

**CAASLUGA AFAAN OROMOO KUTAA SAGLAFFAA
BARSIIISUU: MANNEEN BARUMSA SADARKAA
LAMMAFFAA MUKAXURIIFI CAANCOO:
TOOFTAA WALIIN DUBBII**

YIHEEYYIS SIYYUM

**ADOOLESSA, 1999
ADDIS ABABAA**

**CAASLUGA AFAAN OROMOO KUTAA SAGLAFFAA
BARSIIISUU: MANNEEN BARUMSA SADARKAA
LAMMAFFAA MUKAXURIIFI CAANCOO:
TOOFTAA WALIIN DUBBII**

Yiheeyyis Siyyum

**WARAQAA QORANNOO MANA BARUMSA QO'ANNOOWWAN
EEBBA BOODAATIIF DHIYAATE**

**ITTI GUUTINSA ULAAGAALEE DIGRII MAASTARA
BARNOOTA AFAAN OROMOOFI OGBARRUU**

ADOOLESSA, 1999

ADDIS ABABAA

YUNIVARSITII ADDIS ABABAA

MANA BARUMSAA Q I'OO EEBBA BOODAA

Caasluga Afaan Oromoo Kutaa Saglaaffaa

Barsiisuu: Manneen Barumsa Sadarkaa

Lammaffaa Mukaxuriifi Caancoo:

Tooftaa Waliin Dubbii

Yiheeyyis Siyyum

MIRKANNEESSITOOTAA MISEENSOTA BOORDII QORMAATAA

<hr/> Qorataa Alaa	<hr/> Mallattoo	<hr/> Guyyaa
<hr/> Qoraa keessaa	<hr/> Mallattoo	<hr/> Guyyaa
<hr/> Gorsaa	<hr/> Mallattoo	<hr/> Guyyaa
<hr/> Dura taa'aa koree muummee Eebbaa	<hr/> Mallattoo	<hr/> Guyyaa

GALATA

Duraan dursee Waaqayyo kakaasee sagantaa kana na calqabsiisee, calqabsiisee naxumursiise galanni haagahu.

Itti aansee, gorsaa koo Doktor Wandiwasan Tasfaayee, nuffii tokko malee yeroo fi hubana isaanii wareeganii gorsa haala qorannichi kun itti dalagamuu qaburratti naaf laataniif galanni lapheerraa madde isaan haagahu.

Gorsa hamilee koo jabeechuuf naa laateef abbaa koo Luba Siyyum Bayyanaa galanni koo haa qaqqabu.

Dabalataan, yeroon barnoota kanarra turu rakkoolee warra koorra gahuu malu mara naaf duuchuu dhaan akkasumas maallaqaa fi gorsaan nagargaare obboleessa koo Aja/dhi Abajjee Siyyum galanni isa haa gahu.

Dhumarrattis, nuffii tokko malee barreeffama qorannoo kanaa yeroo fi hubna ishee wareegdee naaf xumurte Darartu Saaqqataa galanni koo naaf haagahu.

BAAFATA

MATA DURE

FUULA

Galata	i
Baafata	ii
Tarree Gabateewwani	iv
Axeerara	v

BOQONNAA TOKKO

Seensa.....	1
1.1. Durduubee Qorannichaa	1
1.2. Hima Rakkoo Qorannichaa	3
1.3. Kaayyoo Qorannichaa.....	3
1.4. Faayidaa Qorannichaa.....	3
1.5. Daangaa Qorannichaa.....	4
1.6. Hiika Jechootaa	5

BOQONNAA LAMA

Sakatta’a Wabilee	6
2.1. Hiika Caaslugaa	6
2.2. Amala Caasluga Barsiisuu	8
2.3. Caacculee Tooftaa Barnoota Caasluga Waliindubbii.....	11
2.3.1. Tooftaalee Barumsa Caaslugaa.....	11
2.3.2. Hojiilee Caasluga Waliindubbii Barsiisuu	16
2.3.3. Maloota Barnoota Caasluga Waliindubbiifi Maddawwan Gargaarsa Barnootaa.....	21
2.3.4. Maddawwan Gargaarsa Barnootaa.....	24
2.3.5. Barnoota Caaslugaa.....	25

BOQONNAA SADI

Mala Qorannichaa (Methodology of the Study)	28
3.1. Mala Qorannichaa	29
3.2. Hirmaattota Qorannichaa.....	29
3.3. Mala Filannoo.....	30
3.4. Meeshaalee Walitti qaba Odeeffanno	31

3.4.1. Gaafannoo.....	31
3.4.2. Daawwii Kutaa.....	31
3.4.3. Gaafiifi deebii	32
3.5 Dhiyeessafi Tooftaa Qaaccessa Odeeffannoo	32
BOQONNAA AFUR	
Dhiyeessafi Qaaccessa Oddeeffannoo	34
4.1. Qaaccessa Gaafannoo Barattootarraa Argame	34
4.2. Qaaccessa Gaafannoo Barssistotarraa Argame	50
4.3. Qaaccessa Gaaffiif – Deebii Hoggantootarraa Argame	64
4.4. Qaaccessa Daawwii Kutaa.....	68
BOQONNAA SHAN	
Cuunfaa Argannoowwaniifi Yaboo	73
5.1. Cuunfaa Argannoowwanii.....	73
5.2. Yaboo.....	75
Madda Wabiilee	77
Dabalee A – Gaafannoo Barattootaa	79
Dabalee B- Gaafannoo Barsiisotaa	84
Dabalee C – Gaaffiifi deebii Hoggantootaa	89
Dabalee D – Ulaagaa Daawwii Kutaa	91
Ibsa Qorrannichaa	94

Tarree Gabateewwanii

Gabateewwan Odeeffannoo Barattootarraa Guurame agarsiisan:

Gabatee 1 – Odeeffannoo amala Barattootaa	35
Gabatee 2 – Odeeffannoo Carraawwan hirmaannaa Barattootaa	37
Gabatee 3 – Odeeffannoo Hojiilee kutaa	40
Gabatee 4 – Odeeffannoo Gaheewwan Barsiisaafi Barataa	43

Gabateewwan Odeeffannoo Barsiisotarraa Guurame agarsiisan:

Gabatee 1 – Odeeffannoo amala Barsiisaa/ Barataa	50
Gabatee 2 – Odeeffannoo tooftaalee Barnootaa	53
Gabatee 3 – Odeeffannoo Gahee Barsiisaa/ Barataa.....	57

Axeerara

Afaan Oromoo manneen barnootaa godinaalee Oromiyaa keessatti harki irra jireenyi akka afaan tokkoffaatti kan tajaajiluudha. Kuni ammo tooftaalee barnoota afaan barsiisuu keessaa isa waliindubbii (Communicative Approach) tiin haala barattoota hirmaachisun osoo barsiifame/baratamee baayyee filatamaa akka ta'e hayyuuleen adda addaa ni gorsu. Haa ta'u malee, haqnni jiru osoo kana ta'uu, barattootni hedduun sadarkaa lammafaatti kutaa sagalaffaa Afaanicha kana baratan caasaa/ seerluga Afaanichaatti fayyadamudhaan ofibsuurratti rakkoo qabu. Sababoonni ijoo ta'uu malan jedhamanii fudhatamanis dhiibbaa tooftaan barnoota afaanii isa barmootaa, hanqina hubannoo yookiin kaka'umsa barsiisonni kutaa kana barsiisan fi akka waliigalaatti hanqina beekkumsa gadifagoo barsiisonni maalummaa, caacculee akkasumas adeemsa barnoota waliindubbii seerlugaarratti qabaniidha.

Kanaafuu, kaayyoon qorannoo kanaa hojiirra oolinsa tooftaa barnoota waliindubbii seerluga Afaan Oromoo sakkatta'uudha. Qorannichi kan adeemsifame manneen Barnootaa sadarkaa lammaffaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa, Godina Shawaa kaabaa keessatti argaman keessaa Mukaxurii sadarkaa Lammaffaa" fi "Caanccoo Sadarkaa Lammaffaa" keessatti kutaa sagalaffaarratti. Qabxiilee ijoo wiirtuu qorannoo kanaa ta'an keessaa:

- Adeemsichi barsiisota moo barattoota jiddu galeessa godhata?
- Tooftichi jedhame hoo hojiirra ooluu baate rakkoolleen muudatan maal fa'i?
- Hubannoo /ilaalchi barsiisonni toofticharratti qaban maal fakkaata? fi
- Caacculee kallattii yookin alkallattiidhaan adeemsicha tooftaa kanaatiin walqabatan ni argamu.

Bu'aan argame akka agarsiisutti, adeemsichi guutumaa guutuutti jechuun ni danda'ama, kan barsiisaa jiddu galeessa godhatee dha: carraan seerlugicha haala dalaga gochoota adda addaati dalaguu hin jiru; kaka'umsi yookin si'aayinni barattoonni hiika caasichaa argachuuf itti carraaqan hin jiru; haalli

barattoonni ergaa waliigalaa isaan hawaasa keessatti jiruu fi jireenya isaanii keessatti isaan muudatu kutaatti calaqqisu baayyee gadi aanaadha; hojiileen kutaa adda addaa kan barsiisaa dhaan qofa dalagamaniidha. Kana malees, haalli gilgaalonni adda addaa kitaaba barataatiin ala ta'an itti dalagaman, itti fayyadamni meeshaalee gargaarsa barnootaa baayyee muraasa. Hanqina leenjii barsiisonni jijjiirama tooftaalee barnoota afaaniirratti argachuu qabanirraa kan ka'e, kaka'umsi isaan qaban kan haalaan seerota tooftichaa hayyuuleen lallabaniin walsimatu miti.

BOQONNAA TOKKO

Seensa

1.1. Durduubee Qorannichaa

Seenaan barnoota caaslugaa walitti bu'insa soona qo'annoo isa afaan dhalootaa fi afaan lammataa yookin afaan alaa jidduutti mul'ataa tureen kan walqabate yoo ta'u har'allee kan itti fufeedha (Richards and Rogers, 2001). Sababni waliigaltee dhabiinsa kanaa kan madde, akka yaada hayyuu kanaatti, garaagarummaa hiikaalee namoonni adda addaa caaslugaaf laataniidha:

- Namoota 'Latin' qoo'ataniif 'caasluga' jechuun tuuta seerota afaanii haalaan baratamaniidha.
- Ijoollee Afaan Inglizii dubbataniif ammo 'caaslugni' barnoota himtee/ Theoretical Subject/ kan afaan tajaajila jireenya saanitiin walitti dhufeenya hinqabnedha. Akka ilaalcha kanaatti, caasluga haala hawaasni tokko akka dhalootaatti (naturally) walii galuuf baay'ee rakksaa ta'a sababni saas, caaslugni akka barnoota himtee kophaatti haalaan qo'atamutti wanta ilaalamuufi.
- Namoota gaheen caaslugaa kitaabilee adda addaa manneen barumsaa keessatti bakka guddaa qabu ta'uu irraaffataniif caaslugni meeshaa falaasamaa /Phylosophical Material/ afaan kamirrattuu hojiirra ooluu maluu (Universal Grammar)dha.

Hiikaaleen asiin olitti ilaalaman martuu ilaalcha isa barmootaa irratti kan hundaa'an ta'ee barumsa seerota, tartiibawwan jecyoonni walitti dhufanfi caasluga barnoota akka himtee mataa saa danda'ee afaanota biroorratti hojirra oolu ta'uu kan ibsuudha.

Ilaalchawwan hayyuulee adda addaatiin dhiyaatan kan faallaa barsiifata, (Nasr, 1972; Atkins, 1995) Saaynsii xin-afaanii (Linguistic Science) irratti kan bu'ureeffate ta'ee, walumaa galatti haala barumsa afaan tokkooffaadhaan walitti bu'insi hin uumamneen waliindubbiirratti kan xiyyeeffateedha. Akka

ilaalcha tooftaa barnoota afaanii barsiifataatti, caaslugni akka sirna Caasota xin-himaa (System of Rules of Syntax) kan tartiiba jecyoonni walitti dhufanii himoota ‘sirrii’ ta’an itti ijaaran yoo ta’u akka isa ammayyaatti tooftaalee namni tokko hojii waliindubbii keessatti ergaa hiika qabeessa ittin dabarsuudha (Atkins, 1995).

Himni tokko walitti dhufeenya (Tartiibaan) jecyootaatiin malee sirriifi hiika qabeessa ta’uu wanta hindandeenyeef qabxii “tartiiba jecyootaa” jedhu kanallee kan of keessaa qabu ta’ee xiyyeeffannaa caaslugaa garuu hiika dabarsuurratti ta’e caasaa caaslugaa (Form), hiika saafi (Meaning) hiika walittidhufeenya jiruuf jireenya hawaasaa keessatti uumamu (Pragmatics) kan of keessaa qabu dha.

Akka waliigalaatti, seenaan barnoota caaslugaa ilaalchawwan barmootaafi isa ammayyaa namoonni adda adda qaban kana yoo fakkaatu, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa, keessumattuu kan Afaan Oromoo ilaalchiisee, qorannoon adeemsifame akka waliigalaatti hinargamne. Haa ta’u malee, namoonni tokko tokko (Genenew Bekele, 1992; Lema Gemechu, 1997) mata dureewwan “The Problem of Teaching Grammar” fi “Teaching Passive Voice” akka tartiibaatti ta’anirratti caasaalee gooreewwan caaslugaarratti qorannoo adeemsiisanii jiru. Haa ta’u malee kun kan hojiirra oolinsa tooftaa barumsa waliinubbii caaslugaa faana taru miti.

Kana malees, adeemsa barnoota Afaan Oromoo keessatti, tooftaa ammayyaa barnoota caasluga afaan kanaa ilaalchisee, wantii argame hinjiru. Akka muuxxannoo qoratichaatti Afaan Oromoo dhibbeentaa irra jirinsi akka afaan tokkoffaatti akkasumas barattoota muraasaaf akka afaan lammataatti kan barsiifamuudha. Kanaafuu, barattoonni beekkumsa caasaa afaanichaa, aadaafi kan kana fakkaatan haala salphaa ta’een waan hubataniif haala waliindubbiitiin osoo baratani filatamaa akka ta’e hayyuuleen barnoota afaan lammataa (Harmer, 1987; Akkins and et al, 1995) ni hubachiisu.

1.2. Hima Rakkoo Qorannichaa

Akka muuxannoo qoratichaatti, barattoonni manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Godinaalee Mootummaa Naannoo Oromiyaa keessatti Afaan Oromoo baratan, harki guddaan caasaawwan caaslugaatti fayyadamuudhaan of ibsuurratti rakko guddaa qabu. Kunis, kallattiin yookin alkallattiidhaan mijaa'ina jiruufi jireenya saaniirratti miidhaa irraan gahuu danda'a. Kanaafuu, gaaffleen armaan gadii wiirtuu qorannoo kaanaati:

- Tooftaaleen barnootaa hanqina qabu moo hinqaban?
- Beekumsi tooftaa waliindubbii caaslugaa barsiisonni qaban hagami?
- Miidhaan tooftaan barumsa caaslugaa inni barsiifataa uumu jiramoo hinjiru?

1.3. Kaayyoo Qorannichaa

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa, manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Godina Shawaa kaabaa keessatti, hojiirra oolinsa tooftaa barumsa caasluga waliindubbii Afaan Oromoo kutaa saglaaffaa sakatta'uudha.

Sakatta'a hojiirra oolinsa tooftaa eerame kanaa keessatti kaayyoowwan xixinnoon kan armaan gadiitii:

- Tooftichi yoo hojiirra ooluu baate, rakkooleewwan sababawwan jiran adda baasuu akkasumas cimina jiru ibsuu.
- Akkaataawwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa kana barsiisan walhubannoo kutaa (Classroom Interaction) itti uuman sakkatta'u;
- Kutaa barnoota caasluga Afaan Oromoo keessatti, hirmaannaan barattoota adeemsa waliindubbii kutaatti hagam tokko akka ta'e qorachuu.

1.4. Faayidaa Qorannichaa (Significance of the Study)

Akka hubanno qoratichaatti, sababa kufaatii hojiirra oolinsa tooftaa barumsa caasluga waliindubbii Afaan Oromootirraa ka'een, manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Oromiyaa keessatti, barattoonni adeemsa waliin haasawuu yookin

haalaan ofibsuurratti rakkina qabu. Kanaafuu, qorannoon kun adda dureedhaan barsiisota Afaan Oromo sadarkaa kanatti kutaa saglaaffaa barsiisan:

- Tooftaalee Caaslugaa saan hojiirra oolchuu qaban;
- Hojiilee kutaa adda addaa dandeetti waliin dubbii gabbisanfi
- Hubannoo (Awareness) jijjiiramawwan tooftaalee barumsa afaanii yeroodhaa yerootti dhalatanirratti akka yaadan nigargaara.

Kana malees, namoota qorannoo bal'aa dhimma kanarratti adeemsisuu fedhaniif akka ka'umsaatti fayyaduu danda'a.

1.5. Daangaa Qorannichaa (Scope of the Study)

Rakkoolee diinagdeefi yeroorraa ka'een, rakkoolee hojiirra oolinsa tooftaa barnoota caasluga waliindubbii Afaan Oromoorratti qunnamuu malan mara gadii fageenyaan qorachuun hindanda'amu. Kana malees rakkoon akka ka'umsa qorannoo kanaatti fudhatame kun Naannoo Oromiyaa keessatti argaman mara qunnamuu danda'a jedhameet yaadama. Garuu, odeeffannoo barbaachisu manneen barumsaa kana mararraa walitti qabuunis dandeetti qorataatin oli. Kanaafuu daangaan qorannoo kanaa:

- Sakatta'a tooftaalee barsiisonni kutaa saglaaffaa caasluga Afaan Oromo barsiisuuf hojiirra oolchan;
- Kaka'umsa barsiisonni kutaa kana barsiisan tooftaa kanarratti qaban;
- Dhiibbaa tooftaan barsiifataa adeemsa baruuf barsiisuu waliindubbii caaslugaarratti qabu (yoo jiraatte) adda baasuu ;
- Manneen barumsa sadarkaa lammaffaa kudha sadi keessaa Manneen barumsa “Mukaxurii Sadarkaa Lammaffaafi” “Caanccoo Sadarkaa Lammaffaa” qofa wiirtuu qorannoo kanaa godhachuufi
- Kutaalee adda addaa (9-12) jiran keessaa kutaa saglaaffaa qofarratti kan xiyyeeffateedha.

1.6. Hiika Jechootaa

Qorannoo kana keessatti, jechoonni tokko tokkoo hiika adda ta'e kan qaban ta'anii tajaajilaniiru. Haaluma kanaan, hiikni saanii kan armaan gadii ta'uun beekamee, qaamni qorannicha kana dubbisu akka hubatu qoratichi ni yaadachiisa.

Afaan dhaloota- afaan namni tokko, fakkeenyaaf barataan, afaan ittiin hiikkate

Barsiifata- faallaa jecha “ammayyaa” jedhuuti. Garuu, haala qorannoo kanaatti, tooftaa barnoota caasluga keessatti hirmannaa barsiisaa jiddugaleessa godhateeti.

Caasaa- guca yookin igaarsa qaama caasluga tokkoo.

Caasluga waliindubbii- akaaku caasluga hirmaannaa barattoota jiddugaleessa godhate, beekumsa caasaa caasluga qofa osoo hintaane, dhaamsa caasichaan darburratti kan xiyyeeffate.

Mala akka feetee- mala akka tasaatti tartiiba murtaay'e tokko malee wanti tokko ittiin filatame

Mala baay'inaa – mala odeeffannoon kaayyoo murtaawaa ta'e tokkoo filannoowwan murtaawoo ta'aniin ittiin walitti qabamu.

Mala ibsaa- mala meeshaalee adda addattiin odeeffannoo yaada yookin ilaalcha hirmaatoota ittiin walitti qabamu.

Walhubannoo (interaction)- waliigaltee yaada waljijjiiruudhaan namoota jidduutti uumamu.

Waliindubbii -waljijjiirraa yaadaa .

Waliindubbii cimdii (dialogue)-haasawa namoota lama jidduutti adeemsifamu.

BOQONNAA LAMA

Sakatta'a Wabilee

2.1. Hiika Caaslugaa

Akka hayyuuleen adda addaa ogummaa barumsa afaan alaa yookin lammataarratti himteefi hojiirra oolinsa saarratti hirmaatan teessisanitti, hiika caaslugaa isa dhiphaafi bal'aa jedhanii teessisuun nidanda'ama (Nasr, 1972; Ur, 1996; Free-man, 1991; Atkins and et al, 1995).

Hiikni caaslugaa isa dhiphaan maalummaa caaslugaa isa durii qofa osoo hintaane, kaayyoo, tooftaafi xiyyeeffannoo afaan barsiisuu duubatti hafaa hojii baruuf barsiisuu afaanii kan haalaan ibsuudha. Maalummaan akkaakuu hiika kanaa, yoo ilaallamu, mala jecyoonni adda addaa himoota sirrii ta'an ijaaruuf walitti qinda'aniidha. Hiikni kun caacculee afaanii adda addaa keessaa 'himoota' qofa akka meeshaatti of keessatti qabata. Qaamota himootaa isa olittiifi gaditti argaman, kan hiika (ergaa) guutuu dabarsuu danda'an kan hammate miti. Haala hiika kanaatin, Kaayyoon barnoota caaslugaa hiimoota haalaan sirrii ta'an ijaaru danda'uudha (Nasr, 1972). Ur (1996:75) yaaduma kana cuunfuu danda'u yoo kaa'u, "Grammar is sometimes defined as the way the words are put together to make correct sentences". jedha:

Akka waraabbii kanaatti, xiyyeeffannoo guddaan adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti kan laatamu sirroomina himootaatiif waan ta'eef barattoonnifi barsiisonni waliindubbii yookin shaakala dubbiitiif bakka hin laatan. Haa ta'u malee, gosti hiika caaslugaa kun, akka Atkins and et al (1995) fi Nasr (1972) jedhanitti, adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti jabeenya mataa saa niqaba. Innis, walitti dhufeenyi jecyootaa hiika yookin ergaa tokko dabarsuuf baayyee barbaachsaa dha.

- Hiikni bal'aan caaslugaa (Comprehensive Meaning of Grammar) yoo isa dhiphaa kanaan madaalamu, caasaawwan adda addaa sadarkaa sagaleetii hanga qaamole dubbii yookin barreeffama himaa ta'anii eergaa guutuu dabarsuu danda'an mara; garaagarummaa sagaleessuu (Variation in Pronunciation), kan qubeessuu (Spelling Variation); haalota saala afaan adda addaa keessatti addaan baasaniifi kan kana fakkaatan kan dabalatuudha (Ur, 1996:75). Akka yaada hayyuu kanaatti, rakkooleen adda addaa dubbii afaan lammataa keessatti muudachuu danda'an garaagarummaa caasaalee adda addaa afaanota adda addaa biroo keessatti mul'ataniidha. Hiikni kun, akka hayyuu kanaatti, gaafilee, "haalli hiika kana kan dhiphaatin walfakkeessu maali? qabxiileen hiikaalee lamaan adda godhan maal fa'i? jedan deebisuu kan danda'uudha.

Qabxiileen akaakuu hiikaalee lachuu walitti fidan keessaa 'himni' akka qaama afaanitti fudhatamuufi tartiibni jecyoota bakka guddaa qabachuu saaniti. Akka hiika kanaatti, erga hiika qabaatanii qaamonni afaani martuu (Sagaleerraa hanga qaamota himaa oliitti jiran) fudhatama qabu, barumsi caasaafi (Form) hiikni (Meaning) qaamota afaanii hundi xiyyeeffannaa gaafatu. Walumaa galatti, akaakuun hiika caaslugaa kun kan yaadota adda addaa (Assumptions) hayyuuleen barumsa tooftaa waliindubbii caaslugaa ilaalchisanii teessisan kan fudhatuudha.

Kana malees, hiikni kun walitti bu'insa himteewwan haalota afaan lammataa fi isa duraa kan salphisuudha (Nasr, 1972). Xiyyeeffannoon adeemsa barumsa afaanii haalota hawaasa afaan san dubbatu keessa jiru afaanichaan ibsuu, dogoggora uumuu sodaa salphisuu, caasaa afaanichaa dhalootaan barachuu, fi kan kana fakkaatan irratti.

Haa ta'u malee, rakkoon ilaalcha kanaa guddaan seeronni mataa saanitiin seerota osoo hintaane, fedhii (Tendency)dha. Kanaa jechuun seerri altokko

caasaa tokko keessatti fayyadu si'a biroo seeraan ala ta'uu mala (Atkins and et al, 1995).

Akka ilaalcha adeemsa tooftaa waliindubbii caaslugaatti, caaslugni maloota (Meanses) ergaaleen adda addaa hojii waliindubbii keessatti ittiin ijaaramuu dha (Atkins and et al, 1995:82). Akka yaada hayyuu kanaatti, dandeetti waliindubbii guddisuuf walitti dhufeenya jecyootaa qofa osoo hintaane haalonni yookin filannoowwan (Choices) namni dubbatu yookin barreessu tokko yaada saa ittiin ibsuu danda'u marti barbaachsaadha. Kana malees, namni dhaamsa tokko dhagahee booda caasaa ergichi ittiin darbe qofa osoo hintaane hiikni inni itti laate, odeeffannoo ilaalcha saa haala jiru keessatti hiika inni laatu yookin argatu, kan kana fakkaatan kan of keessaa qabudha.

2.2. Amala Caasluga Barsiisuu (Nature of Teaching grammar)

i. Iddoo Caaslugaa Afaan Barsiisuu Keessatti (Place of Grammar in Language Teaching)

Gaaffii "Iddoon caaslugaa barnoota afaanii keessatti maal fakkaata" jedhu deebisuuf, yaadawwan hayyuuleen adda addaa teessisan afur Ur (1969:76-8) qaaccesssee teessisee jira.

Yaada 1.

Afaan tokko haalaan barachuudhaaf, akka yaada dhalootaa hayyuuleen kaasanitti, qo'annoon caaslugaa hagsmara barbaachisaa miti. Akka fakkeenyaattis, kan ilaalamu haala yookin adeemsa afaan tokkoffaa (Mother Tongue) ijoolleen itti barataniidha. Haa ta'u malee, Ur (1996:77) yaada kana yoo sirreessu "*The important question is not whether teaching and learning grammar is necessary and /or sufficient for language learning, but whether it helps or not*" jedha.

Akka warraabbii kanarraa hubachuun danda'amutti, barnoonni caaslugaa caasuma muraasa beekuuf qofa osoo hintaane akka mala yookin tooftaa beekumsa afaanitti barsiifamuu qaba.

Yaada 2.

Yaanni lammaffaan hayyuma kanaan ka'e barataan tokko caasluga haalaan barachuuf kutaatti osoo hintaane, dhuunfaadhaan kitaabileerraa barachuu qaba kan jedhuudha. Kana malees, barattoonni fedhi qo'annoo seerota caaslugaa ni qabu. Sababni barbaachisumma barumsa caaslugaa kutaan alaa haalaan taa'uu baatus sababni barbaachisummaa tooftaa barnoota waliindubbii caaslugaatiif ergaa jabaa dabarsa. Kuniis, haala jiruuf jireenya barattoonni hawaasa keessatti beekan barnoota kutaa afaanii kessatti akka calaqisiisan gochuun barumsa dhugoomaan baratan (Real Learning) agarsiisa.

Yaada 3.

'Akkaataa himoonni caaslugaa itti ijaaraman barsiisuun haala hawaasummaa dhugaa ta'e barsiisuuf hin gargaaru'.

Akka yaadaddama kanaatti, barattoonni akkaataa hiika qaamota afaanii kamiyyuu barachuu akka qabaniidha malee akkaata himoonni caaslugaa itti ijaaraman barsiisuun jireenya saan jiraatan ergaa wanta ijaan mul'aturratti hundaa'e dabarsuuf gargaarsa hin kennu. Kunnis mataa saatin barattooni barnoota afaanii jaalalaan, si'aayinaan akka hin baranne kan godhudha.

Yaada. 4

Caaslugni gabbina barnoota afaanitiif faayidaa guddaa qaba:

Akka yaada kanaatti, barnoota caaslugaa haala quubsaa ta'een barachuuf, caaslugni iddoo guddaa qaba. Yaanni kun ilaalcha barnoota afaanii isa barsiifataa (Traditional View of Teaching Grammar) kan faallessuudha, sababni saas caaslugni kan ilaalamu akka karaa (Means) too'annoo beekumsa afaanitti. Haa ta'u malee, Ur (1996) akka jedhutti, barumsi caaslugaa si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) uumuurratti hanqina qaba. Gara birootin, Batstone (1995:3) barbaachisummaa caaslugaa yoo ibsu "*Language without grammar would certainly leave us seriously handicapped.*" jedha.

ii. Syoora Caaslugaa Afaan Barsiisuu Keessatti (Role of Grammar in Language Teaching).

Qaamota yookin caacculee adda addaa afaan tokko keessatti baratamuu qaban keessaa inni guddaan caasluga (Batstone, 1995:3). Syoorriwwan barnoonni caasluga waliindubbii adeemsa baruufi barsiisuu afaanii keessatti beekamoo ta'an keessaa (Atkins and et al, 1995: 83) walitti dhufeenya hirmaattoota lamaan (dubbataafi dhaggeeffataa) jidduu jiru (haala murtaawaa ta'e keessatti); xiyyeeffannoo ergaa tokkoo akka waliindubbii walirraa hincinne (Ongoing Discourse); yeroo gochi tokko itti dalagame; haala (Mood) adda addaa kan akka abdii ofii, ta'uumalinsafi kan kana fakkaatan ni argamu.

Akka yaada hayyuu kanaatti, syoorriwwan asiin olitti eeraman martuu hojiirra ooluu kan danda'an walitti dhufeenya jecyootaa tiini (hima yookin qaama biroo ijaaruuf).

iii. Qaamota Caasluga Waliindubbii Barsiisuu /Aspects of Communicative Grammar Teaching/

Adeemsa baruufi barsiisuu afaanii keessatti, barnooticha ijaaru yookin qindeesuun dura, gaafii “Maalan barsiisuu qaba?” (qabiyyee) jedhu of gaafachuun caacculee barnoota caasluga waliindubbii haalaan hubachuuf ni gargaara Ur (1988:5). Akka ibsa hayyuu kanaatti, amaloonni qaamota caasaa afaan tokkoo walxaxaa kan ta'eedha: muraasni saanii afaan birootiin maqaa kallattiin qabu (Have Parallels); kuun saanii caasaa walxaxaa, kuun salphaa qabu.

Kanaafuu, barsisaan qaamota caasichaa adda addaa dhiyeessu ogummaalee afaanichaa (Language Skills) tifi bekkumsa afaanichaa (Language Knowledge – Form and Meaning) walsimsiisuudhaan barsiisuu qaba. Fakkeenyaaf, dhaggeeffannaa keessatti gucni yookin caasaan (Form) Caaslugichaa hubachuu, hiika caasicha dubbtamee dhaggeeffatanii hubachu; dubbii keessatti itti fayyadama (Shaakala) caasichaafi (Form) hiika yookin ergaa

dabarsuuf caasichatti fayyadamuu; dubbisa keessatti, caasaa barbaachise kana ijaan ilaaluudhaan hubachuu akasumas hiika saa beekuufi barreeffama keessatti fakkeenyawwan adda addaa caasicha ibsan ijaaruufi caasichatti fayyadamuudhaan hiika saa hubachuu.

Jecha birootin, “Barnoota Caasluga Waliindubbii” yoo jedhamu, qabiyyee adda addaa kan akka akkaataa caasaan caaslugicha dubbii keessatti hubatamu, haala inni barreeffama keessatti mul’atu, tooftaa inni hiika adda addaa haalota adda addaa keessatti dabarsu fi kan kana fakkaatan kan ofkeessaa qabuudha (Ur,1988).

2.3. Caacculee Tooftaa Barnoota Caasluga Waliindubbii (Features of Communicative Grammar Teaching)

2.3.1. Tooftaalee Barumsa Caaslugaa (Grammar Teaching Approaches)

Akka beektonni afaanii adda addaa (Batstone,1995; Harmer,1987; Atkins,1995) teessisanitti barsisaan caasaa caasluga afaan tokkoo barsiisuuf tooftaalee saditti fayyadamuu danda’a: caasluga akka bu’aatti barsiisuufi (Teaching Grammar as Product/; caasluga akka adeemsaatti barsiisuu (Teaching Grammar as Process) caasluga akka ogummaatti barsiisuu (Teaching Grammar as Skill).

Akka Batstone (1995) kaa’utti, galmi barnoota caaslugaa haala yookin tooftaa bu’aatin dhiyaatu, beekumsa caasaa caasluga murtaawaa ta’e tokko yeroo murtaa’e keessatti irra gahuudha. Kaayyoon tooftaa kanaa caasaa dhuma isa murtaawaa caaslugichaa tokko kutaatti barsiisudha. Tooftaan kun manneen barumsaa heddu keessatti barsiisota harka guddaadhaan kan beekameedha Yaanni barsiisota tooftaa kana haalaan hordofanii “Baratoonni caasicha murtaaye tokko fudhachuudhaan yeroo murtaa’e keessatti garaadhaan dhaan yoo baratan beekumsa afaanichaa haalaan baru” kan jedhudha. Akka beekaan kun jedhutti, tooftaa kana keessatti sadarkaalee lama gurguddootu jira: caasaa

murtaawaa haarawa hubachuufi (Noticing New Language Input) caasicha beekumsa sirna afaanii (Structuring knowledge of the Language System).

Akka hayyuu kanaatti, tooftaa caasluga akka bu'aatti barsiisuu keessatti, barattoonni caasichatti fayyadamuudhaan dura maalummaa yookin akkaataa saa haalaan hubachuu qabu. Adeemsichi kun yeroo mara sadarkaa dhiyeessa barumsa kutaatti kan mul'atu yoo ta'u, haalotaafi hojiilee barattoota gara shaakala caasichaatti fayyadamuudhaan gocha tokko ittiin kutaatti dalaguu hindanda'u. Carraan barattootaaf laatamu, of eeggannoo cimaadhaan caasicha caaslugaa tokko qoo'achuufi caasaa tokkorraa kan gara birootti jijjiicruudha.

Sadarkaa hubannoo caasaa murtaawaa harawaa jalatti barattoonni caasaa murtaa'e tokko tooftaalee adda addaatiin, fakkeenyaaf, jala sararuudhaan, akka hubatan gochuudha. Adeemsa caasicha beekumsa sirna afaanii /Structuring Knowledge of the Language System) keessatti ammo, barattootarraa caasaa tokko gara birootti yookin walitti jijjiiru yookin walitti qindeessutu eegama.

Tooftaan inni lammataa, caasluga akka adeemsaatti barsiisuun, haalota adda addaatti gargaaramuudhaan hiika dhimma tokkoo mataa ofii itti burqisiisan kan ilaallatuudha (Batstone, 1995:52). Jecha birootin, barattoonni shaakala caasaa caaslugichaa shaakaluu; gocyoota adda addaa dalaguudhaan waliindubbii yookin walqunnamtii dheeraa uumuu qabu. Qabxiin tooftaa kana kan barumsa caaslugaa bu'aarratti hundaa'en adda godhu, barnootichi ni sadarkeeffama/Learning Becomes Proceduralized). Barattoonni sadarkaa tokkorratti dalagan erga falaasanii booda isa itti aanu haala jirurra hubachuu. ittifufuu yoo ta'u kaayyoon saas hiika argachuudha. Sadarkaalee yookin tooftaalee lamaan addaan baasuuf Batstone (1995:52) fakkeenyawwan afaan Ingliziitin laate kan armaan gadiiti;

- underline all the past verbs in the dialogue. (Product).

- Look at these pictures. Order them any way you like, then make up a story and tell it to the rest of the class. Can they give you the correct order of your pictures?

Fakkeenya duraa keessatti, barattoonni caasaa gochima dabaraa agarsiisan jala sararuudhaan akka hubatan yookin adda baafatan gochuudha. Haalli saan hiika mataa saanii ijaaruuf haalotatti fayyadamaniin hin jiru. Bu'aan saan argatanis tokkuma-caasichuma hubachuu. Tooftaan kun, akka olitti mari'atametti, kan bu'aa beekkumsa caasichaarratti xiyyeeffateedha.

Gara birootin, hima lammataa keessatti, barattoonni fakkiilee adda addaat ilaalu. Hiikni barataan tokko fakkii tokkoo laatu kan barataan biroo laaturraa adda ta'uu mala. Adeemsichuu haalota adda addaa laachuu mala. Galmi adeemsa kanaa caasichatti fayyadaman beekuu qofa osoo hin taane hiika gara garaa argachuudha.

Hayyuun kun akka jedhutti, barsisaan afaanii tokko tooftaalee lachuttuu of eeggannoo guddaadhaan fayyadamuu qaba. Sadarkaa yookin tooftaa bu'aa keessatti darattoonni odeeffannoo baruu fedhan mara barsisaarraa qofa akka hin eegganne too'achuu qaba. Hubannoon caasaallee faayida qabeessa yoo ta'u, hiika malee seerota afaanii beekuun qofti akka galma barumsa afaanitti fudhatamuu hin qabu. Gara birootin, adeemsota sochiilee rakkoo hiikuu, hiika mataa ofii fakkiilee adda addaatiif laatan keessatti caasicha afaanichaa hubachuu qabu. Kanaafuu, barsisaan tooftaalee lachuuttuu haala walsimateen itti fayyadamuu qaba.

Hiikaalee adda addaa haalarratti hundaa'e uummachuuf barattoonni duraan dursanii caasicha caaslugaa hubachuu malu, itti aansuudhaan shaakaluu qabu, shaakalli walirra hin citin kun haala barattoota nuffisiisun osoo hin taane adeemsa tokkoon tokkoon saa keessatti tarsiimoo yookin ogummaa afaanii adda addaa akka uumatan taasisa (Batstone, 1995). Jecha birootin, qaawwa tooftaa barumsa caaslugaa bu'aafi kan adeemsaa jiddutti uumamuuf

yaalli godhuun caasluga akka ogummatti barsiisuudha, sababani saas sadarkaa adda addaa gocyoota kutaatti dalagaman keessatti ogummaa afaanii guddifachuun dirqamaafi kan hin hafne ta'uu saati. Maree kanarraa wanti akka waliigalaatti hubatamu tokko, tooftaalleen sadeenuu walitti hirkatan (walgitan) malee tokko kan biroorraa cite galma barumsa caasluga waliindubbiirra gahuun nama dhiba (Batstone, 1995:53). Kanaafuu, tooftaalee sadeen kana keessatti, barattoonni caasaa murtaawaa ta'e tokko hiikaan waliin ni beeku (bu'aa); ogummaa afaani keessatti ni shaakalu, afaanitti ni fayyadamu, beekkumsa afaanichaa ni sadarkeeffatu, (caasluga akka adeemsaatti); Caaslugatti fayyadamuudhaan yaada waljijjiiru, waliin dubbatu (ogummaa).

Haalli barattoonni haala keessatti hiika caaslugichaa itti hubatan kan biroo, hubannoo adeemsa dhaggeeffannaafi dubbisa keessatti kutaatti itti cimsataniidha. Kana gochuuf, barsisaan gochaalee adda addaa /Different Tasks) barattoonni dubbisa yookin dhaggeeffannaa keessatti akka caasluga murtaa'e tokkorratti xiyyeeffatan dalagsiisuutu irraa eegama (Batstone, 1995 : 100). Akka hayyoon kun jedhutti, barumsi caaslugaa tuqaa kanaa hanga kanaati jedhamee waan ta'u miti. Sababni saas bu'ura haalawwanirratti hundaa'e haalli barattoonni caasaa caasluga tokkoo itti hubatan akka beekkumsa jecyootaa (Lexis) ta'uu mala, yookin akka faallaa kanaatti ta'uu mala ta'a. Kanaafuu, akka ibsa beekaa kanaatti, barsisaan caasaa yookin caasluga haalaan barsiisa jedhamu tokko tooftaalee sadan asiin olitti maria'ataman mara walsimsiisuudhaan barsiisuu qaba.

Haaluma ilaalcha Batstone (1995) tooftaalee barumsa caaslugaa irratti qabu asii olitti ilaaluuf yaalametti, Murcia (1991:280) adeemsi baruuf barsiisuu caasluga afaan tokkoo caacculee baay'ee barbaachisoo ta'an sadi of keessaa qabaachuu qaba jedha: caasaa (Form), hiikafi (Meaning) ergaa haalaa (pragmatics).

Akka qaaccessa beekaa afaanii kanaatti, caasaan afaanii caasaalee sagaleefi sanyii saanii, jecyootafi sanyii saanii (dham jecha), kan gaalee, ciroo, himaafi kan kana fakkaatan of keessaa qabuudha. Hiika yookin ergaa (Semantics) yoo jedhus hiika jechaafi kan caaslugaa jechuu saa yoo ta'u ergaa haalaa (pragmatics) yoo jedhu ammo haala hawaasummaaf (Social Context); haala qaama ergaa xin- qooqaafi (Linguistic Discourse Context) kan kana fakkaatan of keessaa qaba. Tarree hiikaalee caacculee caasluga kanaa yoo teessisan, caasaan (Form) guca yookin qaama caasaa ifaan ifaatti (Overt) barattootaaf barsiifamu ta'a. Hiikni (Semantics), gara birootin, caasichi maal jechuu akka ta'e kan ibsuudha. Kana malees, yaad-rimeen ergaa haalaa (Pragmatics), qoo'annoo walitti dhufeenya afaaniifi haalaa dubbataan tokko keessa jiru kan agarsiisudha.

Akka Celce- Murciafi (1991:280) LittleWood (1981:44) kaa'anitti, adeemsa baruuf barsiisuu waliindubbii caaslugaa keessatti caacculeen haalaan barbaachsaa ta'an kan biroo kan kanneen qaamota wiirtuu caaslugaa sadan asiin olitti eeramaniin walgituu qaban (Murcia, 1988:8-10) caaculee hawaasummaa (Social Factors); caaculee hiikaa (Semantic Factors); caacculee ergaa waliigalaa (Discourse Factors); kan xinsammuufi (Psychological Factors) kan kana fakkataniidha.

Caacculeen adeemsa barnoota caaslugaa keessatti lafee dugdaa ta'an kan asiin oliitti eeraman qofatti fayyadamuu qofti adeemsicha adeemsa waliindubbii (Communicative Process) jechisiisuu dhiisa. Kun martuu hojiirra oolee fedhiin, tarsiimoofi malli barattootaa yaada yookin xiyyeeffanna keessa galuu hobaate rakkoo guddaa uumuu mala (Batstone,1995:116). Akka hayyuun kun ibsutti, fedhii dhuunfaawwanii mara walitti fiduun baay'ee rakksaa ta'uu malus, dalagawwan kaayyoo kanaatii tajaajilan barattootaaf laachuudhaan fedhi saanii sakkataa'uun ni danda'ama.

Akka waliigalaatti, barsisaan tokko tooftaa barumsa caasluga waliindubbiitiin caasaa afaan tokkoo barsiisuu kan danda’u, haala danda’ameen, tooftaalee sadan, wiirtuu caaslugaa sadan, caacculee jiruuf jireenya barattootaa yookin haawaasa keessatti calaqqisan kan hawaasummaa, kan ergaa adda addaa fi kan xin sammuu (Psychological) martuu fedhii barattootaatin yoo walsimataniidha (Batstone, 1995; Murcia, 1988 fi 1991; LittleWood, 1981).

2.3.2. Hojiilee Caasluga Waliindubbii Barsiisuu (Communicative Activities in Grammar Teaching)

Amaloota adda addaa hojiileen waliindubbii barnoota afaanii keessaa inni duraafi ijoon kallattiilee afaanii kan tajaajilaafi caasawaa (Functional and Structural Aspects of Language) irratti xiyyeeffachuudha (Little Wood, 1981:1)

Gaaffii “Qabxiileen hojiilee adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti kutaatti dalagaman kan waliindubbiiti jechisiisan maal fa’i?” jedhuuf, Atkins and et al (1995:152) deebii qaba. Akka ibsa hayyuu barnoota afaanii kanaatti sirnaalee (Principles) bu’ura ta’an lamatuu hojiilee waliin dubbii keessatti hubataman: Sirna qaawwaafi (The Gap Principle) sirna gochaa (The Task Principle).

Hojiileen waliindubbii kutaa yeroo filataman, sadarkeeffamanfi hojiirra oolan, barattoonni martuu odeeffannoo gargar ta’e qabaachuu saanii yaada keessa galchuudhaan ta’uu qaba. Yaad rimeen sirna kanaa, barataan tokko yeroo baratu hiri’aan yookin barsisaan saa wanta inni “kana” jedhee hin eegne tokko natti hima yookin nabarsiisa jedhee qophaa’ee wanta haarawa yoo dhagahe dandeetti dubbii saa yeroo gababaa keessatti guddifachuun alas dhageenya nuffii ofirraa salphisuu danda’a (Atkins and et al, 1995).

Akka beekaan kun jedhutti, barattoonni kutaatti wanta tokko dalaguuf yookin kaayyoo tokko galmaan gahuuf afaanichatti fayyadamuu qabu. Faayidaan saatis, barattooni adeemsa (Procedure) gochaalee adda addaa dalaguuf jecha caasaa caaslugichaa osoo hintaane wanta jedhamerratti xiyyeeffatu. Haalli kun

ammo barattoota gara itti fayyadama caasaa caaslugichaa yookin afaanichaatti kan harkisuudha (Atkins and et al, 1995).

i. Kaayyoo hojiilee caasluga waliindubbii barsiisuu:

Gaaffii “Gumaachi hojiileen barnoota afaanii kutaa adeemsa baruuf barsiisuu caaslugaatiif gumaachan maali?” jedhuuf, LittleWood (1981:17). deebii laachuuf kaayyolee saanit akka ka’umsaatti fudhata: Shaakala gocha dimshaashaatiif gargaaru (They Help to Carryout the Whole Task Practice); Si’aayina fooyyessu (They Improve Motivation); Barnoota uumamaa gargaaru (They Support Natural Learning); haala uumu (They Create Natural Learning).

Beektonni hedduun kan barbaachisummaa barnoota caaslugaa waliindubbii yookin akka waliigalaatti barnoota afaanii kan kutaa haalaan lallaban, fakkeenyaaf, Atkins and et al 1995; Harmer, 1987; Nasr, 1972; Celce-Murcia,1988; LittleWood,1981 fi kan biroo, jabina yookin barbaachisummaa beekkumsa caasaa caaslugaa (Grammatical Forms) hin waakkatan. Haa ta’u malee, gaafiin saan kaasan “Caasaalee Caasluga tokkoo tokkoon addaan baasanii akka galma afaan barsiisuutti barsiisuun hagam faayidaa qabeessa?” kan jedhudha (Little Wood, 1981 :17-18).

Akka beekaan kun kaa’utti, barsisaan caasaa dhuunfaa saa qofa addatti sammuutti fudhachiisuu osoo hin taane, gochaan akka qunnamtii uumuun danda’utti shaakalchisiisuu qaba. Jecha birootin, caasicha akka mala (Means) beekkumsa caaslugaatti itti fayyadamuun afaanicha yeroo muraasa keessatti beekuuf yookin itti fayyadamuuf tooftaa filatamaadha.

Caacculee si’aayina barattootaa kakaasan keessaa inni guddaan, barumsicha walqunnamtii ittiin adeemsisuuf kaayyeffachuudha. Kanaafuu, kaayyoon hojiilee waliindubbii kutaa inni ijoon, caasaa caaslugaatis ta’e qaamota biroo barumsa afaan tokkoo akka karaa waliin dubbii yookin yaada waljijjiirraatti

tajaajiluudha. Jecha birootin, barsisaan caasaa caaslugaa kamuu haala gochaatiin barattoota shaakalchisiisuu qaba (Little Wood, 1981).

Beekkumsi afaanii barumsicha osoo hinjalqabin durumaanuu sammuu barattootaa keessatti kan kuufameedha (LittleWood, 1981). Kanaafuu, kan saanirraa eegamu, beekkumsa durumaan horatan kana ittiin dubbachuu yookin yaada walijjiiiruu qabu. Akka ilaalcha hayyicha kanaatti, barsisaan afaan tokko barsiisu, akka gahee saa isa kutaatti, caasaa caaslugaa tokko akka mata dureetti yoo fudhatu, beekkumsa afaanii kan dhalootaa kana gara waliin dubbiitti fiduu qaba.

Faayidaan hojiileen waliindubbii kutaa adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti gumaachan keessaa inni biroo, walitti dhufeenya barattoota jidduu yookin barattootaafi barsisaa jidduu jiraachuu malu guddisuudha. Walitti dhufeenyi haala kanaan uumamus gara saatiin haalota adda addaa uumuuf gargaarsa guddaa laata. Gargaarsi kunis barumsa afaanichaa yookin caasaa caaslugichaa kan dhugaarratti hundaa'e (kan jireenya barattoonni jiraataniin walsimu) taasisa (LittleWood, 1981).

ii. Akaakuu Hojiilee Waliindubbii

LittleWood (1981), barattoonni afaaniin maal godhuu akka qaban yaada keessa galchuudhaan gosoota hojiilee waliin dubbi lama kaa'a: hojiilee waliindubbii gochaafi (Functional Communicative Activities) hojiilee waliindubbii hawaasummaa (Social Interaction Activities). Hojiileen waliindubbii gochaa, akka ibsa hayyuu kanaatti, beekkumsa afaanii barattoonni qabaniin sodaa dogoggora caaslugaa malee gocyoota adda addaa kan akka rakkoolee adda addaa hiikuu, odeeffannoo adda addaa waljijjiiruu, seenaa ofii yookin kan namoota biroo himuufi kan kana fakkaatan kutaatti dalaguu kan of keessatti qabatuudha.

Akkaataa hojileen waliindubbii hawaasaa adeemsa baruuf barsiisuu caasaa caaslugaa kutaatti hojiirra itti oolu (LittleWood, 1981:44) yoo kaa'u, " We should not forget that the classroom is also a real social context in its own right, where learners and teachers enter into equally real social relationships with each other." jedha.

Akka waraabbi kanarraa hubachuun danda'aa mutti, kutaan adeemsi baruuf barsiisuu keessatti gaggeeffamu haala hawaasaa mul'atu ta'uu kan danda'u walitti dhufeenyi barattootaa yookin barattoota fi barsisaa jidduutti calaqqisu haala jireenya saanii yoo jiddu galeeffateedha. kanaafuu, barsisaan caasaa caasluga afaan tokko barsiisu caasicha ka'umsa yookin mala (Means) godhachuudhaan yaada waljijjiirraa sana hawaasaa kana kutaatti calaqqisiisuu qaba.

iii. Gaheewwaan Barsisaafi Barataa Hojiilee Waliindubbii Keessatti.

Haalli yookin sadarkaan barrisaan adeemsafi carraa barattoonni ittiin shaakalan itti too'atu guddinaafi kufaatiidha ogummaa waliindubbiitiif (Communicating Skill) dhiibbaa guddaa qaba (Atkins and et al, 1995fi) Littlewood (1981) Akka waliigalaatti, gaheen barsisaa hojiilee waliin dubbii keessatti alkallattiidha. Jecha birootin, barsisaan yeroo haalaan barbaachsaa ta'e, fakkeenyaaf yeroo inni/isheen barattoota waliin hirmaataa ta'e, malee adeemsicha keessa galee hirmaannaa barattootaa daangessuun irra hin jiru (LittleWood, 1981:19). Akka yaada beekaa kanaatti, gaheen barsisaa gurguddoon kan armaan gadiiti:

- Yeroo barattoonni maalummaa haala tokkoo wallaalan, yoo adeemsa yaada waljijjiirraa keessatti waliigalteerra gahuu dadhaban, gorsa yookin gargaarsa laachuu;
- Ciminaafii dadhabbina barattootaa yeroo saan gochawwan adda addaa dalagan sakkatta'uu, dadhabbina hubate kallatti fedhii saaniitiin qo'achuu.

kana malees, Atkins and et al (1995:152) gahee gurguddoo lama haala waliigalaatin teeshisa:

- Adeemsa waliindubbii hirmaattoota kutaa jiddutti adeemsifamu akkasumas hirmaattotaafi hojiilee adda addaa jidduutti haala mijeessuu fi
- Hojiilee adeemsa barumsaa too'achuufi (Monitering) akka barbaachisummaa saatti barattoota waliin hirmaachuu.

Akka ibsawwan kanarraa hubachuun danda'amutti, akka waliigalaatti, barsisaan madda gorsaafi gargaarsaa, hirmaataafi too'ataa adeemsaa (hojiilee) ta'uudhaan gahee ofii baha.

Akka ibsa Atkins and et al (1995: 152) caacculee hojii kutaa yookin tooftaa barnoota afaanii tokko kan waliindubbii barattootaa jechisiisan keessaa inni tokkoffaan hirmaannaa barattootaa jiddugaleessa godhachuudha. Haalli hojiin yookin kaayyoon kun hojiirra ooluu malus, yaada kanaan walqabsiisuudhaan yoo ibsan, hojiileen garee fi cimdiiidhaan dalagaman mala ijaarsa kutaa (Modes of Classroom Organization) keessaa bakka guddaa qaba jedha.

Akka waliigalaatti, amaloonni hojiilee waliindubbii ba'ura ta'an (Ur, 1988:17) *Kaayyoo ifaan ifaa (clear objective) qabaachuu, itti fayyadama afaanii cimaafi (Active Language Use) si'aayina keessaa qabaachuudha.* Kayyoon hojichaa kan caasaa bu'ureeffate yookin itti fayyadama saa yookin lachuu of keessaa qabaachuu danda'a. Hojichi yookin dalagni kutaa kun haala ammayyaatiin kan waliindubbiirratti xiyyeeffate ta'uu qaba. Kanneen keessaa ajaja laachuu, barreeffama jajuu, walbeekuufi kan kana fakkaatan ni argamu.

Ittifayyadama afaanii keessatti akka Caasa waliindubbiitti caasa muraasa tokkorratti ibsa laannaarratti yeroo dheera fixuu hin barbaachisu (Ur, 1988). Mata dureen filatamu; xiyyeeffannaan itti fayyadama fakkiilee adda addaa (Visual Focus); haallifi jabinni gaaffileen adda addaa kutaatti gaafataman akkasumas fakkeenya mataa ofii burqisiisuuf gargaaran; uumamsi qaawwa

odeeffannoo; haalli muxannoon barattoota itti calaqqisufi kan kana fakkaatan barattoota harkisuu.

2.3.3. Maloota Barnoota Caasluga Waliindubbiifi Maddawwan Gargaarsa Barnootaa (Techniques and Resources in Communicative Grammar Teaching)

Maloonni barnoota caasluga waliindubbii sababa caaslugni dhalootaan caacculee afaanii (Language Aspects) birootin walfaana deemuuf baa'ee heddu ta'uu malu (Celce-Murcia, 1988:11); Walfaanommin hawaasummaa caasawaa (Structural Social Match) mala diraamaatti (Dramatic Technique) fayyadamuudhaan gocyoota hawaasa keessatti fudhatama qaban agarsiisuudhaan barsiisuu, haala barmoota haawaasaa, sona hawaasichi itti laatu eeguudhaan barsiisuu.

- Walfaanommiin hiik-caasawaa (Structure-Meaning) mala agarsisaa tiin (Demonstration or Illustration) caasaawwan akka 'qartuu', 'gochima gargaartuu' barsiisuu, sababani saas malli akkanaa barsisaan hiika caasichaarratti akka xiyyeeffatu godha.
- Walta'insi ergaa addaafi caasaa (Structural Discourse Match) mala tarree ibsaa (Lecture, Explanation) hojiilee asiin olitti eeraman (Caasaawwan) mara barsiisuun ni danda'ama.

i. Walhubannoo (Interaction)

Akka yaad rimee barnoota caasluga waliindubbiitti, gosti hojiilee kutaatti dalagaman kamiyyuu, malli yookin tooftaan kamiyyuu akka haala jirurratti murtaa'ee haa tajaajilu malee, kayyoon yookin galmi caasluga barsiisuu inni guddaan waliindubbii yookin afaanichaan waliigaluu ta'uu qaba (Atkins, and et al 1995; Celce-Murcia (1984:2).

Celce-Murcia (1984:2) yaad-rimee walhubannoo (Interaction) yoo teessisu "Human interaction is a process whereby two or more people engage in reciprocal action." jedha.

Akka waraabbii kanaatti, waliindubbiin qabxiilee adda addaa asii gaditti tarraa'an keessaa isa tokko yookin hunduma saanii ofkeessaa qabaachuu mala:

- adeemsa yaada waljijjiirraa (hiika hirmaattoota lamaan yookin saa ol ta'an jidduutti adeemsifamu)
- Fedhii waliin dubbattoota.
- ergaa waliin dubbattoota jidduu jiruuf hiika ofii laachuu
- hiika gocyoota (sochiilee qaama dubbataa) dhaggeeffataa laachuufi kan kana fakkaatan.

ii. Faayidaa walhubannoo (Importance of Interaction):

Sababawwan barsiisonni heddu barattoonni akkawaliin dubbatanii yaada waljijjiiran carraa laachuufii dhisuu malan keessaa inni tokko, adeemsi kun yeroo fixuu malee sona wayii wanta qabu itti fakkaachuu dhiisuu danda'a. Akka hayyuulee hedduun jedhanitti garuu (Rivers, 1983; Richard and Lockhart, 1994:152), fakkeenyaaf, waliindubbiin faayidaalee heddu qaba.

Rivers (1983:49), fakkeenyaaf, barsiisota adeemsicha waliindubbii akka meeshaa yeroo fixutti ilaalan kana gorsuuf, "We must not feel that interaction is some how wasting time where is much to learn" , jetti:

Kanaafuu, yeroo barattoonni caasaa caasluga tokkoo akka ka'umsaatti (input) fudhatanii tooftaa walqunnamtii adda addaatiin waliin dubbatan afaanicha haalaan barachaa akka jiran barsisaan beekuu qaba.

Akka waliigalaatti, faayidaalee adda addaa walhubannoo kutaa keessaa qabu keessaa kan armaan gaditti tarraa'an saan gurguddoo barattoonni argataniidha (Richardfi Lockhart, 1994):

- caasaa (qaama ka'umsaa (input)
- carraa gaafii ibsaa (Chance to Ask for Clarity)

- hubannoo sadarkaalee walhubachuu;
- carraa caasaa haarawa baruu.

iii. Maloota walhubannoo kutaa mijeessuu (Ways of Facilitating Classroom Interaction)

Malootawwan walhubannoo mara kaasanii mari'achuun baay'ee rakksaa ta'us kaneen ijoo ta'aniifi kaayyoo kanaa faana haalaan deeman muraasni saanii, haala walta'a kutaa uumuufi itti fufuufi (Creating and Maintaining Cooperative Classroom Atmosphere) hojii garee ijaruu (Organizing Group Work)

Haala jiruufi jireenya haawaasaa keessatti hiikafi reebinsa (negotiation) ergaarratti hundaa'uudhaan waliindubbii adeemsisuun wanta hin hafneedha. Kana godhuufis, fedhiinsi (Willingness) baay'ee barbaachsaadha. Adeemsi haawaasa tokko keessatti guyyaa –guyyaatti dalagamu kallattiidhaanis ta'e al-kallattiidhaan adeemsa baruuf barsiisuu afaanii kutaa keessatti calaqqisu malee barumsichi bu'ura dhugoomaafi kaka'umsa barattootaa ta'uu hin danda'u (Malamah- Thomas, 1987:11). Hayyuun kun yaada kana cuunfu yoo teessisu, “Only where is cooperation between both sides involved in the interaction can communication effectively take place ----” jedha.

Waraabbiin kun akka waliigalaatti namoota kamuufuu kan jaajju fakkaatus, waliindubbiin barattoonni kutaatti adeemsisanis dhugaa kanarraa kan mucucaatu miti. Sababni saas durduubeen (Background) saanii haawaasuma ta'uu saati. Yaada kana jabeessuuf, Kral (1984-88:33) “Students are not different from any one requiring a secure learning environment for performing their best” jedha.

Hanqinni naannoo barnootaa mijaawaa waliin dubbiirratti rakkoo guddaa fiduu akka danda'u ibsuuf, Celce-Murcia (1984:2) “ If students are not at ease and do not feel good about their language class, there will be no communication” jedha.

Afaan tokko haalaan baruuf, akka hayyuuleen adda addaa yaada kennanitti, barbaachisummaan walhubannoo baayyee guddaadha. Haa ta'u malee, kaayyoo kana galmaan gahuuf, haala mijaawaa uumuun barbaachsaa yoo ta'u inni kunis haala barattoonni hojiilee yookiin gochawwan addaddaa cimdii yookin garee xixinnoo adda addaa ijaaruun dirqama. Kaayyoon saas, adda dureedhaan olaantummaa ibsa yookin haasawa barsisaa salphiisuudha.

Yaada kana yoo jabeessitu, Rivers (1987:9) “--- teacher-dominated classroom cannot, by their very nature, be interactive classrooms, and this is what language teachers need to learn.” jetti.

Akka ibsa kanaatti, barattoonni cimdiiidhaan hanga gareewwan guca adda addaa qabanitti ijaaramuudhaan itti gaafatamummaa barnootichaa fudhachuu qabu. Faayidaa gareedhaan barachuu ilaalchisee, Brumfit (1984:35), “Any use of group work will massively increase the likeliyood, in large class, of students both producing and receiving language.” Jedha.

Faayidaan itti fayyadama gareetiin ala, gaaffii yookin rakkoo baay'ina barattootaa, kutaa tokko keessatti, ilaalchisee ka'uu malu kan deebisuudha. Kunis, bal'ina kutaa (Class Size) ni xinneessa, walqunnamtii ni jabeessa.

2.3.4. Maddawwan Gargaarsa Barnootaa

Akka Celce-Murcia (1988:13) ibsutti, maloota barnootaa kamiin caasaa caasluga afaan tokkoo kam barsiisuun akka barbaachisu beekuu qofti barnoota afaanii kan waliindubbii gochuun rakksaadha. Kanaafuu, caasicha kana wantoota sadiin walsimsiisuun barbaachsaadha: hawaasummaa/ Social Factors/, kan hiikawaa (Semantic Factor) fi kan ibsa addaa (Discourse factors).

Akka yaada hayyicha kanaatti, maddi gargaarsa barnoota kan akka topha bak namee (Roleplay); taphawwan biroo hawaasa keessatti baratamanitti fayyadamuudhaan caasaa hawaasummaa/ Social Structure) barsiisuu;

fakkiwwanfi gabatee adda addaatti fayyadamuudhaan hiik caasaa (Semantic Structure); mala dhaggeeffatanii deebisuutin gargaamuudhaan madda akka faaruu yookin weedduu; seenaa himuutti fayyadamuudhaan ibsa addaa caasaawaa (Discourse Structure) dhiyeessuudhaan walta'insa qabiyyee, malaa madda gargaarsa barnootaa jabeessuun ni danda'ama.

2.3.5. Barnoota Caaslugaa (Grammar Lesson)

Tooftaa barnoota afaanii kamuu keessatti, qophii barnoota caaslugaa keessatti, sadarkaan inni duraa madda addaa yookin kitaabilee caaslugaa garagaraarraa caasichi akkamitti akka ijaaramu, yoom akka faayidaarra oolu, seerota idileefi al idilee caasicha too'atan odeeffannoo gara garaa funaanuudha (Celce- Murcia, 1988).

Erga maddi adda addaa fedhii, tarsiimoofi mala barattootaa jiddugaleessa godhate sakkatta'amee booda sadarkaan itti aanu qophii caaslugaa hayyoonni adda addaa bakka afuritti hiran qopheeffachuudha: Dhiyeessa (Presentation), shaakala xiyyeeffannaa (Focused Practice), shaakala waliindubbiifi (Communicative Practice), yaad deebii barsisaafi sirreessa (Teacher Feedback and Correction (Celce-Murcia, 1988; Ur, 1988; Larsen- Free man, 1991).

Ur (1988:6-10) sadarkaleen afran qophii caaslugaa: dhiyeessa (presentation), adda bahafi ibsa (Isolation & explanation), Shaakalaafi (Practice) Madaallii (Test) jechuudhaan teechisa.

Hayyuun Kun hirinsa sadarkaalee afran erga tarreessee booda tokkoon tokkoon saanii jalatti kaayyoowwan, akaakuu gocyoota dalagamanii, akaakuu qabiyyeewwaniifi kan kana fakkaatan ni teessisa. Free-man (1991:284) gara saatiin sadarkaalee kutaa barnoota caaslugaa barsiisuuf dalagaman kana gara sadiitti gadiibuusa: dhiyeessa, shaakalaafi waliindubbii.

Walumaagalatti, tarreen maalummaa sadarkaalee kanaa, dalagawwan saan of keessatti qaban, kaayyoo saanii, qabiyyee tokkoon tokkoon saan jalatti laataman akka asiin gaditti cuunfuun ni danda'ama:

Akka Celce- Murcia (1988:27) teessisutti, sadarkaa kana jalatti maloonniifi (Techniques) maddiwwan barnootaa adda addaa fayyadan, amaloonniifi gosoonni hojiilee sadarkaa kanaa caasaawwan adda addaa haala ifa yookin dhokataa ta'een ni dhiyaatu; kaayyoon sadarkaa kanaa maalummaafi guca yookin unka caasichaa hiika barattoota hubachiisuu yoo ta'u, hiika dhugaarratti hundaa'e argachuuf meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa fayyadamuun barbaachsaadha (Ur, 1988:7); maddawwan akka seenaa himuu, waliin haasawuu (Dialogue) adda addaa barattootaan yookin barsisaadhaan dubbisuuti.

Maloota caasaan tokko barattootaaf itti laatamu (Atkins and et al, 1995:50) akka armaan gadiitti teechisa:

- irra dedeebii (Repeating Key Parts);
- xiyyeeffannaa (Focusing);
- jala sararuufi (Underlining Key Parts)
- ibsuu (Explaining) yoo ta'uu sadarkaaleen dhiyeessaa ammo haalessuu (Contextualizing; sakkatta'a hubannoo (Cheking Understanding) (gaaffilee adda addaa caasicharratti xiyyeeffatan gaafachuu); ijaaruu (oomishuu) – barattoonni fakkeenya mataa saanii caasichaatti akka fayyadamanii himoota heddu ijaaran kakaasuufi xiyyeeffannaa Caaslugaa (Grammar focus: (Barattoonni tartiibafi haala saan itti sagaleessan hubachiisuuf akka hima bakka bu'aa (sample sentence) irra deebi'anii dubbatan gochuu).

Sadarkaa shaakala xiyyeeffannaatti (Focused Practice), barattoonni caasicha haala gaaffiifi deebiitiin, gargaarsa alaa malee, akka too'attan yaaluudha.

Barsisaan hubannoo barattoonni caasicharratti qaban sakkatta'uuf gaaffilee kaayyoo kana tajaajilu filatee gaafachuu qaba.

Akka qaaccessa Celce- Murcia tti (1988), sadarkaa shaakala waliindubbiitti (Communicative Prectice), hojiilee waliindubbii (Communicative Activities) adda addaatu barattootaan adeemsifama. Kanneen keessaa:

- Barataan odeeffannoo tokko qabu isa hin qabneef yaada laata (qaawwa odeeffannoo)
- Barattoonni wanta jechuu barbaadaniifi haala itti dubbatan ni murteeffatu (Choice).
- Barataan yoo dubbatu, yaada dhaggeeffataa jeduugaleeffachuu qaba (Feed back).

Sadarkaa yaad deebii barsisaafi sirreessaatti, akka gucaatti sadarkaa isadhumaa haa ta'u malee, sadarkaalee mara keessatti calaqqisuu qaba (Celce-Murcia, 1988). Akka yaada kanaatti, sirreessi barsisaan laatu, haala yookin amala hojiilee sadarkaalee maraatti laachuu yoo danda'u, keessumattuu isa lammaffaatti yeroo heddufi battallumatti ta'uu qaba. Sadarkaa sadaffaarratti (waliindubbii) hojii sirreessaatii jecha qunnamtiin addaan cituu hin qabu. Kanaafuu, barsisaan yaadannoo saa qabachuudhaan hojii sadarkichaa booda laachuu qaba.

BOQONNAA SADI

Mala Qorannichaa (Methodology of the Study)

Godinni Shawaa kaabaa Oromiyaa, godinoota kudha lamaan Mootummaa Naannoo Oromiyaa keessatti argaman keessaa isa tokkoodha. Godina kana keessa manneen barumsaa sadarkaa lammaffaa kan mootummaa kudha sadiitu jiru. Kanneen keessaa kan kutaa sagalii hanga kudhanii qaban torba yoo ta'an kan hafan sagalii hanga kutaa kudhalama kan gaggeessaniidha. Martuu kutaa qorannoon kun irratti karoorfame qabu jechuudha. Kanneen keessaa manneen barumsaa Mukaxurii Sadarkaa Lammaffaafi Caancoo Sadarkaa Lammaffaan akka carraatti bakka bu'aa (Sampling Area) ta'anii carraa akka feetee dhaan fudhatamanii jiru.

Magaalli Mukaxurii Finfinneerraa kiloomeetira saddeettamarratti gara kaabaa daandii konkolaataa gara Gojjaam deemurratti kan argamtuudha. Qilleensi ishee woggaa guutuuf baddaadha. Uummanni ishee harka guddaan Afaan Oromoo kan dubbatan yoo ta'u Afaan Amaaraa akka afaan lammataatti dubbatu. Magaala kana keessatti manneen barumsaa sadarkaa tokkoffaa lama kan sadarkaa jeddu galeessaa tokkoofi sadarka lammaffaa tokkotu argama.

Bara kana mana Barumsa Mukaxurii, "Mana Barumsa Raggaasaa Wayyeessaa" jedhame kan yaamamu, keessa dareewwan kudha lama kan jiran yoo ta'u (kutaa 9ffaa) kutaa tokko keessatti jiddugaleessan barattoota saddeetamatu barata. Barattoota gara dhibba sagaliifi jaatama ta'aniif barsiisota lamatuu ramadamanii pilaazmaa malee Afaan Oromo barsisaa jiran. Bara 1977 calqabee barana marsaa 22 ffaadhaaf kutalee sagalii hanga kudha lamaa qoruuf deema. Mana kitaabaa gabbataa tokko, wiirtuu barumsaa tokkofi manneen fincaanii dhiraafi dubartii tokko tokkotu argama.

Magaalli wiirtuu qorannoo kanaa kan biroo fageenya magaala mukaxuriifi Fenfinnee jidduu jiru wadhakkaarratti kan argamtuudha, “Caancoo” jedhamti. Gara kaabaatin magaala Dubar, Kibaan magaala Sulutaatu olla isheeti. Haalli qileensa ishee, teessoo ishee akkasumas tajaajilli Afaan Oromoofi Afaan Amaaraa kan magaala Mukaxuriitin wal fakkaata. Manneen barumsaa sadarkaa tokkoffaa lama kan jiddugaleessaa tokkoofi sadarkaa lammaffaa tokkotu jiru.

Bara barnootaa 1999, Mana Barumsa Sadarkaa Lammaffaa Caanccoo keessatti dareewwan kutaa sagalaffaa kudha sadiitu argamu. Haaluma mana barumsa Mukaxurii Sadarkaa Lammaffaatin walfakkaatun daree tokko keessa barattoota saddeetamatu argama. Barsiisota lamatu barattoota kuma tokkoo fi afurtama Afaan Oromoo barsisaa jiru. Manna kitaabaa tokko, wiirtuun Barumsaa tokko, akkasumas mannee fincaanii kan dhiiraafi dubartii adda addatti haala guutuu ta'en tajaajilaa jira.

3.1. Mala Qorannichaa

Gaaffannoon hincaaseffamin odeeffanoo ilaalcha barsiisotaafi barattootaa funaanuudhaa jecha gaafatamanii jiru. Kunnis gartokkeenmala kanaa mala ibsaa kanjechoosiisu yoo ta'u garabiroon saa mala kaayyefamaadha. Sababni mala gaaffannoo kaayyefamaaatti fayydamuutis mijaa'ina qaaccessa odeeffannoo qorannichaatiif jecha. Kana malees, ulaagaaleen daawwii kutaa fi deebiifgaaffiin dhiyaatan akaakuu malichaa ibsa fi kaayyeffamaa ta'uu agarsiisu.

3.2. Hirmaattota Qorannichaa/Subject of the Study)

Manneen barumsaa mootummaa sadarkaa lammaffaa kudha sadeen Godina Shawaa Kaabaa Oromiyaa keessatti argaman keessaa lamaan saanii asiin olitti kutaa “ibsa iddoo qo'annoo” jalatti eeraman qofatu mala akka feetedhaan filatamee akka wiirtuu qorannoo kanaatti filatame. Tarreen hirmaattota Qorannoo kanaa akka armaan gaditti kan taa'e yoo ta'u, sababni barattoonnifi

barsiisonni addadureedhaan akka madda odeeffannootti filatamaniifis adeemsicha dhiyeenyaan wanta yeroo mara hordofaniifidha (Lewy, 1979).

- Barattoota kutaa sagalii manneen barumsa kanneenii;
- Barsiisota afaan Oromoo barattoota kana barsiisan afur;
- Qindeessitoota dabaree manneen barumsa kanaa lama
- Daarektaroota manneen barumsa lamaanii afurfi
- Hoggantoota waajjira barnootaa kan aanaafi Godinaa (Namoota sadi).

3.3 Mala Filannoo (Sampling Technique)

Gareewwan namoota adda addaa hojiirra oolinsa barumsa caasluga waliindubbiirratti hirmaatan mara odeeffannoo barbaadamuuf gaafachuun /qorachuun/ hanqina maallaqaafi yerootiin kan ka'e baa'ee rakksaadha. Kanaafuu, filannoon namoota kana maraa bakka bu'an filachuun barbaachsaadha. Kana malees, dogoggoroota adda addaa dhuunfaafi meeshaalee qoranootiin uumamuu danda'an salphisuuf malli filannoo akka feetee xinnaan (Simple Random Sampling Technique) filatamee jira.

Mala kana bu'ureeffachuudhaan barattoota manneen barumsaa lachuu keessa jiran 2000 keessaa dhibbeentaan shan (Barattoonni 100) (barattoonni afur-afur daree 25 keessaa) bakka buutuu (Sample) ta'anii filatamaniiru jiru. Kana godhuuf, galmee barattootaa (Students' Attendance) irratti hundaa'uudhaan barataa lakkoofsa tokkoffaarratti galmaa'e fudhachuundhaan maqaa barattoota diigdamarra darbuudhaan lakkoofsa itti aanuu fudhachuudhaan hanga barattoonni afur kutaa tokko keessaa filatamanitti haala kanaan deemuudhaan barrattoonni 100 bakka buutuu ta'anii filatamanii jiru. Kanaafuu, barattoonni daree mara keessatti lakkoofsota galmee barattootaa keessatti 1, 21, 41, 61 jalatti galmaa'an wiirtuu qorannoo kanaati. Haa ta'u malee barattoota sababa adda addaatiin barnoota kutaniif tooftaa akka feetee fayyadamuudhaan barattoota lakkoofsa biroo jalatti galmaa'aniin bakka bu'anii jiru.

Gara barootin barsiisonni kutaa saglffaa Afaan Oromoo barsiisan, qindeessittoonii dabareefi hoggantoonni adeemsa baruuf barsiisuu hogganan manneen barumsa lamaaniifi Aanaafi godinarra jiran muraasa waan ta'aniif filannoon hinbarbaachifne.

3.4. Meeshaalee Walittiqaba Odeeffanno (Data Gathering Instruments)

Akka Gootzfi Lecompete (1984) jedhanitti, ragaalee funaanuuf meeshaalee adda addaatti fayyadamuun dhugummaa odeeffannichaa nicimsa. Kanaafuu, qorataan kun meeshaalee gaafannoo (Questionnaire), Gaafiif deebii (Interview) fi Daawwii kutaa (Classroom Observation) itti fayyadamee jira.

3.4.1. Gaafannoo (Questionnaire)

Gafannoon hin caaseffamin (Open-ended Questionnaire) ilaalcha barattootaa fi barsiisotaa hubachuufi kan caaseffamee (Close-ended Questionnaire) odeeffannoo kallattiidhaan qorataan barbaadu funaanuuf caacculee qorannichaa kana akka tooftaallee barnootaa, jabina hubannoo tooftaa barumsa caasluga waliindubbiirratti barsiisonni afaan Oromoo qaban sakatta'uuf gaafatamanii jiru.

Gaafannoo kanneen keessatti (kan barsiisota afuriifi barattootaa) qaamota adda dureedhaan xiyyeeffannaa qorannoo kanaa ta'an jalatti gaaffilee lamaafi saa ol dhugummaa yookin merkaneessa deebilee sakkatta'uuf gaafatamanii jiru.

Kaayyummaafi (Validity) amanummaa (Reliability) qorannichaa eeguuf (Best fi Kahn,1999: 230), qorataan barattoonni deebii akka walirraa hin waraabne qaamaan argamee yaadrimee rakkoo qorannichaa ibsuufi gareetti argamuudhaan too'atee jira.

3.4.2. Daawwii Kutaa (Classroom Observation)

Deebiiwwan barattoonni, barsiisonnifi hoggantoonni qaamota qorannoo adda addaa ilaalchisanii laatan kan hojii baruufi barsiisuu hoggananiin walgituu

dhiisuu malu. Qaawwa walgitiinsa dhaba deebiiwwaniitin dhalachuu malu kana duuchuuf tooftaan daawwii kutaa caaseffame (Structured Classroom Observation Technique) muxxannoo barumsa caasluga afaan Oromoo barsiisotaafi barattootaa (haalota kutaa, maloota barsiisuu, shaakala caasluga waliigalaa waliindubbii dagaagsuu, fi kan kana fakkaatan) ilaaluuf qophaa'en daawwin kutaa adeemsifamee jira. Sababni meeshaaleen kun kaayyoo kanaaf filatames, hojiirra oolinsi sirna barnootaa tooftaa kanaan osoo sakatta'amee wanta ijaan mul'atu tokko argachuuf salphaa waan ta'eefi (Sowell, 1996:216).

Muxannoon baruuf barsiisuu caasluga afaanii barsiisotaa fi barattootaa waytii daqqiqaa afurtamaa si'a sadiif daawwatamee jira. Adeemsa kana keessatti qorataan akka barataatti hirmaachuudhaan osoo hintaane daawwataa ta'uudhaan Bitootessa 10- Amajjii 11 tti dareewwan "A", "C", "E", "G", "I", "K" (manneen barnootaa lachuu keessatti) daree tokko tokkorra darbuudhaan daawwatee jira.

3.4.3. Gaafiifi deebii (Interview)

Sakatta'insi hojiirra oolinsa barumsa caasluga waliindubbii sadarkaa walitti dhufeenya barsisaafi barataa kutaa ilaaluudhaan qofa quubsaa ta'uu dhiisuu mala. Kana malees, akka Bestfi Kahn (1999) jedhanitti, namoonni deebii gaafatamaniif barreefamarra dubbiidhaan deebisuu waan filataniif akkasumas gaafataanis carraa irra deebii'ee gaafachuu waan argatuuf, meeshaan kun filatamaadha. Kanaafuu, tooftaa too'annoo karoora (planning), hojiirra oolinsaa (Implementation), maddaallifi (Evaluation) gabaasa barsiisotaa ittiin adeemsifamu ilaalchisee hoggantoota hojii baruuf barsiisuurratti sadarkaa mana barumsaatii hanga godinaatti jiraniif gaaffiin godhamee jira.

3.5 Dhiyeessafi Tooftaa Qaaccessa Odeeffannoo

Odeeffannoon meeshaalee adda addaa asiin olitti eeramaniin walitti qabame erga gabateedhaan dhiyyaate booda (harki guddi saa), haqa kutaa sakkatta'a wabiilee keessatti mari'atame bu'uura godhachuudhaan qaacceffamee/ hiikaa

argatee jira. Odeeffannoon armaan gaditti tarraa'an dhiibeentaadhaafi ibsa jechaatin qaacceffamanii jiru.

- Deebiiwwan barattoonni gaafannoof laatan (caasaa yookin qaamota qorannoo adda addaarratti)
- Deebiiwwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa saglaaffaa laatan.
- Deebiiwwan gaafiif deebii (Interview) hoggantoota too'annoo hojii baruuf barsiisuurratti sadarkaa mana barnootaati hanga godinaatti hirmaatan laatan (kuni gabateedhaan osoo hin taane ibsa gabaabaadhaani).
- Bu'aa daawwii kutaa muxxannoo baruuf barsiisuu.

BOQONNAA AFUR

Dhiyeessafi Qaaccessa Oddeeffannoo

Akkuma kutaa malaa (Methodology) jalatti eerametti, kutaa kana jalatti odeeffannoon adda addaa barattoota kutaa saglaaffaa Afaan Oromoo baratan; barsiisota saan barsiisan; akkasumas hoggantoota barnootaa manneen barumsaa lamaan akka bakka buutuu (Sampling) kana dura eeraman fi kan waajjiraalee barnootaa aanaafi godinaatirraa meeshaalee adda addaatin walitti qabame gabateedhaan erga dhiyaatee booda qaacca'ee jira. Adeemsa saa ilaalchisee, odeeffannoon deebii gaaffilee qabxii ijoo (Major Area) ta'e tokko jalatti gaafatamanii gabatee tokkoon dhiyaatan. Itti aansuudhaan, bu'uura firooma yookin walitti dhufeenya odeeffannoon kun hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo waliin qabuun, akkasumas ulaagaalee haqa kutaa sakkatta'a wabilee keessatti taa'aniin qaaceffamee jira.

4.1. Qaaccessa Gaafannoo Barattootairraa Argame

Gaafannoo dabalee "A" Fuula 79 jalatti ilaalaman/ qabxiilee ijoo qorannoo kanaa ta'an kan akka amala barattootaa yookin barsisaa kutaatti calaqqisu, carraalee adda addaa waliindubbii (caasaa caaslugaatti fayyadamuudhaan), hojiilee/ gocyoota adda addaa kutaatti dalagamaniifi gahee barataafi barsisaa hojiilee waliindubbii keessatti maal akka ta'e kan ilaallataniidha.

Qabxiilee ijoowaan kun (Major Areas) qabxiilee armaan gadiitti tarraa'an hubachuuf kan gargaaraniidha:

- Barattoonni hojiilee caasluga waliindubbii keessatti akka eegamanitti hirmaachuufi dhiisuu saanii;
- Tooftaaleefi meeshaaleen barnoota caaslugaarra oolan hirmaannaa barattootaa guddisuuf gayoo ta'uufi dhiisuu saanii ;
- Amalli barataa /Barsisaa waliindubbii gargaaruu fi dhiisuu saa fi

- Caacculee biroo kallattiin yookin alkallattiin waliindubbii daangessuu malan.

Qabxiilee tokkoon tokkoon saanii jalatti waa'ee barnoota caasluga waliindubbii qabatamummaa deebii barattootaa murteessuuf gaaffileen lama yookin saa ol ta'an gaafatamanii jiru. Akkuma kutaa sakatta'a wabiilee keessatti eerametti, gaafannoon kun barattoota kutaa saglaaffaa dhibba tokkoof kan dhiyaatedha.

Durduubee barattootaa ilaalchisee, dhiirri 56, dubartiin 44 yoota'an kan woggaa 15-17 ta'an 81; woggaa 18-20 kan ta'an 11 akkasumas woggaa 20 ol kan ta'an barattoota 8. Barattoonni 89 Afaan Oromooti akkasumas kan hafan martuu Afaan Amaaraatti kan hiikkataniidha.

Barsiisonni hirmaattota qorannoo kanaa afranuu dhiira yoo ta'an sadeen saanii woggaa 26-30 keessa yoo ta'an inni hafe 36-40 keessatti argama. Sadeen saanii sadarkaa dipiloomaarra yoo jiraatan tokko digirii tokkoffaarra jira. Marti saaniituu Afaan Oromoo akka ijootti (major) kan barataniidha. Barsisaan tokko tajaajila Afaan Oromoo barsiisuu woggaa 14, lamaan saanii woggaa sadiif, tokko woggaa lama lakkoofsisanii jiru.

Mijaa'ina dhiyeessa odeeffannootiif jecha deebiiwwan barattootaa lakkoofsa (0-5) bakka bu'anii jiru:

Daraan olaanaa = 5; Jidu galeessa = 3; Bayyee gadi aanaa = 1;
Olaanaa = 4 ; Gadi aanaa = 2 ; Gongumaa hin jiru = 0 ;

Gabatee.1= Odeeffannoo Duubee Barattotaa

Deebii amala barattoonni adeemsa baruuf barsiisuu keessatti calaqisiisan ilaalchisee dhiyaate (Gaaffilee 1, 16)

Gaafiilee	Deebiiwwan											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
Fedhii Barnoota Caaslugaa	71	71	17	17	9	9	2	2	-	-	1	1
Dubbachuu sodaa	25	25	23	23	16	16	14	14	9	9	13	13

Akka odeeffannoo gabatee kanaatti, fedhiin barattoonni barnoota caaslugaatiif qaban baay'ee olaanaadha. Dhibbeentaan 85 ol (qabxiin isa jiddugaleessaatii ol ta'e) kan kana agarsiisuu yoo ta'u, % tokko qofatu fedhi kana hin qabne. Kanneen hafan fedhii jiddu galeessa ta'e qabu.

Haa ta'u malee, kana jechuun, ijaa walittidhufeenya barnoota caasluga waliindubbiitiin, fedhiin ol aanaa ta'e kun kan seerota faanichaa barachuu qofa ta'uu mala malee caasicha bu'ureeffachuudhaan fedhii yaada ofii ibsuu ta'uu dhiisuu danda'a. Gaaffiin Caasluga haala yookin tooftaa kamiin barsiifame/ baratamet jaalatu?" jedhuuf deebii murtaawaa ta'e teessisuun rakksaadha. Kanaafuu, caasicha caaslugaa tokko bu'uura godhachuudhaan of ibsuun jira moo hinjiru yaada jedhuuf deebisuun barbaachsaadha. Fedhuma ibsa (Lecture) barsisaan laatu yoo ta'e garuu, sababni barattoonni baa'een caasluga jaalataniif gaaffii/deebii saa deebisuun yookin barreessuun salphaa waan ta'eef ta'uu mala (Nasr, 1972).

Gama birootiin, akka gaaffii biroo jalattillee calaqqisutti, barattoonni harki guddaan adeemsa baruufi barsiisuu caaslugaa/ afaanii keessatti sodaa dogoggora caaslugaa niqabu. Dhiibbeentaa 16, kan barattoonni "jiddugaleessaa" jedhanii kaa'an akka sadarkaa sodaa jiddugaleessaatti fudhachuudhaan yoo ilaalamu, gara dhibbeentaan 50 haqa kana yoo agarsiisu, %36 sadarkaa kanaa (%16) gadii ta'u (%14) gadi aanaa; %9 harka gadi aanaa, akkasumas %13 gonkumaa akka hinjirre) agarsiisa. Walumaagalatti, barattoota muraasatu sodaa uumamsa dogoggora caaslugaa malee barata.

Barattoonni gaaffii hincaaseffaminiinillee akka ibsanitti sodaan uumama dogoggora caaslugaa saan qaban guddaa ta'uun saa nimul'ata. Bu'aa (qabxii) kana fedhii barnoota caaslugaa asiin olitti sadarkaa guddaa ta'ee argameen walqabsiisuun nidanda'ama. Fedhiin saanii eega guddaa ta'eefi beekumsa caasaa durumaan dhalootaan horatan (boqonnaa 2 fuula 18 ilaalaa) yookin haala haarawaatin barataniin yaada ofii ibsuurratti hanqinni amantaa (Lack of

Confidence) jiraachuun saa nimul'ata Gaaffiin “hanqinni amantaa maalirra madda?” jedhuu yoo ka’u, hanqinni waliin haasa’uu, cimdii yookin gareedhaan mari’achuun sababawwan ijoo ta’aniidha. Kunnis gara yaada tooftaan barnoota caaslugichaa yeroo mara hojiirra ooluu isa barsiifataati jedhutti kan nama harkisuudha. (Atkins and et al, 1995). Amalli barsisaallee rakkoo kanaa madda biroo ta’uu mala

Akka seensa jalatti ibsametti, Afaan Oromoo barattoota baay’eedhaa afaan duraa waan ta’eef seera caaslugichaa guutumaa guutuutti hinbeekan jechuun rakksaadha. Kanaafuu, barsisaan carraa yaada waljijjiirsisuurratti rakkoo qabaachuun saa ni mul’ata; deebiin barattootaafi daawwiin kutaa harkiguddaan haquma kana agarsiisa.

Gabatee 2, Odeeffannoo Carraawwan Hirmaannaa Barattootaa

Gaaffii	Deebii											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
Carraa gocyoota adda addaa dalaguu	8	8	25	25	37	37	19	19	6	6	5	5
Carraa maree adeemsisuu	16	16	28	28	34	34	20	20	2	2	-	-
Carraa Caasluga dubbisa keessatti barachuu	15	15	29	29	27	27	14	14	12	12	3	3
carraa Caasluga dhaggeeffannaa keessatti barachuu	16	16	19	19	26	26	11	11	8	8	20	20
Waliin dubbii casaarratti adeemsisuu	13	13	19	19	28	28	18	18	15	15	7	7

Akka gabatee kanarraa hubatamutti, carraa barattoonni gochawwaan adda addaa kan akka bakk namee (Role Play), seenaa himuu; diraamaa dalaguu----kutaatti dalaguun ga’adha. Akka deebii barattootaatti %37 qabxii giddugaleessa ta’e godhachuudhaan qabxileen saa olii yookiin gadi ta’e yoo madalaman, %33 carraa sadarkaa olaanaa carrichaa yoo agarsiisuu %30 sadarkaa gadii aanaa agarsiisa. Qabxiin olaanaan (%33) carraa ga’aa ta’e yaa agarsiisu malee dhibeentaan 30 hanqinni guddaan jiraachuusaat agarscisa.

Qabxiiwwan carraan gocyoota adeemsisuu agarsiisan, isa olaanaafi gadi aanaa agarsisan, walqixa jechuun nidanda'ama. Kunis hanqinni carraa caaslugatti fayyadamuudhaan gocyoota (Tasks) kana dalaguu bal'aadha. Akka kutaa sakkatta'a wabilee jalatti ibsametti (boqonnaa 2 fuula 16 ilaalaa), barattoonni caasaa afaan tokkootti fayyadamuu baannan (gocyoota dalagan yaaduu yoo baatan) hiika caasaa caaslugichaa haalaan hinbeekan (Atkins, 1995). Hiikni bu'aa kanaatis, galmi barnoota caaslugichaa seerota afaanichaa haalaan beekuu ta'a, sababni saas, akka Atkins and et al (1995) ibsetti, qabxiiwwan adeemsa barnoota caasluga afaan tokkoo kan waliindubbiiti (Communicative) jechisiisan keessaa inni guddaa fi ijoon yaad-rimee sirna gochaa (Task Principle) jedhu yoo ta'u. Kunis, adeemsa dalagawwan kutaatti fayyadamuudhaan caasicha caaslugichaa qofa osoo hintaane 'hiika' saa argachuu kan ilaallatuudha. Ibsi Celce Murcia (1991) (boqonnaa 2 fuula 15 ilaalaa) laate barnoonni caasluga kan 'caasaa', 'hiika' fi 'ergaa haalaa' (pragmatics) mul'isu ta'uu baannan isa barmootaati fi bu'aawwan kun kan walfaana deemaniidha. Kanaafuu, dhiibbaa tooftaa barmootaatu calaqqasaa jira jechuun ni danda'ama.

Carraa cimdii yookiin garee caasaa adda addaatiin kutaatti maree adeemsisuu ilaalchisee, harka irraa jireenyi carraa guddaan jiraachuu saa yoo agarsisuu (%44), ammallee rakkoon yookin hanqinnii jiraachuu saa ni mul'ata (%22). Carraa kanaa (%34) akka sadarkaa carrichaa qabxii giddugaleessaa fudhachuudhaan ta'e, walumaagalatti, carraan kun haala qubsaarra akka jiru ni hubatama.

Bu'aan kun carraan cimdiiidhaan barachuu guddaa ta'ee hanqinnis jiraachuu saa haa agarsiisu malee, deebiin barsiisotaa kanaan yoo madaalamu, sadarkaa sadaffaatti si'a tokko tokko qofa hojiirra akka oolu agarsiisa. Kana malees, garaagarummaa uumame kan ijaa (bu'ura) daawwii kutaatin yoo ilaalamu, adeemsa baruufi barsiisuu keessatti itti fayyadamni cimdii, gonkumaa jechuun ni danda'ama, hin jiru. Haalli barattoonni itti taa'an, teessoo tokkorra

barattoota lama qofatu taa'a. Haalli maree guca adda adaa qabuun teessisuun hindanda'amu. Kunis, erga sochiin cimdii hinjiraanne (hanqina guddaa qabaatee) akkasumas gareedhaan barachuun hin jiraannee, malli caasaa kutaa (Modes of Classroom Organization) kutaa mara (Whole Class) ta'uu agarsiisa. Kana jechuun ammo, adeemsi barnoota caasluga Afaan Oromoo kan barsisaa jiddu galeessa godhateedha jechuun ni danda'ama. Kunis waliindubbiin yookin hirmaannaa barattootaa baay'ee gadi aanaa ta'uu yoo agarsiisu jireenya barattoonni gara fuulduraatti hawaasa keessa (Social Competence) rakkoo kan uumuudha.

Gara carraa caasluga ogummaa dubbsaatin walqabsiisanii barachuutiin, dhibbeentaan 40 olaanaa ta'eet ilaalama. Kanaafuu, akka waliigalaatti, carraan caasluga gilgaalota dubbsaa keessatti barsiisuu sadarkaa quubsaadhaa ol ta'us, hanqinni carraa kanaa jiraachuun saa ni mul'ata.

Bu'aan deebii barsiisotaallee kanuma haa agarsiisu malee, bu'ura haala qabatamaa daawwii kutaatiin, matadureen caasaa caasluga Afaan Oromoo ilaalchisee haalaankutaa ofdanda'e keessatti taa'e jiraachuu baatus (kan kutaa saglaaffaa), caasicha ogummoota afaaniitiin (Language Skills) walsimsiisuun hinjiru. Caasaa caasluga gilgaalota adda addaa keessatti laataman gabateegurraacharratti laataman sirreessuu qofatu adeemsifama. Kunis, tooftaalee barnoota caaslugaa (bu'aa, adeemsa fi ogummaa) keessaa isa bu'aa ta'etuu hojiirra oola kan nama jechisiisudha. Sababni taas, caasaa caaslugichaa murtaawwaa ta'e tokko akka barattoonni haalaan beekan godhuurratti qofa waan xiyyeeffatee fidha (Boqonnaa 2 fuula 11 ilaalaa).

Gara carraa barnoota caaslugaa dhaggeeffannaa keessatti ilaaluutti yoo ce'amu, akka waliigalaatti carraan kun sadarkaa jiddugaleessa jechisiisuu (% 26) gadiaanaa (gara % 35 ol) ta'uu saatu mul'ata. Kanaafuu, caasaa caasluga Afaan Oromoo gilgaalota adda addaa dhaggeeffannaa keessatti barachuu/ barsiisuu irratti hanqina guddaan jiraachuun saa ni mul'ata.

Haaluma qaaccessa barnoota caaslugaa barreeffama keessatti barachuu asiin olitti ilaalameen, bu'aan daawwii kutaafi deebiin barattootaa kun agarsiisuutti, carraan adeemsa kanaan caasluga afaan Oromoo barachuu baayyee gadi aanaadha yookin gonkumaa hin jiru jechuun ni danda'ama. Kana jechuunis, caasaa caasluga afaan kanaa haala hiika haalaa (Pragmatics), ergaawaliigalaa (Discourse Factor), hiika hawaasummaatiin (Social Meaning) barachuun hin jiru. Kunnis gara saatin, waliindubbii barattootaan adeemsifamuu qabu kan gadibuusudha. Kunnis, ammas, jireenya barattoota haawaasa keessatti jiraatanirratti rakkoo guddaa kan uumuudha.

Carraa waliindubbachuu waliigalaa ilaalchisee, qabxii giddugaleessaa %28 godhachuudhaan dhibbeentaa qabxii kanaa olii fi gadiitti argaman, %33 harka gadi aanuu yoo agarsiisu %32 ammoo sadarkaa olaanaa agarsiisa. Kanaafuu, carraan, waliin dubbii kutaa baayyee gadi aanaa ta'uutu ilaalama.

Kunis, haaluma qaaccessa qabxiilee adda adddaa armaan olitti ilaalamaniin, qabxii wiirtuu hojiirra oolinsa barnoota caasluga waliindubbiitiin kan walqabatuuudha. Carraan walhubannoo kutaa (Classroom Interaction) baa'ee gadi aanaa yookin hinjiru taanan, waa'ee tooftaa waliindubbii haasawuunuu rakksaadha. Hiikni kun haqa hedduu ta'an agarsiisuu mala:

- Tooftaalee barnoonni caasluga Afaan Oromo ittiin laatamuu qaban (kan bu'aa, adeemsafi, kan ogummaa) keessaa kan bu'aarratti qofa xiyyeeffatu hojiirra oolaa jiraachuu saa ;
- Deebii barsiisonni tokko tokko laatan garuu faallaa haqa kanaa taa'uun saa, barsiisonni wanta hojiirra hin oolle (himtee) barreeffamaan taa'e akka odeeffannoo qabatamaatti akka laachuu malan kan agarsiisudha.

Gabatee 3. Odeeffannoo Hojiilee Kutaa

Deebiiwwan gaaffilee hojiilee kutaa adda addaa barattoonni/barsiisonni adeemsa barnoota Caaslugaa keessatti dalagan ilaalchisee gaafatamaniiff laataman (gaaffilee, 7,8,9,11, 20):

Gaaffilee Hojiiwwanii	Deebiiwwan											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak	%	Lak.	%	Lak.	%
- Rakkoolee hiikoo, waliin haasa'uu dorgommii dubbii (debating)	9	9	16	16	15	15	15	15	19	19	26	26
- Ifoomani kaayyoo hojiilee	26	26	31	31	24	24	4	4	6	6	9	9
Ifoomni qajeelfama hojiilee	19	19	33	33	24	24	13	13	9	9	2	2
- gilgaalota kitaabaan alaa dalaguu	9	9	13	13	20	20	11	11	23	23	24	24
- hojiilee kanadura beekaman dalaguu	15	15	26	26	37	37	11	11	5	5	6	6

Akka gabateen kun agarsiisutti, barattoonni harki guddaan (% 26) carraa hojiilee waliindubbii adda addaa kan akka rakkoolee hiikoo, waliin haasa'uu, dorgommii dubbii (debating) kutaatti adeemsisuu gonkgumaa hin qaban. Kana malees, % 55 ol hanqina carraa kanaat agarsiisa. Akka deebii kanaatti, qabxii carraa jiddugaleessaa (%15) fudhachuudhaan, % 25 qofatu jireenya carraa kanaa agarsiisa.

Gaaffiin “bu’aan kun hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromootiin firooma maaliti qaba?” jedhu yoo ka’u, adeemschi ulaagaalee barnooticha kan waliindubbiiti jechisiisan kan akka sirna gochaalee kutaafi (Classroom Task Principle) qaawwa odeeffannoo (Information Gap) ta’an kan ofkeessaa hin qabne ta’uutu mul’ata. Kana jechuun ammo tooftichi hojiirra oolaa akka hinjirre agarsiisa. Sababni saas maddi beekkumsa afaanii barsisaa

qofa ta'ee waan fudhatamuufi tooftichi barmootaa kan waliindubbii kana hojiirra oolchuuf dhiibbaa guddaa uumaa jiraachuu saati.

Gara ifoomina kaayyoo hojiilee kanaa barsisaadhaan laatamutti yoo ce'amu, haalli barsisaan kaayyoo qabiyyee yookin dalaga tokkoo ifa ta'uun (% 55 ol) saa ni mul'ata. Haa ta'u malee, barattoonni tokko tokko rakkoo hubannoo kaayyoo barnoota caasaa caasluga Afaan Oromoo ni qabu (akka dhibbeentaan gara 20 haqa kana agarsiisutti).

Haaluma ibsa kaayyootiin walfakkaatun, barattoonni harki guddaan qajeelcha barsisaan hojii gilgaalotaatiif laatu guddaa (% 50 ol) qabu. Haa ta'u malee barattoonni hubannoo ibsa qajeelfama dalaga hojiileerratti laatamuu hinqabne (akka % gara 25 agarsiisutti) ni jiru.

Bu'aan deebii barsiisotaatis kanuma haa agarsiisu malee, hiika bu'aa kanaa haalaan laachuuf gaaffii "Ifoomni kaayyoofi qajeelfamoota gilgaalota yookin hojiilee kutaatti laatu galma barnoota caaslugachaa isa kamirratti kan xiyyeeffateedha?" jedhu deebisuun barbaachsaadha. Bu'aa daawwii kutaatillee bu'ura godhachuudhaan, barsisaan galmi barnootichaa caasuma san yookin seerota saa haalaan hubachiisuudha. Haalli barattoonnillee gaafficha kana itti hubatan kanuma fakkaata. Kunis, hanqina kaka'umsa (Awareness) barsiisonni tooftaa waliindubbii kanarratti qaban jiraachuu kan agarsiisudha. Kunis, gara saatiin hojiirra oolinsa tooftaa kanaarratti rakkoo guddaa kan ta'e fakkaata.

Muuxxannoo dalaga gilgaalota adda addaa kitaaba barataatin ala ta'an dalaguu ilaalchisee, baay'ee gadi aanaa (% 55 ol) akka ta'e ni mul'isa: % 11 gadi aanaa,% 23 baay'ee gadi aanaa, akkasumas % 4 gonkuma akka hin jirre agarsiisa. Dhibeentaan 20 akka sadarkaa muuxxannoo jiddugaleessaatti yoo ilaalamu % 22 qofatu muxannoon kun jiraachuu saa agarsiisa.

Hiikni dalaga gilgaalota adda addaa kitaabaan ala ta'an dalaguu dhabuu, carraa odeeffannoo fedhii barattootaa, kaka'umsa jijjiiramawwan tooftaalee barnoota caaslugaa afaaniifi beekkumsa malootafi tarsiimoo barattoonni barnoota caaslugaarratti qaban dhabuu kan agarsiisudha. Kunnis gara saatin, odeeffannoo madda meeshaalee gargaarsaa barnootaa kan dhabamsiisu malu waan ta'uuf, barnootichi hiika malee seerotuma caasichaa sammutti qabachiisuurratti kan xiyyeeffate ta'uu agarsiisa (Celce- Murcia, 1988).

Gabatee 4 : Odeeffanno Gaheewwan Barsisaafi Barataa

Deebii gaaffilee gahee barattootaafi barsisaa hojiilee barnoota caaslugaa kan kutaa ilaalchisee gaafatamaniif dhiyaate (gaaffilee 6,10,13,14,15,17, 18, 19).

Gaaffilee Hojiiwwanii	Deebiiwwan											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
'yeroo' barsisaan itti fayyadamu keetin yoo madaalamu	44	44	33	33	18	18	3	3	-	-	2	2
Itti fayyadama meeshaalee gargaassa	5	5	5	5	14	14	14	14	14	14	48	48
Ibsa fi yaddannoo barreessuu	33	33	36	36	15	15	7	7	5	5	4	4
Gilgaalota (hojii) sirressuu	32	32	24	24	15	15	18	18	9	9	2	2
Caasaa shaakalchisiisuu	18	18	16	16	30	30	16	16	7	7	3	3
Mari'achisiisuu: Haala mijeessuu	24	24	32	32	28	28	10	10	4	4	2	2
Humni fakkeenya barsisaa himoota mata offi ijaaruuf qabu.	16	16	28	28	35	35	9	9	10	10	2	2

Akka gabatee kanarraa hubatamutti, yeroon ibsi/dubbiin/ barreeffamni barsisaa fudhatu kan barattoonni caasaa caaslugaatiif itti fayyadamaniin yoo madaalamu, haala nama ajaa'ibsiisuun, kan barsisaan fudhatutu caala. Dhibbeentaa barattoonni jiddugaleessa godhatan (% 18 qofa) fudhachuudhaan yoo ilaalamu % 44 daraan olaanaa; %33 olaanaa; % 3 qofa gadi aanaa, % 2 gonkumaa akka hinjirre kan agarsiisuudha. Kanaafuu, akka waliigalaatti,

dhibbeentaan gara 80 yeroon barsisaan gahee isa itti dalagutu yeroo dheeraa fudhata.

Odeeffannoo kanarraa ka'uudhaan, ergaalee addaa adda hojiirra oolinsa barnoota caasluga waliindubbii Afaan Oromoo faana deeman keessaa

- Hojiilee adda addaa kan akka ibsuu, barreessuu, sirreessuu fi kan kana fakkaatan mara kan dalagu barsisaa waan ta'eef akkasumas, shaakalli barattoota yeroo muraasa qofa wanta fudhatuuf tooftaan kun kan bu'aarratti hundaa'e fakkaata. Galmi barnoota caasicha caaslugaatis seerotuma saa haalaan beekuu qofa yoo ta'u kunis waliindubbiin kutaatti barattootaan yookin barattootafi adeemsa jiddutti adeemsifamu kan hinjirre ta'a. Sababni saas walta'insi (Cooperation) waliindubbattoota jidduu wanta hinjirreefi (Malamah- Thomas, 1987:11). (Boqonnaa 2 Fuula 23 ilaalaa).
- Akaakuun walhubannoo kutaa (Classroom Interaction Type) kan barsisaafi barattoota mara jidduutti adeemsifamuudha, sababni saas yeroo % 80 kan fudhatu ibsa (haasawa) barreeffama yaaddannoo waan ta'eefi (Atkins and et al, 1995). Kunis yaada (odeeffannoo) barsiisonni laataniin baay'ee kan walfaallesuudha. Kana malees, barsiisonni odeeffannoo laataniin yaadannoon laatan madda barreeffama himtee tooftaa waliin dubbirratti hundaa'uudhaani malee wanta hojiirra oolchaa jirannirratti akka hintaane mul'isa.
- Kaayyoowwan hojiilee kutaatti dalagaman kan hojiilee waliindubbii caaslugaatin (afaan akka waliindubbii waliigalaatti barachuu; si'aayina barattootaa guddisuu; afaanicha akka barnoota dhalootaatti barachuu; uumama haalotaa) kan walsimuu miti. Kuni ammo mataa saatin tooftichi hojiirra oolaa jiru isa barsiifataa ta'uu kan agarsiisuudha.
- Gaheen barsisaa ibsa laachuu, tarii yaadannoo barreessuufi sirreessa gilgaalota adeemsisuu.

- Fedhiin barattootaa haalli itti eegamu hinjiru, daawwin kutaatis haquma kana kan agarsiisudha.

Itti fayyadamani meeshaalee gargaarsaa yoo ilaalamu, dhibbeentaa 14 akka sadarkaa giddugaleessa ta'ee, % 75 ol muuxannoon meeshaalee gargaarsa barnootaa gadi aanaadha; % 14 gadi aanaa; % 14 daraan gadi aanaa akkasumas %48 gonkumaa akka hinjirre kan agarsiisudha. Dhibbeentaa 5 qofatu itti fayyadama meeshaalee agarsiisa. Deebiin barsiisotaalle kanuma ibsa.

Gaaffii “odeeffannoon kun haalli hojiirra oolinsa barnoota caasluga waliindubbiitiin walqabatu maali?” jedhu deebisuun hiika bu’aa kanaa haalaan beekuuf kan gargaarudha. Akka Celce- Murcia (1988) ibsutti, kaayyoon itti fayyadama meeshaalee adda addaa hiika barnoota caaslugichaa akka hin irraanffatamnetti hubachuunfii. Kunnis alkallattiidhaan si’aayina barattootaa isa keessaa (Intrinsic Motivation) haalaan kan guddisudha. Kanaafuu, hanqinni itti fayyadama meeshaalee hanqina hiika caaslugichaa kan giddisuu dha.

Gaheewwan barsisaafi barattootaa adeemsa baruufi barsiisuu Caaslugaa keessaatti ilaalchisee, barsisaan yeroo heddu (% 75 ol) kan fudhatu yadannoo barreessuufi ibsa saa laachuudha. Gahee yaadannoo barreessuufi ibsa saa laachuutti aansee yeroo dheeraa kan fudhatu (% 56) gilgaalota hojmanee yookin hojdaree siirreessuudha. Akka gahee barsisaatti sadarkaa sadaffaa kan fudhatu (%34) barattoonni caasicharratti akka shaakalan gocyoota kutaa adda addaa dalagsiisuudha. Akka gabatee kanarraa hubachuun danda’amutti, barsiisonni hedduun gocyootawwan kana dalagsiisuurratti rakkina qabu (% 30). Bu’aan (odeeffannoon) kun isa daawwii kutaatin tokko yoo ta’u, deebii barsiisotaatinis xiqqoo walfakkata. Haa ta’u malee hiikni bu’aa kanaa kanneen armaan olitti laatamaniin kan walfakkaataniidha. Tooftichi isa barmootaa akka ta’e (Atkins and et al, 1995); akaakuun waliindubbii, isa barsiifataa barattoota mara jiddutti adeemsifamu akka ta’e, hanqina kakaasuu qabaachuu saa kana ibsuudha.

Gaaffiin “maree adda addaa adeemsisuuf, barsisaan haala mijeessuurratti maal fakkaata?” jedhu yoo ilaalamu, dhibeentaa sadarkaa jeddugaleessa agarsiisu (% 28) fudhachuudhaan, barsiisonni sochii gaarii agarsisaa akka jiran mul’iisa. Haa ta’u malee, ammallee barattoonni mare adeemsisuurratti rakkoo niqabu (% 16). Haa ta’u malee, bu’aan daawwii kutaa faallaa kanaa kan agarsiisuudha. Kunis, mareen adda addaa kutaatti adeemsifamu hinjiru. Sababnsaas hanqina teessuma mijaawaa ta’ee, dhiibbaa tooftaan barsiifataa barsisaafi barattootarratti qabu, hanqina kaka’umsa faayidaa hojiilee waliindubbii barsisaa fi barataa ta’uu mala.

Barattoonni himoota mataasaanii, caasichatti fayyadamuudhaan, akka uuman humni fakkeenyawwan barsisaan laatuf, dhibeentaa deebii “jiddu galeessa” jedhu ibsu (%35) jiddugaleessa godhachuudhaan yoo sakatta’amu, % 44 cimina barsiisotaa yoo agarsiisu, % 21 rakkina saan qaban agarsiisa.

Rakkoon jiru muraasaa haa fakkaatu malee, daawwichi kutaatti adeemsifame faalla kanaa kan agarsiisuudha. Fakkeenyawwan muraasatu laataman, saan keennamanis kan waliigalaati malee haalota barataan keessa jiraatu kan ibsanii miti. Kana malees, seerota adda ta’an (Exceptionals) kan keessumeessanii miti. Kunis, barattoonni, himoota mataa saanii burqisiisanii ijaaruurratti gargaarsi laatu baayyee muraasa. Bu’aan kanaatis hanqina dandeetti waa uumuu kan uumuudha. (Harmer, 1987).

Qaaccessi armaan gadii, akka kutaa tooftaa jalatti eerametti, deebii barattoonni gaafannoo banaatiif laatanirratti kan hundaa’edha.

Akkuma gaaffilee kana dura qaacceffaman jalatti ilaalametti rakkoon inni guddaan carraa shaakalaa (dubbii) dhabuudha. Deebiin barsiisotaa akka agarsiisutti garuu barattoonni carraa gahaa ta’e qabu. Qaawwa deebii saaniifi barattootaa jidduu jiru duuchuuffi amanamummaa qorannichaa eeguuf

daawwii kutaa adeemsisuun barbaachsaa ture. Haaluma kanaan, carraan jedhame gonkumaa hin mul'anne. Kunis, akkuma irradeddeebiidhaan eerametti sararii odeeffannoo tokko qofatu (barsisaarraa barattoota maraaf) jira. Kunis gara saatin hamilee barachuu, mala barnootaa afaanii salphaa ta'e kan dhabamsiisuudha.

Qaaccessa Deebii Gaafannoo Banaa (Result of Open- ended

Questionnaires)

Deebiin isa dhumaa gaaffii odeeffannoo barattoonni laatan gaaffii “caacculeen biroo hojiirra olinsa barumsa waliindubbii caaslugaa daangessuu yookin dhiibbaa uumuu danda'an maal fa'i?” jedhuuti. Deebiin barattoonni laatan garaagarummaa waan qabuuf haala cuunfameen tartiiba baay'ina deebii barattoonni irra deddeebiidhaan laataniin taa'eera jira:

- Hanqina carraa dubbii/Shaakala gochaan caasicha caaslugaatti fayyadamuu; (qabxiin kun si'a torbaatamii lama kan ka'eedha).
- Sodaa (barattootaa): qabxiin sadarkaa lammaffaarratti ka'e, soda barataa fuuldaratti dubbachuufi dogoggora caaslugaa yoo ta'u si'a afurtama ka'eera. Kunis, akkuma kana dura eerametti, hanqina yaada waljijjiirraa barattootaarraa kan ka'e ta'uu kan maluudha (Celce- Murcia, 1984) (boqonnaa 2 Fuula 23 ilaalaa).
- Dhabinsa yeroo: qabxiin kun kan gaaffii carraa dubbii yookin afaanitti fayyadamuu faana deemu fakkaatus akka qabxii addaatti barattoonni si'a diigdami jaha kaasanii jiru. Yaannii kun, sa'aati laatamu (daqiiqaa 40) keessaa harka guddaa ibsa barsisaatu fudhata kan jedhu ibsa. Kunis, adeemischi kan barsisaa jiddugaleessa godhate ta'uu kan agarsiisuudha.
- Gilgaalota kitaabaan ala ta'an hindalagnuu kan jedhu dha. Qabxiin kun gabatee sadaffaa jalatti haalaan qaacceffamee jira. Hanqina kitaabaa: qabxiin kun akka rakkootti si'a 15 kan ka'eedha. Dhimma kana ilaalchisee, haala gucaatiin gafannoo kana jalatti haala barattoonni kitaaba itti argatan gaafatamanii deebiin argame akka agarsiisutti, %26 dhuunfaadhaan; %12

cimdiidhaan; % 44 gareedhaan %18 gonkumaa kan hinarganne ta'uu agarsiisa. Kanarraa wanti hubatamu barattoonni irra jireenyi kitaaba akka argatanii (%80 oliifi) rakkoo muraasinis akka jiruudha. Haa ta'u malee, kitaabilee kaayyoo barnoota caaslugaatiif barbaachisan dhuunfaadhaanillee argachuu jechuun ulaagaa tooftaa waliindubbiiti jechuun ni rakkisa; faallaan yaada kanaallee guutumaa guutuutti rakkina isa ijoo fida jechuun kan nama adeemsisuu miti. Sababni saas gaaffiin kitaabaa mijaa'ina kutaa, si'aayina barattootaa, muuxannoo mare adeemsisuutti aanee dhufuu kan qabuu ta'uu mala.

- Dandeetti afaan Oromoo dhabuu (sa'a 14 kan ka'e). Haa ta'u malee, akkuma kutaa seensaa keessatti qaacefametti, % gara 90 Afaan Oromoo akka Afaan isa duraatti kan kennamu ta'uun kan beekamu yoo ta'u, % 10 afaanichi akka Afaan lammataatti akka baratamu agarsiisa. Haa ta'u malee gaaffii "afaan lammataa haala waliindubbiitiin barachuun hindanda'amu?" isa jedhuuf, akka kutaa sakatta'a wabilee keessatti eerametti, deebii 'miti' jedhutu argama, sababni saas, kaayyoon barnoota caasluga waliindubbii inni guddaan akka dhalootaatti barachuudha. (LittleWood, 1981). Kaanaafuu, Kuni rakkoo guddaa ta'uu dhiisuu mala.
- Sodaa barsisaa (si'a sagal kan ka'e). Rakkoon kun isa sodaa uumama dogoggora seerota caaslugaatin kan walfakkaatudha. Sababni saatis, maddi saan lachuu hanqina waliin haasa'uu, barattootaafi barsisaa jiddutti adeemsifamuu mala. Barattoonni umuriin walgitu (Peer-groups) yoo waliin maree adeemsisan sodaa salphsaa deemu, boodas sodaa barsii saarratti qaban salphifatu (LittleWood, 1981). Haa ta'u malee, rakkoon kun haalan jiraachuun daawwiin kutaafi deebbiin barsiisotaatin kan mirkanaa'eedha. Kunis gara saatin, hojiirra oolinsa toofticha kanaarratti rakkoo guddaa kan uumudha (LittleWood, 1981).
- Fakkeenya quubsaa dhabuu (qabxiin barsisaan fakkeenya haala gilgaalonni itti dalagaman laatu gahaa miti jedhu (si'a saddeet). Qabxiin kun gaafilee caaseffaman keessatti qaaccееffamee jira (gabatee 4 ilaalaa).

- Daree kutuu barsisaa (si'a afur) Qabxii kana ilaalchisee, hoggantoonni barnootaa martuu faallaa yaada kanaat dhiyeessu. Haala qabatamaa jirurraa wanti tilmaamamullee barattoota dhibba tokkoo keessaa saan afur qofatu yaada (rakkoo) kana kaase jechuun, adeemsicha barnoota afaanichaa akka waliidubbiitiin adeemsisuurratti rakkoo cimaa geessisuu dhisuu mala.
- Hamilee dhabuu (si'a sadi), akka deebii barattootaatti % 3 barattootaa qofa yaada kana akka rakkootti haadhiyeessu malee, hogganittoonni barnoota Afaan Oromoofi bu'aan daawwii kutaa (%80) kan yaada kana calaqqisiisuudha. Hikni kanaatis, akka LittleWood (1981) ibsetti, kutaa waliindubbiin hinjirre keessatti hamileen (si'aayinni) gadi aanaa ta'a. Kunis, jiruufi jireenya barattootaa isa fuulduraarratti rakkoo cimaa geessisuu danda'a.
- Jeequmsa barattootaa (si'a lama). Qabxiin kun akka ibsutti adeemsa baruufi barsiisuu keessatti jeequmsi kana jedhamu akka hinjirre agarsiisa. Gabaafni daawwii kutaallee kanuma agarsiisa. Haa ta'u malee yaanni kun dhimma qoratamu kanaan yoo walqabatu maal jechuu akka ta'e ibsuuf gaaffii "barattoonni sababa maalin callisoo ta'an, cimina hirmaannaatinimoo too'annoon barsisaa waan cimaa ta'eefi?"

Bu'aa daawwii kutaatin walqabsiisuudhaan yoo qaacceeffamu, barattoota ciccimoo ta'an qofatu gaaffii (si'a tokko tokko) gaafatu. Kanneen hojii malee taa'an, kanneen muraasni sagalee xiqqaadhaan waa'e dhimma biroo haasa'an fakkaata. Kana jechuunis, hojiilee si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) malee waan taa'aniif tooftichi barsisaan itti fayyadamu isa barsiifata ta'uu mala.

- Baay'ina barattootaa (si'a lama). Haalli qabatamaan manneen barumsaa lamaa keessa jiru yoo ilaalamu, akkuma kutaa 'malaa' keessatti eerametti, kutaa tokko keessa akka jiddugaleessaatti barattoota saddeetamatu taa'a. Kunis akka seeraatti, kutaa guddaa jedhamu jalatti kan ramadamuudha (Atkins and et al, 1995). Haa ta'u malee, akka Brumfit (1984) kaa'utti, baay'inni barattootaa adeemsichaaf kan haala mijeessudha malee akka

rakkoo ijootti kan ka’u miti. Sababni saas, adeemsa barnoota caasluga waliindubbii keessatti gareewwan xixinnaadhaa hanga gurguddaa adda addaatti dandeettii waliindubbii kan saffisiisaniidha (boqonnaa 2 Fuula 24 Ilaalalaa).

4.2. Qaaccessa Gaafannoo Barsiisotarraa Argame

Gaafannoon dabalee “B” jala jiran caacculee qorannoo kanaa kan akka tooftaalee barsiisonni Afaan Oromoo hojiirra oolchaa jiran; gahee barsisaafi barattootaa; hojiilee kutaa keessatti dalagaman; amala barsiisotaafi barattootaa, qaamota biroo kallattiin yookin alkallattiin waliindubbii daangessuu malanirratti xiyyeefataniidha. Qabxiilee ijoo tokkoon tokkoonii jalatti, waayee barnoota caasluga waliindubbii jalatti qabatamummaa deebii barsiisotaa murteessuuf gaaffileen lama yookin saa ol ta’an gaafatamanii jiru. gaafannoon kun barsiisota lama kan Mana Barumsa Mukaxurii Sadarkkaa Lammaffaa akkasumas lamaan kan Mana Barumsa Caancoo Sadarkaa Lammaffaatti barsiisaniirraa argameedha.

Kana malees, gaafannoon kun gaaffii 1-14 kan caaseffaman yoo ta’u 15-21 kaayyoo yaada ilaalcha barsiisotaa argachuuf jecha banaa kan ta’aniidha. Kan caaseffamanii gabateedhaan dhiyaatan haala ibsaatiin dhiyaatanii jiru.

Haaluma kanaandura dura kutaa bu’aa deebii barattootaa jalatti ilaalametti deebiin barsiisotaa lakkoofsaan bakka bu’eera:

Daraan olaanaa = 5; Jidu galeessa = 3; Baay’ee gadi aanaa = 1;
Olaanaa = 4 ; Gadi aanaa = 2 ; Gonkumaa hin jiru = 0 ;

Gabatee 1: Odeeffannoo Duubee Barsisaa/ Barataa

Deebii gaaffilee amala barsiisotaa / barattootaa adeemsa baruuf barsiisuu caaslugaa kessatti calaqqisuu malu ilaalchisee gaafatamaniif laatame (gaaffilee 1,2,6,14)

Gaaffii	Deebii											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak	%	Lak	%	Lak	%
							.		.		.	

Fedhii Afaan Oromoo Barsiisuu	4	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Shoora faayidaa Caaslugaa barnoota Afaanii keessatti	2	50	1	25	1	25	-	-	-	-	-	-
Fedhii (barattootaa) maree, gochaalee adda addaa dalaguu	1	25	1	25	2	50	-	-	-	-	-	-
Sodaa barattoonni gaafii gaafachuurratti qaban	1	25	1	25	1	25	-	-	-	-	1	25

Akka gabateen kun agarsiisutti, barsiisonni sadarkaa kanatti Afaan Oromoo barsiisan fedhii ogummichaa guddaa qabu.

Haa ta’u malee, hiika qabxii amalota barsiisotaa keessaa isa tokko ta’e kanaa kana jechuudhaaf gaaffilee ijoo kan akka “haalli fedhii baay’ee olaanaan kun itti ibsamu yookin hojiirra oolu maal ta’uu qaba?”; “Fedhii tooftaa kamiitin barsiisuu? jedhan kaasuu barbaachsaadha. Akka hayyuuleen akka Little Wood (1981), Atkins and et al (1995) yaad rime barnoota waliindubbii afaan barsiisuu lallaban akkasumas haala hojiirra oolinsa saallee sakkatta’an, kan kutaa sakkatta’a wabilee jalatti tuqaman akka jedhanitti, barsisaan afaan tokko barsiisu tokko fedhii ogumichaa ni qaba kan jechisiisu hojiilee waliindubbi kutaa filachuurratti, qindeeffachuurratti, hirmaannaa haalota fedhii barattootaa faana ta’u mijeessuurratti; barattoota waliinillee akka hir’aatti hirmaachuurratti; akkasumas meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa fayyadamuufi gilgaalota kitaabaan ala ta’an fedhii barattootaa yaada keessa galfatan kutaatti dalagsiisuurratti si’aayina keessaa (Intrinsic Motivation) adeemsicha keessatti yoo calaqqisiiseedha. Haalli kun garuu akka deebiin barattootaa hoggantoota akkasumas daawwii kutaatti adeemsifamerraa barametti, baa’ee gadi aanaa dha. Kanaafuu, deebiin barsiisotaa kun hanqina hubannoo maalummaafi haalota hojiirra oolinsa barnoota waliin dubbiiirraa ka’uudhaan kan laatame fakkaata. Kana malees, barsiisonni kun hanqina maalummaa tooftaa waliindubbiitiin tooftaa barnoota afaanii isa barsiifata ta’e kanaan barsiisumtuu kan saan gammachiisuu ta’uu ibsuuf kan dubbatan ta’uu danda’a.

Syoorra yookin faayidaan caaslugaa afaan tokkoo barsiisuuf laatu, akka ilaalcha barsiisota kanaatti, baay'ee guddaadha. Dhiibbeentaan gara 75 haqa kana yoo agarsiisu, harki 25 fedhii jiddugaleessa ta'e qabaachuu agarsiissa.

Odeeffannoon kun barbaachisummaan barnoota caaslugaa barnoota afaanii keessatti baay'ee guddaa ta'uu haa agarsiisu malee, hubannoon barsiisonni qabxiilee shoorri caaslugaa barnoota afaanii tokko keessatti qabu ilaaluun ka'umsa kaayyoo qorannoo kanaa waliin deemudha. Hubannoo/ kaka'umsa ilaalcha saan dhimma kanarratti qaban sakkatta'uuf gaafannoo banaa (Open-ended Questionnaire) keessatti gaafatamanii deebiin laatan “ogummaa afaanii guddisuu”; “ergaa dabarsuu”, “afaan waaltessuu”, “yaad rime ibsuu”, “furmaata laachuufi,” dandeetti ragaa kennuu guddisuu” kan jedhudha. Haa ta'u malee, akka Atkins and et al (1995), (boqonnaa 2 fuula 9 ilaalaa), teessisetti, shoorriiwan ijoo ta'an walitti dhufeenya hirmaattootaa agarsiisuu; xiyyeeffannoo ergaa tokkoo akka waliindubbii walirraa hincinne (On going Discourse); yeroo gochi tokko itt dalagameefi haala dubbataan (dhaggeeffataan) keessa jiru ibsuudha. Deebii laataman fi haqa barreeffama keessatti ka'e yoo madaalaman, sadarkaa yaad rimeetiin kan walirraa fagaatu miti. Hubannoon barsiisonni qabxii dhimma kanarratti qaban salphaa hin fakkaatu. Haqinniwwan kun martuu jechuun ni danda'ama, hojjirra kan oolan ta'anii hin argamne; wanti mul'atu yaadannoo barreessuufi sirreessuudha. Kunammo, barnoonni caasluga Afaan Oromoo kaayyoo eegameef tajaajilaa akka hin jirre agarsiisa. Fedhiin barattoonni barnoota caasaa caashima Afaan Oromooratti maree adda adda adeemsisuuf qaban cimaa ta'uun ni mul'ata (% 25 daraan olaanaa;% 25 olaanna; akkasumas % 50 jiddu galeessa).

Kana malees, barattootumtuu gaafatamanii fedhiin saanii guddaa ta'uu saa hubatame. Gara birootin, gaaffiin “carraan maree adda addaa adeemsisuu laatan hagami?” jedhu ka'ee rakkoon/hanqinni jiraachuun hubatame. Hoggantoonni ammo adeemsichi kan barsisaa jiddugaleessa godhateedha jedhu. Dawwiin kutaatis mare adda addaa adeemsisuun akka hinjirre

agarsiise. Kanaafuu gaaffiin “rakkoon barnoota caasluga waliindubbii hojiirra oolchuu eessa yookiin eenyu bira jira?” jedhuu yoo ka’e deebiin jecyoota adda addaatin haa taa’u malee kaayyoo qaaccessa qabxii kanaati deebiin “barsisaan muuxxannoo barattoota hirmaachisuu hinqabu yookin carraa hin laatu”, kan jedhu ta’a.

Hirmaannaa hojii baruufi barsiisuu caasaa caashimaa keessatti sodaan barattoonni gaafii adda addaa gaafachuurratti qaban, harki guddi (% 50) olaanaafi baay’ee olaanaadha. Haa ta’u malee, barattoonni muraafni (% 25) sodaa akkanaa akka hinqabne odeeffannoon gabatee kanaan dhiyaate ni agarsiisa.

Bu’aa kana malees, deebiin barattootaa, daawwiin kutaa yaaduma kana kan cimsanii dha. Sodaan barattootaa adeemsicha keessatti rakkoon inni fidhuufi hiikni akkasumas maddi saa kanaandura bu’aa gaaffilee odeeffannoo barattootaa gabatee 1 jalatti mari’atamee jira.

Gabatee 2 : Odeeffannoo Tooftaalee Barnootaa

Deebii gaaffilee tooftaalee barsiisonni hojiirra oolchan ilaalchisee gaafatamaniif deebi’e (3,4,10,11,13)

Gaafii	Deebii											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
- lbsa / lecture /	1	25	1	25	1	25	1	25	-	-	-	-
-Rakkoo furuu (problem solving	1	25	1	25	1	25	-	-	-	-	1	25
-Mare / Discussion/	2	50	2	50	-	-	-	-	-	-	-	-
- Gaafannaa / Inquiry/	1	25	2	50	-	-	-	-	1	25	-	-
- Agarsiisa / Demonstration/	-	-	-	-	2	50	-	-	-	-	2	50
- Dhaggeeffannaa keessatti	1	25	2	50	-	-	1	25	-	-	-	-
- Dubbachuu keessatti	3	75	1	25	-	-	-	-	-	-	-	-
- Barreefama keessatti	1	25	2	50	1	25	-	-	-	-	-	-
- Itti fayyadama meeshaalee gargaarsaa	-	-	1	25	2	50	-	-	1	25	-	-
- cimdiihaan	1	25	1	25	1	25	-	-	-	-	1	25
- garee xixinnoo	1	25	3	75	-	-	-	-	-	-	-	-
- Daree mara / whole class/	2	50	1	25	1	25	-	-	-	-	-	-
-Dhuunfaa	1	25	1	25	-	-	1	25	-	-	1	25
- leenjii argatte	-	-	-	-	2	50	-	-	-	-	2	50

Akka gabatee kanarraa hubatamutti, caasaa caasluga Afaan Oromo adda addaa barsiisuuf tooftaaleen akka filannootti dhiyaatan martuu sadarkaa garagaraatti hojiirra oolaa jiru.

Odeeffannoon barsiisotaa kana haa ta’u malee, hoggantoonni barnootaa akka ibsanitti, adeemsichi qabatamaadhaan kan barsisaa jiddugaleeffatedha yoo jedhan kunis tooftaaleen “maree”, “rakkoo hiikuu,” “gaafannoofi” “agarsisaa” tajaajila kennaa akka hin jirre agarsiisa. Kana malees, gabaafni daawwii kutaa barsisaan ibsa laachuurratti kan xiyyeeffate ta’uun ibsamee jira. Barattoonnis, barsisaan akka gahee saatti ibsa laachuu; yaadannoo barreessuu fi gilgaalota adda addaa sirreessuurratti kan xiyyeeffatu ta’uun saa kana dura ibsamee jira. Kanaafuu, tooftaan barnoota caasluga Afaan Oromoo hojiirra oolaa jiru isa barsiifataati jechuudha. Kana malees, odeeffannoon barsiisonni laatan kan himteerratti (Theory) hundaa’e ta’uun ni mul’ata

Akkaataa xiyyeeffannoo barsiisotaatiin yoo ilaalamuu, mareen/Discussion) sadarkaa tokkooffaa yoo fudhatu (% 100) itti aansuudhaan tooftaan rakkoo furmaataa fi ibsa laachuu (Lecture) haala tokkoon sadarkaa gahaa ta’een (% 25-50) taajaajilaa jiru. Haa ta’u malee, tooftaa rakkoo furmaataa haalli yeroon inni hojiirra hinoolle ni jira (akka % 25 haqa kana agarsiisutti).

Akka sadarkaa lammaffaatti, tooftaa mareetti aansee, akka %75 agarsiisutti, tooftaa gaafannaatu haalaan hojiirra oolaa jira. Haa ta’u malee, akkuma tooftaa rakkoo furmaattaatti hanqinni tooftaa kanatti fayyadamuu ni jira. Sadarkaa isa dhumaatti hojiirra oolaa jiru tooftaa agarsisaa (Demonstration) yoo ta’u, akka dhibbeentaan 50 agarsiisutti tooftaan hojummarraa hin oolu. Akka odeeffannoo kanaatti garuu (%50) hojiirra oolinsi saa jiddugaleessa.

Caasluga ogummaalee afaanitiin wal qabsiisanii barsiisurratti, dubbachuu keessatti % 100; dhaggeeffannaa keessatti % 75; barreeffama keessatti % 75

hojiirra oolaa jira. Haa ta’u malee, caasaa caaslugaa ogummaa dhaggeeffannaa waliin barsiisuurratti barsiisonni rakkoo xinnoo niqabu.

Odeeffannoon barsiisotarraa argame kana haa ta’u malee, yaadrimeen ‘caasluga akka ogummaatti barsiisuu” jedhuu, akka kutaa sakkatta’a wabilee jalatti mari’atametti, bu’aalee yookin odeeffannoo hanga ammaatti barattoota, hoggantoota barnootaa fi gabaasa daawwii kutaa irraa argame wajjin kan deemu miti. Akka Batstone (1995) jedhutti, adeemsa caasluga akka ogummaa afaanitti barsiisuu keessatti hojiileen adda addaa kan akka caasicha haalaan erga hubatanii booda cimdii yookin gareedhaan shaakaluu, gocyoota adda addaa (Different Tasks) kutaatti shaakaluu, gocyoota gilgaalota barreeffamaa, dhaggeeffannaafi dubbii keessatti dalaguu kan of keessaa qabuudha. Haa ta’u malee, hubannoo odeeffannoo hanga ammaatti argamaniin ibsa caasaa caaslugaa tiin alatti shaakalli gocyoota adda addaatiin kutaatti adeemsifame hin jiru. Odeeffannoon barattoota, daawwiifi gabaasa hoggantoota barnootaatiis kanuma cimsa. Seerota caasluga afaan tokkoo barsiisuu jechuun kaayyoon barnootichaa beekumsa seerotaa qofa horachuudhaan ala adeemsa waliindubbiitin faallaadha.

Gara itti fayyadama meeshaaleetin, akka odeeffannoon gabatee kanaan dhiyaate ibsutti, hanqina guddaa qaba. Dhibbeentaa 50 akka sadarkaa jiddugaleessaatti fudhachuudhaan, % 25 qofatu ittifayyadama meeshaalee sadarka quubsaa ta’uu agarsiisa. Dhibbeentaan 25 sadarkaa baayyee gadi aanaa ta’etti faayidarraa oola.

Qabxiin kun qaacceessa gaafannoo keessatti, gabatee 4 jalatti, haalaan qaacefamee jira. Itti fayyadamni meeshaalee yeroo heddu akka hojiirra hin oolle barsiisonnis hin waakkanne. Odeeffannoon barattoota, barsiisota, hoggantoota akkasumas gabasa daawwii kutaairra argame yaada tokko dabarsa. Kunis, hanqinni ittifayyadamni meeshaalee hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caasluugaatin akkamitti walqabata? gaafii jedhuf, adeemsichi

xiyyeeffannaa hiikaa malee caasaa qofarratti xiyyeeffachuu saa ni agarsiisa. Kunis, amala tooftaa barnoota afaanii isa barsiifataati.

Maloonni ijaarsa daree (Modes of Classroom Organization) kutaatti hojiirra olaa jiran yoo ilaalaman, sadarkaa tokkooffaadhaan (% 100) kan hojiirra olaa jiru garee xixinnoo adda addaatti fayyadamuu dha. Akka sadarkaa lammaffaatti (% 75) daree maratti fayyadamuudhaan yoo barsiisan (sadarkaa quubsaadhaa olitti) % 25 faayidaa jiddugaleessa laachaa jiraachuu agarsiisa. Sadarkaan isa itti aanu kan gabatee itti fayyadama cimdii. Dhibbeentaan 50, sadarkaa quubsaadhaan olitti akka tajaajilu yoo agarsiisu % 25 gonkumaa akka faayidaa hinlaanne agarsiisa. Malli ijaarsa kutaa sadarkaa dhumaarratti tajaajilu barattoota dhuunfaadhaan barsiisuudha. Dhiib eentaan 50 haala olaanaa ta'een, % 50 sadarkaa quubsaa ta'een gaditti (gadi aanaa fi gonkumaa akka hin jirre) tajaajiluu agarsiisa.

Akka deebiin /odeeffannoon barattoonni, hoggantootaafi daawwii kutaa agarsiisu faallaa kanaati-daree maratti fayyadamuu. Kunis, qaacceessa amala tooftaa barnoota afaanii isa barmootaatiif asiin olitti laatameen tokkodha. Kana malees; faayidaalee adda addaa ittifayyadamni cimdii gareewwan adda addaa laatan keessaa inni tokko walta'insafi (Cooperation) kutaa gammachisaa (Attractive) uumuudha. Kunis gara saatin yaada waljijirraarraa kan ka'e sodaa barattootaa ni salphisa (Celce-Murcia,1984:2). Haa ta'u malee, odeeffannoo argameen, hanqinni guddaan mil'atee jira. Akka hayyuun kun jedhetti, bakka hanqinni kun jirutti barnoonni waliindubbii hin jiru, sodaan barattootaatis ni ida'a.

Leenjiiwwan ogummaa barsiisummaa afaaniirratti barsiisotaaf laataman ilaalchisee, akka hagganittoonni barnootaallee ibsanitti, dhibbeentaan 50 gonkumaa akka hinlaatamin, isa wadhakkaan quubsaa ta'uus baatu, leenjiin tokko tokko jiraachuu agarsiisa.

Rakkoo qorannoon kun itti adeemsifamuun walqabatee, hanqinni leenjii barsiisota Afaan Oromoo barattoota kutaa saglaaffaa caasluga barsiisaniif laatamuu qabuu kaka'umsa caacculee barnoota waliindubbii, jijjiirama tooftaafi (yeroo dhaa yerootti); kan kana fakkaataniin kan walqabate waan ta'eef miidhaa guddaa fiduu mala.

Gabatee 3: Odeeffannoo Gahee Barsiisaa/Barataa

Deebii gaaffilee gaheewwan barsisaafi barattoonni adeemsa caasluga baruufi barsiisuu keessatti bahan ilaalchisee dhiyaataniif deebi'e kenname (gaaffilee 5,7,8,9,12).

Gaaffii	Deebii											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
Carraa dubbachuu, haasawwu	1	25	2	50	1	25	-	-	-	-	-	-
- Kaayyoo gilgaalotaa ibsuu	1	25	2	50	1	25	-	-	-	-	-	-
- adeemsa (procedure) gilgaalotaa ibsuu	2	50	1	25	-	-	1	25	-	-	-	-
- gilgaalota kitaabaan ala barsiisuu	-	-	1	25	1	25	2	50	-	-	-	-
- waliin dubbii barataafi - barataa jidduu	2	50	1	25	-	-	1	25	-	-	-	-
- waliindubbii barsisaa - barattootaa jidduu	1	25	3	75	-	-	-	-	-	-	-	-
- Barataa - Barataa fi barsiis- barataa jidduu	1	25	2	50	1	25	-	-	-	-	-	-

Akka gabateen kun agarsiisutti, carraan dubbachuu yookin yaada waljijjiiruu, caasaa baratamu haala gochaatin barachuu baay'ee olaanaadha. Ibsi kaayyoo gilgaalotaa barsiisonni laatan adeemsichi saaniitis haala quubsaadhaa oliin laatama. Haa ta'u malee, carraa barattoonni gochoota adda addaa dalaguu irra deddeebiidhaan akka qaacceffametti faallaa deebii barsiisotaati. Tarree qaaccessa kanaa gaafannoo barattootaa (gabatee 2 Fuula 37-38) jalatti laatamee jira.

Gilgaalota adda addaa kitaaba barattootaatiin ala ta'anitti fayyadamuurratti harki wadhakkaan gadi aanaadha. Dhibbeentaan 25 qofti tajaajila kana yoo agarsiisu, % 25 haala jiddugaleessa ta'een yoo dalagamu % 50 rakkina agarsiisa.

- Akka odeeffannoo kanaatti, barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagallaffaa barsiisan kaayyoo fi adeemsa gilgaalota kutaatti dalagamanirratti cimina guddaa qabu. Haa ta'u malee, dhimmi ijoon, ibsi saan laatan osoo hintaanee qabiyyeen dhiyyeessanfi haalli saan itti dhiyeessanii (barsiisanii)dha. Odeeffannoo hanga ammaatti barattoota, hoggantootaafi daawwii kutaarraa argameen, ibsi kaayyoofi adeemsi gilgaalota kutaarratti laatan gilgaalota haaluma barnoota tooftaa barsiifataatiin baratamuuf akka ta'e agarsiisa.

Odeeffannoon barattoota, hoggantootaafi daawwiirraa argame rakkina kana kan ibsuu yoo ta'u, hiikni inni qabu qaaccessa gaafannoo barattootaa keessatti taa'ee jira (gabatee 3 Fuula 41 ilaalaa).

Gara akkaataa waliindubbii barattootaa ilaalchisee, kan barataafi barataa jiddutti adeemsifamu iddoo guddaa qaba (% 75). Haa ta'u malee, harki 25 tajaajila kana hojiirra oolchuurratti rakkoo qabaachuu ni agarsiisa. Gara waliindubbii barsisaafi barataati jiddutti adeemsifamutti yoo ce'amu gara dhibbeentaa 100, kan hojiirra oolaa jiru ta'uu agarsiisa. Yeroo tokko tokko akkaataa lachittuu fayyadamuun ni jira. Walumaa galatti, akkaataan ijaarsa kutaa sadarkaa tokkooffaadhaan hojiirra oolaa jiru kan barsisaafi barataa jidduuti. Adeemischi kan barsisaa jiddugaleessa godhate akka ta'e odeeffannoo barsiisonni ibsaniin ala, odeeffannoon kallattii biroo lamaaniillee kanuma agarsiisa. Yaad rimeen kun fi hiikni gabateewwan heddu jala (kan barattootaa gabatee 2,3, 4; kan odeeffannoo barsiisotaa gabatee 2) kan haalaan qaacca'eedha.

Qaaccessa Deebii gaaffilee ibsa Barsiisotaatiin Deebi'anii

Gaaffii 15:

Kaayyoon gaaffii kanaa hubannoo barsiisonni syoora caaslugni barnoota afaanii keessatti qabu hubachuu ture. Deebiin barsiisonni teessisan tartiiba xiyyeeffannoo tajaajila caaslugaaf laataniin akka armaan gadiitti dhiyaate. Ogummaalee afaanii guddisuu, yaadrime ibsuu, ergaa dabarsuu, furmaata laachuuu, afaan waaltessuufi dandeetti ragaa kennuu guddisuu.

Kaka'umsi barsiisonni Afaan Oromoo kallatti faayidaa caaslugaa barnootaa afaanii keessatti qaburratti qaban gaariidha. Haala irra caalaatti tarree/detail/qaacceessa kanaa asiin olitti gabatee jalatti laatame ilaalaa.

Gaaffii 16

Kaayyoon gaaffii kanaa, barsiisonni kaka'umsa caacculee caasluga akka waliindubbiitti barsiisuuirratti saan qaban haalan hubachuu yoo ta'u deebiin saan laatan; caasaa himaa, gaalee, gochhima, sagaleessuu; yaada waljijjiiruu/waliin haasawuu/; ogummaalee afaanii guddisuu fi mataduree; gaaffilee gaggabaaboo; furmaata dhimma; yaadannoo fa'i. Bu'ura haqa/ himtee sakkatta'a wabilee keessaa ka'een kaka'umsi barsiisonni Afaan Oromoo sadarkaa kanaa afaanicha barsiisan haala gaariirra jira. Haa ta'u malee, leenjiin saaniif laatamu osoo quubsaa ta'e kanarra jabaatu. Haqa waa'ee caacculee caaslugawwanii kana hojiirra oolchuurratti rakkoo qabu.

Gaaffii 17

Deebii Gahee Barsisaa ilaalchisee, ibsa kennuu; mariisisuu; gilgaalota hojchisiisuu; yaadannoo kennuu; yaada cuunfaa maree laachuu (barattootaaf); kaayyoofi tarsiimoo caaslugichaa barattootatti himuufi gaaffilee laachu; seera caaslugaa ibsuu; shaakala jabeessuu, kan kana fakkaataniidha. Haa ta'u malee, hubannoon barsiisonni qaban gabbataa haa ta'u malee, gaheewwan kana, akka odeeffannoo barattoota, daawwiifi hoggantootaatti, hojiirra oolchuurratti rakkina hangana jedhamuu miti kan mal'atu. Hiikini kanaatis, barsiisonni hubannoo tooftaa kanaa sadarkaa gahaa ta'etti wanta qaban haafakkaatu malee hojiirra hin oolchan.

Gaaffii 18:

Deebii gaafii gahee barataa ilaalchisee gaafatameef; marii'achuu; hojmanee fi hojdaree barreessuu; yaadannoo qabachuu; waliin mari'achuu; gaafii gaafachuu; deebii kennuu; barumischa kan ofii godhachuu; qayyabachuufi shaakaluu kan jedhu laatanii jiru. Kun bu'ura himtee adeemsa barnoota afaanii kan waliindubbiitiin, deebii haqa beekamurraa kan fagaatu miti. Gaafii guddaan, akkuma kana duraa, hojiirra oolchuurratti odeeffannoo jiruun, barattoonni gaheewwan akka seeraatti beektonni teessisan hojiirra hinoolchan, sababnis sababa barsisaan gahee hin baaneen kan walqabatu fakkaata. Akka waliigalaatti maddi rakkoo kanaa dhiibbaa adeemsa barnoota afaanii tooftaa barsiifataa akka ta'e odeeffannoon kallatti afarnirraawwu argame ni agarsiisa.

Gaaffii 19:

Deebii gaaffii qophii karoora barsiisotaa ilaalchisee dhiyaateef laatame: qophii karoora kan woggaa ilaalchisee % 75 ni qophaa'a; % 25 hin qophaa'u; barsiisonni martuu (gutumaa guutuutti) karoora torbanii ni qopheeffatu; caacculee qophii karoora barnootaa ijoowwan ilaalchisee kaka'umsa saan qaban beekuuf gaafii gaafatameef deebii mataduree- qabiyyee – kaayyoo – dalagawwan –yeroo; (seensa – dhiyeessa – cimsa– madaalli); guyyaa – qabiyyee – dalagawwan – meeshaalee; yeroo – kaayyoo- dalagawwan – qabiyyee – meeshaalee – daree fi kaayyoo – tarsiimoo- qabiyyee – guyyaa

Barsiisonni caacculee qophii barnootaa kan oggaas ta'e isa torbanii teessisuuf yaaluun saanii hubannoo/ himtee dhimma kana ilaallatu ni qabu jechuun ni danda'ama. Haa ta'u malee, barsiisonni hedduun meeshaalee gargaarsa barnootaafi tooftaalee barnoota caasichaa akka caaccu kanneenitti fudhachuun gaaffiin/ ilaalchi faayidaa meeshaaleen dandeetti afaanii guddifachuurratti qabuuf qaban salphaa ta'uu kan agarsiisudha. Yaanni kun ammo qaaccessa itti fayyadama meeshaalee ilaalchisee taa'en kan walqabatuudha (gabatee 2 kan barsiisotaa fi gabatee 4 kan barattootaa ilaalaa).

Gaaffii 20

Deebii Galma / Bu'aa/ caasluga Barsiisuu

Deebiin barsiisota afaran manneen barumsa lamaanii bu'ura irradeddeebii tin taa'e: ergaa ittiin dabarsuu; barattoonni akka ittiin of ibsan gochuu; akka itti fayyadaman godhuu kan jedhan of keessaa qaba.

Deebiin kun seerota / haqawwan hayyuuleen adda addaa teessisan/ boqonnaa 2 ilaalaa) bu'ura godhachuudhaan yoo qaaca'u, yaada bu'uraatiin kan tooftaa barnoota caasluga waliindubbii faana deemudha. Haa ta'u malee, hojiirra oolinsa odeeffannoon barattootaa akka ibsutti gaheen saa niiqabatamaadhaan yaadannoo barsisaan barreessuuf barreeffachuu, ibsa kennamuudhaan alatti yaada waljijjiiruufi gocyoota adda addaa kutaatti dalaguun akka hinjirre beekame. Kana malees, gabaasni hoggantoota barnootaafi daawwii kutaarraa argame haquma kana kan calaqqisiise dha. Kana jechuun ammo barsiisonni deebii kana laachuu kan danda'an beekkumsa maddawwan dubbisanirraa kan argataniidha malee, haqa hojiirra oolchanirra akka hintaane agarsiisa.

Gaaffii 21

Kaayyoon gaaffii kanaa, barsiisonni kaka'umsa yaadrime “qaawwa odeeffannoo” (Information Gap) irratti qaban hubachuudha. Haaluma kanaan gaaffii “barsiisonni yeroo caasluga barsiisan, odeeffanno barattoonni durumaanuu beekan gaafachuu yookin xiyyeeffachuu qabaa?” jedhuuf deebiin laatame, gaaffii qorrannoo dhiyaatterraa akka hubachuun danda'amutti, dhibbeentaan 75 “eyyee”. Sababnis barattoonni waa'e wanta beekanii yoo baratan /gaafataman/deebisan beekkumsa birootif ka'umsa ta'aaf” jedhaniiru. Haa ta'u malee, % 25 qofti miti yoo jedhamu' sababni taa'es. “nuffii salphisuudha” jedhame. Akka waliigalaatti wanti asirraa hubatamu, barsiisonni hedduun barbaachisummaafi yaadrimee qaawwa odeeffannoo horachuurratti rakkoo qabu.

Sababnis, akka kutaa sakatta'a wabilee keessatti eerametti, sirnaalee ijoowwan adeemsa barnoota afaanii tokko kan waliigalaa jechisiisan keessaa inni duraa barattoonni yoo yaada waljijjiiran/barsisaarraa dhagahan dubbataafi dhaggeeffataa jidduu qaawwii odeeffannoo (Information Gap) jiraachuun irra

jira yaada jedhuudha. Barsiisonni kaka'umsa beekumsa kanaa dhabuun saanii hojiirra oolinsa tooftaa qoratamaa jirurratti rakkoo guda qaba. Kana malees, akkuma irra deddeebiidhaan qaaceffametti, daawwii kutaa keessatti waliindubbiinuu hinjiru ture. Ibsuma barsisaan laatufillee, gaaffileen hubannoo mirkaneesan hin gaafataman ture. kanaafuu, rakkoon kun adeemsicha barnoota afaanichaa isa barsiifataan latamu kan jechisiisuudha.

Gaaffii 22

Deebii caacculee biroo (kan gaaffii qorannootin ala ta'an) hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caaslugaa daangessuu malan ilaalchisee taa'e; "wanti caaslugaan ibsamu, dubbiidhaan waan darbuuf, Caaslugni hafuu danda'a."; rakkoo yaadota adda addaa walqabsiisuu; barattoonni kaayyoo caasluga barachuu hin beekan fi matadureen caaslugaa mijaawaa ta'e hinjiru, kitaabileen gargaarsaa (reference books) hin jiran kan jedhudha.

Yaadota deebiin barsiisota kanaa faayidaa hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caaslugaatin walqabsiisuuf, qabxiilee kana tokkoon tokkoon saanii haalaan ilaaluun barbaachsaadha.

“ Wanti caaslugaan ibsamu dubbiidhaan waan darbuuf, caaslugni hafuu danda'a”.

Hiikni yaada kanaa barbaachisummaa barnoota Caaslugaa kan gaaffii keessa galchuudha. Jecha birootin yaanni kun faallaa yaada Batstone (1995) boqonnaa 2 keessatti “Language without grammar would certainly leave us seriously handicapped.” jechuudhaan kaasee jira. Kana malees, ergaan caaslugaan darbuu malee dubbiidhaan ni darba jedhamee barnoota seerota (caasaa caasluga dhiisuun afaanichaa guddifachuurratti akka rakko qabu Ur (1996:77) ni ibsa.

Yaanni kun, gara birootin, yaada dubbiidhaan darbuuf iddoo guddaa haalatu malee, gaaffii (Barnoota caaslugaa kana haala dubbiitiin shaakalchisiisuu wanti dhorku maali?” jedhuuf barsiisichi deebii wanta laatu hinfakkaatu.

Sababnis hojiirra oolinsi faallaa yaada kanaa waan agarsiisudha. Akka waliigalaatti, barnoota caaslugaa gonkumaa dhiisuun, furmaata rakkoo hojiirra oolinsa tooftaa kana kan ta'uu miti jechuudha.

“Rakkoo yaadota adda addaa walqabsiisuu.”

Rakkoon yaadota adda addaa walqabsiisuu haalaan hubachuun kan danda'amu ogummaalee barreeffamaafi dubbii keessatti ta'uu mala (Batstone, 1995). Barnoota caaslugaa keessatti tarii caasaa tokkotti fayyadamuuf himoota adda addaa yoo ijaaran yaadota addaan ciccite hubachuun ni hubatama ta'a. Haa ta'u malee, rakkoo akaakuu kanaa qofa osoo hintaane dogoggorawwan seerota caaslugichaatu shaakala dheeraa keessa dhawaata sirreessaa dheemuu mala. Kanaafuu, furmaata rakkoo kanaa laachuuf barsisaan gosa caasaa tokko akka ka'umsaatti (Input) fudhatee barattoota shaakalsiisuutu irra jira (Batstone, 1995). Haalli kun garuu, daawwi godhameen wanti mul'ate hinjiru. Rakkooleen yookin hanqinni barattoota qunnamuu malan kana qofa ta'uu dhiisuu mala: hanqina dandeetti jecyootaa, haalaan sagaleessuu fi kan kana fakkaatan. Haa ta'u malee, barattoonni akka shaakala adeemsisan erga dandeettiwwan kana mara argatanii booda osoo hintaane, beekumsa akka ka'umsaatti (Input) akka fayyadaman goosisuutu dandeetti jedhame argachuu saffisiisa (Littlewood, 1981).

“Barattoonni kaayyoo caasluga barachuu hinbeekan.”

Qabxiin kun barnoota caasluga waliindubbiitiin yoo walqabatu, barattootas ta'ee barsisaa, kaayyoo barnoota caaslugaa wallaaluun rakkoo guddaa qaba (Atkins and et al, 1995). Kuni rakkoo haa ta'u malee, deebiin kun isa barsiisonni gabatee 3 fuula 57 keessatti laataniin kan walfaallesuudha. Kaayyoofi qajeelcha gilgaalotaa (barnoota caasichaa himuurratti) ciminatu mul'ate ture. Hanqinni beekumsa kaayyoo barnoota Caaslugaa adeemischarratti rakkoo akka qabu Atkins and et al (1995) ni ibsa. Kunis akka

waliigalaatti, rakkoo tooftaa barsisaan kutaatti hojiirra oolchuun kan walqabateedha.

“Mata dureen caaslugaa mijaawaa ta’e hin jiru, kitaabileen gargaarsaa hin jiran”.

Rakkoon kun barattootaan, barsiisotaan, hoggantoota barnootaatiin kan ibsameedha. Rakkoon madda adda addaa barnoota caaslugaa jiraachuun saa filannoo qabiyyee, fedhii barattootaa, qophii barnootaa, meeshaalee adda addaafi kan kana fakkaaturatti rakkoo akka qabu kana dura qaaccessa gaafannoo barattootaafi barsiisotaa jalatti eeramee jira. Hiikni kanaatis walta’insi qabiyyee, meeshaafi tooftaa barnootaa kan wal hinsimanne ta’u agarsiisa. Kunis gara saatin hojiirra oolinsa tooftaa caasluga waliindubbiirratti rakkina kan fiduudha (Celce- Murcia, 1991).

4.3. Qaaccessa Gaaffiif – Deebii Hoggantootarraa Argame

Dhiyeessifi qaaccessi armaan gadii deebii gaaffiifi deebii (Interview) hoggantoota hojiirra oolinsa barnoota caasluga waliindubbiirratti hirmaatan: qindeessitoota dabaree lama; Ittaantoota ittigaafatamtootaa mana barumsaa (Vice Directors); itti gaafatamtoota mana barumsaa lamaafi (Directors) kan waajjira barnootaa (lama kan aanaa), kan godinaa tokkorratti kan xiyyeeffateedha.

Gaaffii 1

“Barumsi Afaan Oromoo keessumattuu kan caaslugaa, manneen barumsa keessan keessatti barsisaadha moo barataa jiddu galeeffata? Haala qabatamaa jiru osoo ibsitanii.

- a) Qindeessitoota (Unit Leaders): Akka deebii qindeesitoota dabareetti, harki guddaan akka imaammataatti kan barattoota jiddugaleessa godhateedha, hojiirra oolinsarratti garuu, rakkoo hanqina teessuma barattootaafi kaka’insa barsiisotaafi barattootarraa ka’en, harki guddaan kan barsisaa jiddugaleessa godhateedha jechuun ni danda’ama.

- b) Itti Aanaa Itti Gaafatamaa Manneen barumsaa (Vice Directors):- akka deebii itti aantoota itti gaafatamtoota manneen barumsa kanaatti, rakkoo waaltina afaanichaafi hanqina madda caaslugaatiin kan ka'e harki guddaan kan barsisaa jiddu galeeffateedha.
- c) Ittigaafatamtoota manneen barumsaa (Directors):- Akka ibsa hoggantoota kanaatti, akka imaammataatti barattoota jiddugaleessa godhachuu qaba haa jedhamu malee, rakkoo teessuma barattootaa, hanqina kaka'umsa barsiisotaa akkasumas hanqina madda (kitaabilee) caaslugaarraa ka'en kan barsisaa jiddugaleessa godhateedha.
- d) Itti Gaafatamtoota waajira barnootaa (Aanaa): akka deebiiwwan hoggantoota waajjira barnootaa aanaatti, madaalli barsiisotaatin walqabatee, yaadaan kan barattoota jiddu galeeffatuu yoo ta'u, gochaan kan barsiisota jiddugaleessa godhateedha.
- e) Itti gaafatamaa waajjira barnootaa godinaa:- bu'uura deebii hogganaa waajira barnootaa Godina Shawaa Kaabaatiin, adeemsi baruufi barsiisuu afaan Oromoo kan barattoota jiddugaleessa godhatedha jechuun nama dhiba. Akka ibsa kanaatti % 75 kan barsisaa jiddugaleeffateedha.

Akkuma deebiiwwan hordoftoonni hanga godinaatti hojiirra oolinsa imaammata barnootaa Afaan Oromooratti hiiriiran, martuu jechuun ni danda'ama, laatan haalaan kan walfakkaatudha. Innis, akka immaammataatti malee haala qabatamaa manneen barumsaatti kan barsisaa jiddu galeessa godhateedha yaada jedhuudha. Deebiin kan barattootaa harki guddaan, daawwin mirkanneeffannaaf kutaatti adeemsifame yaaduma kana mirkaneessa. Kanaafuu, bu'ura odeeffannoo kanaatin, adeemsi tooftaa barsiifataa dhiibbaa guddaa geessaa akka jiru kan hubachiisuudha.

Gaaffii 2

“Tooftaan hojiirra oolinsa barnoota caasluga waliindubbii ittiin too'attan maali?”

Kaayyoon gaaffii kanaa, jabinaafi laafina hojiirra oolinsa barnoota afaanii barattoota jiddugaleeffate haala kamin mirkaneeffachuu akka danda'amu, yoo hojiirra ooluu baate, rakkoon bakkam (barataarra, barsisaarra, hoggantootarra, w.k.f) akka jiru hubachuudha. Akka waliigalaatti deebiin hoggantoota maraatu walfakkaata. Akka deebii kanaatti, tooftaan ittiin too'atamu gaabaasa barreefamaan Itti gaafatamtoota muummeewwaniti hanga waajjira olaanaa ta'aniitti darbuudha. Qaamni kutaa galee kallattiidhaan adeemsicha too'ate hinjiru. Daawwiin kutaa kaayyoo guddina (madaallii) barsiisotaaf woggaatti yoo xiqqaate si'a lama adeemsifamullee hagsmara wanta ijaan ilaalamu (bu'aa) hinqabu. Kanaafuu, caasaan kaayyoo kanaa diriifame hinjiru jechuun ni danda'ama.

Odeeffannoon argame akka agarsiisutti, haalonni adeemsi hojii baruufi barsiisuu caasluga Afaan Oromoo mala waliindubbiitiin itti baratamu agarsiisan hinjiran. Maddi rakkoo kanaa barsisaa yookin barattoota adeemsicharratti kallattidhaan hirmaatan qofa ta'uu dhiisa. Barsisaan akkuma qophii barnoota isa woggaa yookin kan guyyaa qopheeffatu haala hojiirra itti oolche, rakkoo qunname, jabinaafi laafina adeemsichaa haalaa idilee ta'een gabaase, haala hoggantoonnis hojiirra oolinsa saa qabatamaadhaan kutaa galanii daawwatanii wanta jijjiiramuu malu dalaguuf mijaawaa ture. Haa ta'u malee kuni osoo hinta'in hafuun saa itti gaafatamuummaa fudhachuufi kabajuurratti rakkoo fida. Kanaafuu rakkoon daka hanga hoggantoota barnootaatti akka jiru nimul'ata.

Gaaffii 3

“Qunnamtiin qophii, hojiirra oolinsa, gabaasa, barnootaa manneen barnootaarraa hanga waajjira godinaatti jiru maalfakkaata?”

Haaluma deebii gaafii lammaffaatin walfakkaatun, hoggantoonni daka hanga irranaatti hojiira oolinsa hojii baruuf barsiisuu Afaan Oromooratti socha'an martu deebii walfakkaatu laatan: Gabaasa barreefamaa kan kallattiidhaan

kaayyoo qorannoo kanaatiin walgituu baatus, woggaatti si'a tokko yookin lama godhammuudha. Kutaa galamee wanti ilaalame hinjiru.

Akka meeshaa qunnamtiitti tajaajilu gabaasa barreeffamaa yoo ta'u wantidaawwii kutaairratti hundaa'e hinjiru. Kana malees, gabaasni barreeffamaatis ta'u kan madaalli barsiisotaarratti hundaa'e haa ta'u malee kallattidhaan kan hojiirra oolinsa tooftaa kanaa ilaallate hin jiru. Adeemsi barnoota barattoota jiddugaleeffate akka ulaagaatti haalli itti fudhatamees hinjiru, kunni ammo laafinni hordoftoota barnootichaarrallee akka jiru hubachiisa

Gaaffii 4

“Barsiisonni Afaan Oromo kutaa sagal barsiisan qophii karoora, ittifayyadama meeshaalee barnootaa mana kitaabaa fi kabaja yeroorratti maal fakkaatu?”

Akka deebii hoggantoota kanaatti, barsiisonni Afaan Oromoo barsiisan karooraafi meeshaalee gargaarsa barnootaa ni qopheeffatu, mana kitaabaatti ni fayyadamu, yeroo ni kabaju, garuu hojiirra oolinsa ilaalchisee barsiisonni martuu jechuun ni danda'ama, gabaasa hinqaban. Gabaasni jalaa hanga gubbaatti deemu qophii saanii ilaalchisee qofa.

Barsiisonni qophii karoora barnoota, itti fayyadama yeroorratti cimoojiru. Haa ta'u malee, gara hojiirra oolinsa tooftaa waliindubbiitti yoo dhufu gaafiiwwan “Qophiileen qophaa'an hojiirra oolinsarratti kaayyoo kanaa oolanii?”, “Meeshaaleen akka karooraatti qophaa'an hojiirra oolanii?”, “Itti fayyadamni mana kitaabaa eega jiraate, gilgaalota kitaabaan ala ta'an kutaatti dalaguun maaliif baay'ee gadi aanaa ta'e argame?” jedhan kaasuun barbaachsaadha. Odeeffannoo jiruun, qabxiileen akka gaafitti ka'an martuu kan haalaan hojiirra oolan hinjiru. Kunis, tooftichi hojiirra oolaa jiru isa barsiifataa ta'uu agarsiisa.

Gaaffii 5

“Rakkooleen hojiirra oolinsa tooftaa caasluga waliindubbii maal fa' i?”

Akka deebii hoggantoota kanaatti baay'inni barattootaa, hanqinni kitaabilee, leenjii kaka'umsa, hubbannoo barsiisotaa, kan haalaan hubatamaniidha.

Rakkoo baay'ina barattootaa ilaalchisee, akka qaaccessa gaafannoo odeeffannoo banaa barattootaaf dhiyaate keessatti ilaalametti, akka rakkootti ka'uurra caacculee barnoota waliindubbii mijeessudha. (qabxii isa dhumaa ilaalaa). Hanqina kitaabilee ilaalchisee qaaccessafi hiika laatame, gaafi banaa barattootaa tuqaa afraffaa ilaalaa. Qaaccessa leenjii barsiisotaatiif gabatee 2 fuula 53 (gaaffii barsisaadhaaf dhiyaate) ilaalaa. Qabxiin hanqina leenjii barsiisotaaf laatamuu qabuu deebii gaafii jahaffaa armaan gadiin kan walqabate waan ta'eef tareen qaaccessa dhimma kanaatii gabatee 2 fuula 53 ilaalaa (gaafii barsisaadhaaf dhiyaate) .

Gaaffii 6

“Carraaleen leenjiiwwan adda addaa barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagal barsiisan argatan maal fa'i?”

Akka deebii yoogantoota kanaatti, dhibbeentaa 75, leenjiin kallattidhaan adeemsa baruuf barsiisuu caasluga Afaan Oromootis ta'e akka waliigalaatti afaanicha ilaalchisee laatame hinjiru.

Akka waliigalaatti, odeeffannoon hogganittoonni banaa kanaan kennan harki guddi kan deebii barsiisotaafi barattootaatin walfaallessuudha. Deebiin hanqina leenjii barsiisonni argachuu qaban ilaalchisee yaada walfakaatutu jira.

4.4. Qaaccessa Daawwii Kutaa /Result of Classroom Observation)

Caacculeen Dabalee “D” jalatti akka qajeelfama waliigalaatti (General Guidelines) daawwii kutaattii ka'umsa ta'an ijoon xiyyeeffannoo barataa; xiyyeeffannoo barsisaa; adeemsawwan seensaa, dhiyeessaa, shaakala); yaad-deebii (Feedback) barsisaa; si'aayina (Motivation) barattootaafi kan kallattii yookin alkallattiidhaan tooftaalee barnoota caasluga Afaan Oromootirra oolaa jiran ilaallataniidha.

Hirmaannaa barattootaa; tooftalee hojiirra oolaa jiru (jiran) sakkatta'uuf, amala barattootaafi kan barsisaa haalaan sakkatta'uuf qabxiilee ijoowwan asiin olitti ka'an tokkoon tokkoon saanii jalatti caacculeen xixinnoowwan adda addaa akka ulaagaatti taa'anii jiru.

Haaluma qaaccessa asiin olitti laatametti, gaheen barsisaafi barattoota kutaatti daawwatame isa tooftaa barsiifataa keessatti calaqqisu yoo ta'u kutaa muuxxannoon akkanaa irra deddeebiidhaan dalagamutti barnoonni wallindubbii haalli itti calaqqisu ni jira jechuun rakksaadha. Kunis jereenya barattootaa gara fuunduraarratti rakkoo kan uumuudha.

Kaayyoon daawwii kutaa adeemsisuu inni guddaan, akka kana dura kutaa “Wixina Tooftalee/Mala qorannichaa” jedhu jalatti eerametti, garaagarummaa deebii barattootaa, barsiisotaafi hoggantoota hojiirra oolinsa barnoota Afaan Oromoo too'atan jiddutti dhalachuu malu walittifiduu yookin hiika ittilaachuu yookin yaada dhokate baasuufi kan kana fakkaataniidha. Kaayyoon inni biroo amanamummaa (Reliability) qorannoo kanaa jabeessuudha.

Tooftaa barnoota caasluga waliindubbii ilaalchisee, barsiisonni, barattoonnifi hawaasni biroo sadarkaa himtee (Theory) tiin wanti beekan ni jira. Deebiin (odeeffannoon) saan laatanillee beekumsa waraqaarra jirurratti kan hundaa'e ta'uu mala. Kanaafuu, hojiirra oolinsa saa ijaan ilaaluudhaan mirkaneeffachuun barbaachsaadha. Kaayyoo kana galmaan gahuuf, barsisaan tokko si'a sadi ilaalamee jira.

1. Qaaccessa Qabxii Xiyyeeffannaa Barataafi Barsisaa Ilaalchisee Taa'e

Tarreen bu'aa xiyyeeffannaa barsisaafi barattootaa adeemsa baruufi barsiisuu keessatti daawwatame agarsiisuutti barsisaan haala ijaarsa kutaa (Modes of Classroom Organization) adda addaa keessaa guddaan (%75) inni itti fayyadamu “Garee Mara”dha. Haa ta'u malee, barattoonni ciccimoo ta'an tokko tokko gaaffii yoo gaafatan deebii laachuun ni jira (%25).

Akka ibsa Atkins and et al (1995); Batstone (1995); LittleWoodfi (1981) hayyuulee birootti, muxxannoo adeemsa barnoota caaslugaa haala kanaan ademsifamuu isa tooftaa barsiifataati. Barattoonni ciccimoon tokko tokko gaafii gaafachuun saanii gaarii ta'e barattoota muuxannoo barattoota kaan irraanffachuu kan fedhudha (Batsone, 1995).

Barsisaan ibsa bal'aa caasichaa akka mata dureetti fudhatame ni laata, barattoonnis yaadannoo barsisaan gabateerratti laatu ni barreeffatu. Gaheen barataa inni haalaan yeroo bal'aa fudhatu, kanaafuu, ibsa barsisaan laatu (caasaa saafi faayidaa saa ilaalchisee) dhaggeeffachuu, yaadannoo saa qabachuu, yeroo tokko tokkoo gaafii gaafachuu (barattoota cimoo)dha. Yeroo tokko tokko barattoota ciccimoo ta'anirratti xiyyeeffachuun ni jira.

Yaanni qabxii kanaa wajjin deemu, inni biroo haala barsisaan yeroo sadarkaalee itti fayyadamuudha. Yeroon ibsi barsisaa fudhatu 'seensa', 'dhiyyeessa', 'cimsuu'fi madaalli jedhan jalatti kana jedhanii teessisuun nama rakkisa. Sababnis, sadarkalee marattuu barsiisumatu dalaga.

Haaluma qaaccessa asiin olitti laatametti, gaheen barsisaafi barattoota kutaatti daawwatame isa tooftaa barsiifataa keessatti calaqqisu yoo ta'u kutaa muuxxannoon akkanaa irra deddeebiidhaan dalagamutti barnoonni wallindubbii haalli itti calaqqisu ni jira jechuun rakksaadha. Kunis jireenya barattootaa gara fuunduraarratti rakkoo kan uumuudha.

Haalota barattoonni yookin barsisaan adeemsa baruufi barsiisuu afaaniichaa keessatti itti kaka'an keessaa inni mul'atu gaaffilee barattoonni cimoo ta'an tokko tokko kaasan qofa. Haalli jireenya barattootaa yookin gocyoonni adda addaa haalota caasichaa kutaatti calaqqisu hinjiru. Seerota caasicha duuka deeman fakkeenya muraasaan ibsuutu jira.

Hanqina hojiirra oolinsa tooftaa kanaatii sababoota ta'an keessaa hanqinni si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) isa guddaa ta'uu danda'a (Atkins and et al, 1995). Haalli barattoonni itti gaafatamuummaa gocyoota kutaatti dalagamanii fudhatanii kana keessa jaalala dalagawwan kanaa of keessatti uumanii haalli waliindubbii ni cima ture. Kunis garuu, kutaatti hin calaqqisu.

Hojiilee adda addaa adeemsicha keessatti dalagaman ilaalchisee (haqni barattootaa fi barsiisotaan ka'e kan caasluga ogummaalee afaanii (skills) waliin barsiisuu) caasaa mata dureen saa haalaan ofdanda'ee hinta'in (kan ogummaalee akka dubbsaa keessatti haala alkallattiidhaan taa'e) kan akka mata dureetti fudhachuudhaan barsiisuutu jira. Dhaggeeffannaadhaan gonkumaa kan hinjirre yoo ta'u, dubbiin (shaakalli caasichaa) barattootaan dalagame yoomtuu hin jiru.

Odeeffannoon kun qabxii hoggantoonni barnootaafi barsiisonni akka rakkoo hojiirra oolinsa tooftaa kanaarratti qunname jedhanii kaasaniin kan walfakkaatudha. Kunis, qophii barnoota caasluga Afaan Oromooratti hanqinni jiraachuu agarsiisa.

Kaayyoo oomisha hiikaatiif jecha meeshaalee gargaarsa barnootaatti faayidamuun hinjiru. odeeffannoon kun qabxii hoggantoonni barnootaafi barsiisonni akka rakkoo hojiirra oolinsa tooftaa kanaarratti qunname jedhanii kaasaniin kan walfakkaatudha. Kunis, qophii barnoota caashima Afaan Oromooratti hanqinni jiraachuu agarsiisa.

Gama ibsa kaayyoo barnoota caasichaa fi qajeelcha gilgaalonni itti dalagaman ilaalchisee, haala jiddugaleessaatin laachuun jiraatus, quubsaa miti. Ibsi kaayyoofi qajeelfamaa ifa haa ta'u malee kallattiidhaan qabiyyee waliindubbiirratti kan xiyyeeffatee miti. Kunis, dalagni yaada waljijjiirraa agarsiisu hinjiru.

Too'annaa kutaa /Classroom Management) ilaalchisee, hojileen barattoonni akka dalagan laatameef (kan kitaaba keessatti laataman) haalota adda addaa jireenya saanii kan wanta qabatamaarratti hundaa'e waan hinta'iniif guutuudhaa guututti salphaadha kan nama jechisiisuu miti. Haalli barsisaan itti ibses, gilgaalonni barattoonni dalaganis kan maree barattoota yaada keessa galchee miti. Barattoota cimina qaban tokko tokkoon ala martuu kan callisaniidha. Haa ta'u malee, yeroo barsisaan barattoota ciccimoorratti xiyyeeffatu kuun saanii waliin haasa'uunis ni mul'ata. Haallii hirmaannaa malee callisa guddaa agarsiisu kun adeemsa barnoota waliindubbii afaaniirratti rakkoo guddaa kan fiduudha Atkins and et al (1995); LittleWood (1981); Batstone (1995).

Adeemsa/ haala sirreeffamni yookin ilaalchi ittilaatamu ilaachisee, gilgaalota kitaaba keessatti laatamanii barsisaan akka hoj-manee fi hoj-dareetti laatee gabateerratti deebii laataf.

Akka waliigalaatti, cuunfaan buu'aa deemsa daawwii kutaa kan armaan gadiiti:

- Adeemsi baruuf barsiisuu kan barsisaa jiddugaleeffatee dha.
- gareefi cimdiiidhaan mari'achiisuun hinjiru,
- meeshaalee gargaarsa barnootaatti hin fayyadamu,
- carraan shaakalaa hinjiru.
- Tooftaan haalaan (%75) hojiirra oolaajiru ibsa dha .
- sirreessi garee hin jiru
- Barattoonni kaka'umsa hinqaban: dhaggeeffachuu fi barreessuudhaan alatti yaada waljijjiiruun, haala haqa jireenya barataa qabatamaa ta'e tokko ibsuun yookiin dalagsiisuun hinjiru.
- Caacculee barnoota caaslugaa kan waliigalaa keessaa (caasaa, hiika, ergaa haalaa- pragmatics) xiyyeeffannaa guddaan caasaarratti kan laatameedha. Adeemsi seerota caasichaa barsiisuurratti, kaayyoofi qajeelfama gilgaalonni itti dalagaman ibsuurratti ciminni ni mul'ata.
- Ibsa laataafi beekumsa saaslugaa mara himaan barsisaa qofa waan ta'eef barattootarraa fuula / corrisa – feeling nuffii tu (bordum) mul'ata.

- Barattoonni gaaffii gaafachuuf wanta sodaatan fakkaata.

Kunis akka waliigalaatti, tooftaan barnoota caasluga Afaan Oromoo kutaa saglaaffaatti ittiin laatamu isa barsiifataati jechuun ni danda'ama. Kana malees, bu'aan kun akkuma qaaccessa odeeffannoo barsiisotaafi barattootarraa argameen walqabsiifamee qaacca'etti, odeeffannoo barattootaafi hoggan tootaarraa argameen kan walsimatu yoo ta'u kan barsiisotaatiin kan walitti bu'u dha.

BOQONNAA SHAN

Cuunfaa Argannoowwaniifi Yaboo

5.1. Cuunfaa Argannoowwanii

Barattoonni Manneen Barumsa Sadarkaa Olaanaa Godinoota Mootummaa Naannoo Oromiyaa keessatti argaman, keessumattuu kan Godina Shawaa Kaabaa keessatti argaman, hedduun caasaa caasluga Afaan Oromootti fayyadamuudhaan of ibsuurratti rakkoo guddaa akka qaban muuxxannoon qarataa kanaa ni mul'isa. Ka'umsi qoratichaa kana yoo ta'u, maddi rakkoo kanaa dhiibbaa tooftaan barnoota afaanii isa barsiifataafi hanqina kaka'umsa barsiisonni tooftaa isa barnoota afaanii caasluga waliindubbiirratti qabaniidha jedhamee waan yaadameef kaayyoon qorannoo kanaa hojiirra oolinsa toofta ammayyaa isa waliindubbii yookin hirmaannaa barattootaarratti xiyyeeffatu kana sakatta'uudha. Barattoota 2000 keessaa 100, barsiisota afur (mana barumsa lachuufi) hoggantoota barnootaa 9 hirmaantoota qorannichaati.

Haalli qoratichi qorannicha itti calqabes qabxiilee:

- Tooftaan barnoota afaanii inni barsiifataa isa barnoota caasluga waliindubbiirratti dhiibbaa uumuufi dhiisuu saa;

- Kaka'umsa barsiisonni kaayyoo, hojiileefi sirnoota adeemsa barnoota caasluga waliindubbii Afaan Oromoorratti qaban sakatta'uu. Yaada hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii Caaslugaa keessatti hirmaannaa barattootaa, adeemsa filannoo meeshaalee mijaawaa gargaarsa barnootaafi fedhii barattootaa eegurratti kaka'umsa barsiisonni qabanfi kan kana fakkaatan kaasuudhaani.

Odeeffaanoo qafannoo kanaa adeemsisuuf barbaachisu walitti qabuuf qorataan kun meeshaalee adda addaatti fayyadamee jira. Gaafannoon barattoota kutaa saglaaffaa Afaan Oromoo baratan dhibba tokkoofi barsiisota saan barsiisan afuriif (manneen barumsaa filatamaniif) dhiyaatee jira. Gama birootiin, odeeffannoo haala hojiirra oolinsi tooftaa kanaa itti too'atamu hubachuudhaaf, gaaffiif deebii (Interview) yooggantoota manneen barumsaa waajiraalee aanaafi waajjira godinichaa keessatti socha'an (namoota sagaliif) godhamee jira.

Ammallee, qaawwa garaagarummaa deebiiwwan qaamota filatamoo qoo'annoo (Subjects of the Study) jiddutti dhalachuu malu duuchuuf yookin amanamummaa qoranichaa eeguuf daawwiin kutaa adeemsifamee jira.

Akkuma kutaa sakatta'a wabilee jalatti eerametti, qabxiilee jabina tooftaa barnoota caasluga waliindubbii agarsiisan keessaa adeemsichi barnoota afaanii kan barattoota jiddu galeeffatu ta'uufi akka mala barnoota afaanii umamaatiin (Natural Way of Language Learning) barachuu saanii; fedhii, dandeettii hubannoo, malaafi tarsiimoon saan itti baratan adda dureedhaan yaada keessa kan galfatu ta'uu saa; caasaa afaanichaa (Form of the Language) qofa osoo hintaane hiikaafi walta'iinsa caasichi ogummaalee bu'uura afaanichaa (Structure Integrated with Language Skills) irratti kan xiyyeeffate ta'uu saa akkasumas dagaagina dandeettii waliindubbii (Communicative Competence) qofa osoo hintaane dandeetti hawaasummaa (Social Competence) irrattillee kan xiyyeeffatuudha.

Haa ta’u malee, bu’uura odeeffannoo dhiyaaten qabxiileen jioowwan kun hojiirra hinoolle jechuun nidanda’ama. Akka waliigalaatti, qabxiileen argannoowwan ijoo qorannoo kanaa kan armaan gadiiti:

1. Hojiirra oolinsi (Application) saa akkuma alaa ilaalamutti yookin akka himteedhaan lallabamu kanatti salphaa miti.
 - Haala waliindubbii kutaa uumuudhaa qophii hojiilee adda addaafi barnootaa akkasumas meeshaalee gargaarsaa walirraa hincinnee barsisaa kan gaafatuudha, rakkoon kunis isa guddaa ta’ee argameedha.
 - Daawwii jijjirama /dagaagina barattootaa walirraa hincinne kan gaafatuudha. Haa ta’u malee haalli teessoo barattootaafi baayyinni saanii (akka haala godinichaatti kutaa tokko keessa saddeetamaafi saa ol) kana hojiirra oolchuuf rakkisaadha.
2. Dhiibbaa tooftaan barsiifataa adeemsicha barnoota afaanichaarratti uumee:
 - barattoonni ibsa barsisaan laatu dhaggeeffachuu, yaadannoofi sirreessa inni/isheen laatu/laattu barreessuurratti xiyyeeffatu, seerota adda addaa caaslugichaa sammuutti qabachuurratti xiyyeeffatu;
 - barattoonni yeroo heddu hiika caaslugichaatiif hintattaafatan;
 - Yeroon barsiisaan odeeffannoo dabarsuuf fudhatu, yeroo barattoonni of ibsuuf fudhataniin yoo madaalamu, baay’ee guddaadha, hojiileen kutaa yookin adeemsichi barsisaadhaan kan dalagaman/too’atamaniidha.
3. Kaka’umsi barsiisonni adeemsa barnoota tooftaa kanaatiin adeemsfamurratti qaban gahaa miti, leenjiin barsiisotaaf laatamu qabu baay’ee xinnaadha.

5.2. Yaboo

Itti gaafatamummaan galma gahinsa adeemsa baruu fi barachuu afaanii kan qaama tokkoo qofadha jechuun nama rakkisa. Kanaafuu, namoonni/ogeeyyiin/itti gaafatammaa armaan gaditti taa’an osoo bahanii adeemsi barnootichaa haala yaadota hayyuuleen kaa’aniin hojiirra ooluu mala.

1. Barsiisonni Afaan Oromoo

- a. barattoonni gocyoota adda addaa kan akka afaanitti fayyadamuudhaan furmaata rakkoo laachuu, amala namoota biroo too'achuufi haala waliindubbii uumuu miira (Feeling) ofiifi hiika ibsuu, wanta haarawa ta'an argachuufi kan kana fakkaatan akka dalagan guchuutuu irraa eegama.
- b. barattoonni adeemsa barnootaa keessatti akka hirmaatan kaayyoofi qabiyyee barnootichaa ibsuu, mata dureewwaniifi hojiilee kutaa jijjiiruu, wantoota/meeshaalee ijaan mul'ataniifi kaayyoo hojiilee faana deemanitti fayyadamuu; bakka namee dhiyeessuudhaan kakaasuu (si'eessuu);
- c. fedhii barattootaarratti hundaa'uudhaan tooftaalee muxxannoo waliindubbii dagaagsan qopheessuu yookin filachuu;
- d. barnoonni inni/isheen laatu/ttu haalaan ifa ta'uu saa gaaffilee hordoffii adda addaa gaafachuudhaan mirkaneessuu;
- e. Barachuu, qabiyyee murteeffachuu, odeeffannoo argachuu, kutaadhaan alatti shaakaluu fudhachuu kan qabu isa/ishee qofa akka hintaane mirkanneefachuu keessatti barattoonni hirmaachu qabu.
- f. Haala hiri'ummaa hanga sadarkaa barattoonni fedhii offii ibsuuf bilisa ta'aniitti uumuu qabu.

2. Barattoonni:

- a. akka fudhataa beekkumsa afaanii qofatti ofilaaluu osoo hintaane, argannoo hiikaa, hirmaannaafi burqisiisa yaadaatiif carraaquufi
- b. itti gaafatummaa barachuu, barnoota hojiilee idilee kutaatiin firoomsuu qabu.

3. Biiron Barnoota Mootummaa Naannoo Oromiyaa:

- a. barsiisota Afaan Oromoo kutaa saglaaffaa barsiisaniif leenjiiwwan adda addaa tooftaa barnoota caasluga waliindubbii ilaalchisee akka laatamuuf haala mijeessuu;
- b. tooftaa adeemsi baruuf barsiisuu barattoota jiddu galeessa godhate itti too'atamu (Kutaa galamee) uumuu

- c. Haala kitaabileen caasluga Afaan Oromoo haalaan ittiqophaa'an mijeessuu qaba.

Madda Wabiilee

- Atkins, and etal. (1995). *Skill Development Methodology, part II*. Addis Ababa: Addis Ababa University.
- Batstone, R. (1995). *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Best, J. W. and Kahn J. V. (1999). *Research in Education*. 7th edition New Deli: Prentice Hall.
- Brumfit, C. (1984). *Communicative Methodology in Language Teaching: The Roles of fluency and accuracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Celce- Murcia, M. (1984). "Interaction and Communication" *Forum – Vol XXII (2)* PP 2-7.
- Celce-Murcia, M. (1988). *Techniques and Resources in Teaching Grammar*. Hong- Kong: Oxford University Press.
- Celce- Murcia , M. (1991). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Second Edition. Los Angeles: Heinle and Heinle Publishers.
- Genenew Bekele. (1992). *The Problem of Teaching Grammar*. Addis Ababa University (Unpublished, Senior Essay).
- Gootz, P. J. and Margaret, L. D. (1984). *Ethnography and Qualitative Design in Education Research*. Florida: Academic Press.
- Harmer, J. (1987) .*Teaching and Learning Grammar*. Cambridge: Longman.

- Kral. T.J. (19). "Life – Saving Techniques for the Foreign Language Lost at Sea."
Forum anthology: Selected Articles From the English Teaching Forum 1984 – 1988.
- Larsen – Freeman, D. (1991). Teaching Grammar, in *Techniques and Resources in Grammar Teaching*, P. 270- 278.
- Lema Gemechu. (1997). *Teaching of Passive Voice* Addis Ababa University (Unpublished, Senior Essay).
- Lewy, A. (1979). *Handbook of Curriculum Evaluation*. UNESCO: Paris.
- Little Wood W.T. (1981). *Communicative Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malaman. Thomas, A. (1987). *Classroom Interaction*: Oxford. Oxford University Press.
- McDonough, J. and Shaw, C. (1993). *Materials and Methods in ELT*. Oxford: Black Well
- Nasr, R. T. (1972). *Teaching and Learning English*. Singapore : Longman Singapore Publisher.
- Rechards, J.C and Rogers, T.S (2001). *Approaches and Methods*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, T. and LackHart, C. (1994). *Reflective Teaching in Second Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivers, W.M. (1983). *Communicating Naturally in Second Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivers, W.M. (1987). *Interactive Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sowell, E.J. (1996). *Curriculum: An Integrative Introduction* New Jersey: Prentice Hall.
- Ur, P. (1988). *Grammar Practice and Activities: A Practical Guide for Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ur, P. (1996). *A course in Language Teaching Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ur,P. (1986). *A Course in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wajinryb, R. (1992). *Classroom Observation Tasks: A Resource Book for Teachers and Trainers*. Cambridge: Cambridge University Press.

YUNVARSITII FINNEE
FAAKALTII BARNOOTAA
MUUMMEE AFAANOTA ITIYOOPHIYAAFI OG-BARRUU
BABALEE “A”: GAAFANNOO BARATTOOTAA

Gaafannoo tooftaa barnoota caasluga waliindubbii Afaan Oromoo ilaalchisee barattoota kutaa 9ffaaf qophaa’an.

Kabajamaa Barataa,

Gaafileen armaan gadii tooftaan barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Godina Shawaa kaabaa keessatti hojiirra ooluu fi dhiisuu saa qorachuuf odeeffaannoo adda addaa walitti qabuuf kan dhiyaataniidha.

Kaayyoon qorannoo kanaa gaafilee ijoo qaamota tooftaa barnoota caasluga asiin olitti erame irratti xiyyeeffatan kan armaan gadi jiddugaleeffachuudhaan hojiirra oolinsa tooftichaa sakkatta’uudha:

- Barnoontni waliindubbii caasluga Afaan Oromoo haala seerota hayyuuleen adda addaa kaa’aniin hojiirra olaa jira moo hin jiru? Yoo hin oolu ta’e rakkooleen jiran kam faadha?

- Hubannoon namoota hojiirra oolinsa tooftaa kanaarratti hirmaatan qaban maal fakkaata? Tooftaa isadur (duubatti hofoo) dha moo isa hammayyaatu hojiirra olaa jira? Osoo tooftichi akka mata dureetti fudhatame kun hojiirra ooluu baate, rakkoon adeemsa barumsa caasluga afaanichaa akkasumas barattoota muudatan maalfaa ta'uu malu? fi kan kana fakkaatan.
- Deebiin ati gaafilee kanneeniifi kan birootiif laattu galmagahinsa qorannoo kanaaf shoora guddaa laata.

Yaadachisa: Maqaa kee barreechuun hin barbaachisu.

Kutaa I. Odeeffannoo Dhuunfaa

Qajeelfama. I

Barataa, gaafilee armaan gadiitiif mallattoo ☒

Saanduqa keessatti barreessuudhaan deebisi: Galatomi

1. Maqaa mana Barumsa _____
2. Saala: Dhi ☐ Dub ☐
3. Umurii: 15-17 ☐ 18-20 ☐ 20 ol ☐
4. Kutaafi Daree _____ Lakkoofsa _____
5. Afaan kee isa dhalootaa (Mother tongue) _____
6. Haala Kitaaba kutaa itti argatte:
 - Dhuunfaadhaan ☐ - Gareedhaan ☐
 - Cimdiidhaan ☐ - Tooftaa biro _____

Kutaa II. Odeeffannoo Dhimoota Waliigalaa

Qajeelfama II

Barataa, gaafilee armaan gadii deebisuuf akka tolu, hiika yookin furtuu armaan gadii hubadhu. Kana booda, mallattoo ☒ lakkoofsa deebii kee bakka bu'uu danda'u jalatti barreessi. Galatoomi!

- Lak. "5" gaalee "Daraan Olaanaa" Jedhu bakka bu'a.

- Lak. “4” Jecha “Olaanaa” jedhu bakka bu’a
- Lakk. “3” gaalee “Jiddugaleessa” jedhu bakka bu’a.
- Lakk “2” gaalee “Gadi aanaa” jedhu bakka bu’a
- Lakk “1” gaalee “Daraan gadi aanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lakk “0” gaalee “Gonkumaa hinjiru jedhu bakka bu’a.

Lak	Gaafiiwwan / odeeffannoo gaafataman	Lak. Deebii bakka bu’an					
		5	4	3	2	1	0
1	Fedhiin ati barumsa caaslugaaf qabdu						
2	Carraa barsisaan caasa caaslugatti fayyadamuudhaan tajaajiloota hayyama gaafachuu, seenaa himuu, kallatti himuu, yeroo himuu fi kan kana fakkaatan kutaatti akka dalagdu siiflaatu.						
3	Carraa maree adda addaa kan akka cimdii yookin garee xinnaa dhaan caasaarratti adeemsisuu, gabaasa maree gabaasuu, shaakala dubbi..... barsisaan siif laatu.						
4	Carraa barumsa caaslugaa dubbisa keessatti barchuu						
5	Carraa barumsa caaslugaa dhaggeeffannaa keessatti shaakalu (barachuu)						
6	Tilmaamni yeroo barsisaan kutaatti itti fayyadamu kan ati shaakalaaf (dubbiif) fudhatuun yoo madaalamu						
7	Dalagni gilgaalota adda addaa kan akka rakkoolee hiikuu, waliin haasawuu, dorgommii dubbii (Debating)						

	keessattii barattoonni adeemsisan						
8	Ifoomni kaayyoo gilgaalota kutaatiif barsisaan laatan.						
9	Ifoomni qajeelfamoota hojii gilgaalota kutaatiif barsisaan laatan.						
10	Yeroon barsisaan meeshaalee adda addaa kan akka gabatee yeroo, suurota adda addaa, filaash kaardota adda addaa barumsa ibsa caaslugaatiif itti fayyadaman						
11	Dalaga gilgaalota adda addaa kitaabaan ala ta'an kutaa keessatti barumsa caaslugaa irratti dalagdu						
12	Waliin dubbi barattoota jiddutti kutaatti adeemsifamu (barumsa caaslugaa irratti)						

Lak	Gaafiiwwan /odeeffannoo gaafataman	Lakk. Deebii bakka bu'an					
		5	4	3	2	1	0
13	Ibsi barsisaan qabxilee barumsa caaslugaarratti laatan, yaadannoo barreessan, hojii gilgaalota yaadannoo booda dalagamaniif deebii laachuu.						
14	Gaheewwan barsisaa:						
	➤ Yaadannoo qabxiilee caasaa caaslugaa barreessuu						
	➤ Gilgaalota yaadannoo booda dalagaman mara sirreessu						
	➤ Hubannoo caasicharratti hundaa'uudhaan barattoonni haala dubbiitin akka shaakalan gochuu; tajaajiloota adda addaa akka dubbatan goduu.						
15	Gaheewwan Barattootaa:						
	➤ Yaadannoo barreeffachuu fi gilgaalota dalaguu						
	➤ Caasichatti gargaaramuudhaan mare adeemsisuu, gaabaasa godhuu						
16	Yeroo dubbattu, caasluga cabsuun danda'a jettee sodaan ati qabdu						
17	Haalonni (Contexts) barsisaan barumsa caasaa						

	caaslugaa barsiisuuf uuman yookin agarsiisan hagam ifa?						
18	Gaafileen adda addaa barsisaan hubannoo barattootaa sakatta'uuf gaafatan						
19	Hubni fakkeenyawwan barsisaan barumsa caasaa tokkoon tokkoon saanirratti laatan himoota baay'ee mataa keetii umuuf sigargaaruuf qaban						
20	Baayyinni gilgaalota ati kana dura maalummaa saanii yookin odeeffannoo saanii beektu						

21. Rakkooleen biroo hafan kan jettu, barumsa caasaa caaslugaarratti haala dubbiitin kutaatti akka waliin hin dubbanne si daangeessan maal fa'a? wanta sitti mul'atu bakka duwwarratti barressi.

- a. _____
- b. _____
- c. _____
- d. _____

Ammas Galatoomi !

YUNVARSITII FINFINNEE
FAAKALTII BARNOOTAA
MUUMMEE AFAANOOTA ITIYOOPHIYAA FI OGBARRUU
DABALEE “B”: GAAFANNOO BARSIIISOTAA

Kabajamaa barsiisaa,

Gaafileen armaan gadii tooftaan barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Godina Shawaa Kaabaa keessatti hojiirra ooluu fi dhiisuu saa qorachuuf odeeffannoo adda addaa walitti qabuuf kan dhiyaataniidha.

Kaayyoon saas gaafilee ijoo wiirtuu tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa ta’an bu’uureeffachuudhaan argannoo tokkorra gahuu dha. Gaafilee kanneen keessaa muraasni isaanii kan armaan gadiiti:

- Barnoonni tooftaa caasluga waliindubbii Afaan Oromoo haala seerota hayyuuleen adda addaa akka yaadaatti teessisaniin hojiirra oolaa jira moo hin jiru? Yoo hin oluu ta’e, rakkooleen hojii baruuf barsiisuurratti mul’atan maal fa’a?

- Hubannoon namoota hojiirraa oolinsa tooftaa kannarratti hirmaatan qaban maalfakkaata? Tooftaa isa duriidha /traditional method/ moo isa waliindubbiitu/ communicative approach/ hojiirra oolaa jira? Kan kana fakkataniidha.

Deebiiwwan isin gaaffilee kanneeniifi kan birootiif garalaafinaafi obsaan laattan galma gahinsa qorannoo kanaatiif iddoo guddaa qaba.

Hiccitii tokko tokko eeguuf akka tolu, maqaa keessan barreessuun hinbarbaachisu.

Galatoomaa!

Kutaa. I Odeeffannoo Dhuunfaa

Qajeelcha: Barsiisaa, gaaffilee dhimmicha kutaa seensaa jalatti ka'e ilaalchisee ibsa adda ta'e hinbarbaannef mallattoo/✓/ saanduqa kenname keessatti barreessudhaan deebisaa. Gaaffilee ibsa barbaadaniif, bakka duwwaawwan kennamanirratti barreessudhaan deebisaa.

1. Maqaa mana barumsaa_____

2. Saala: Dhi ☐ Dub ☐

3. Umurii: 21-25 ☐ 31-35 ☐ 41-50 ☐
26-30 ☐ 36-40 ☐ 50 ol ☐

4. Sadarkaa barumsaa:

12+1 ☐ 12+2 ☐ kan biro_____
12+4 ☐ 12+3 ☐

5. Ijoo (major)_____ Duukee (minor)_____

6. Afaan dhalootaa (Mother tongue)_____

7. Muxxannoo Afaan Oromoo barsiisuu:_____

A. Sadarkaa lammafaa

B. Sadarkaa jiddu galeessaa_____

C. Kan biro_____

Kutaa II: ODEEFFAANNOO DHIMMOOTA WALIIGALAA

Qajeelcha: Gaafilee armaan gadii deebisuuf akka isinitti tolu, furtuu armaan gadii hubadhaa. Kana booda, mallattoo/✓/ lakkofsa deebii keessan bakka bu’uu danda’u jalatti barreessaa. Galatoomaa!

Furtuu

- Lak. “5”, gaalee “Daraan olaanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “4”, jecha “Olaanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “3”, gaalee “Jiddugaleessa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “2”, gaalee “gadi aanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “1”, gaalee “Daraan gadi aanaa” jedhu bakkaa bu’a.
- Lakk “0”, gaalee “Gonkumaa hin jiru” jedhu bakka bu’a.

Lak.	Gaaffiiwwan	Lak. Deebii bakka bu’an					
		5	4	3	2	1	0
1	Fedhiin Afaan barsiisuu keessan						
2	Barbaachisummaa/shoora caaslugni barumsa afaanii keessatti qabu /taphatu/						
3	Caasaa caaslugaa barsiisuuf tooftaa hojiirra oolu/oolan:						
	A. Ibsa (Lecture)						
	B. Rakkoo furuu (Problem solving)						
	C. Maree (Discussion)						
	D. Gaafannaa (Inquiry)						
	E. Agarsiisa (Demonstration)						
	▪ Kan biroo hoojiraate, dhuma waraqaa kanaatti ibsaa						
4	Caasluga ogummaalee (skills) waliin barsiisuun hoojiraate:						

	A. Gilgaalota dhaggeeffannaa keessatti						
	B. Gilgaalota dubbachuu keessatti						
	C. Gilgaalota barreefamaa keessatti						
5	Carraa caasicharratti barattoonni itti shaakaluu (dubbachuu, waliinhaasa'uu, gochawwan adda addaa ittiin dalaguu (kutaa keessatti)						
6	Fedhiibarattooni caasicha baratannirratti mari'achuu, gochawwan adda addaa kan akka seenaa himuu, mormii (debating) kan kana fakkaatan kutaa keessatti adeemsisuuf qaban						
7.	Muxxannoo kaayyoo gilgaalota kutaatti barattoonni dalagan ibsuu						
8.	Muxxaannoo adeemsa (procedure) gilgaalonni itti dalagaman barattootaaf ibsuu.						
9	Muxxannoo gilgaalota adda addaa kitaabaan ala jiran kan kan akka rakkooleef furmaata laachu, tapha (game), walbaruu, kan kana fakkaatan barattoota dalagsiisuu.						
10	Itti fayyadamni meeshaalee gargaarsa barnoota (Supplementary materials)						
11	Itti fayyadamni caasaa kutaa (Class organization used):						
	A. Cimdii (pair)						
	B. Garee xixinnoo						
	C. Daree mara (Whole Class)						
	D. Barataa dhuunfaa						
12	Akaakuu walhubannoo (interaction) kutaa (hoojiraate):						
	A. Barataa-Barataa						
	B. Barsiisaa-barattoota						

	C. Lachuu						
13	Leenjiiwwan adda addaa isiniif laataman						
14	Barattoonni gaaffii gaafachuu sodaan qaban						

15. Shoorriiwwan (roles) caaslugani barnoota afaanii keessatti qabu maal faa ta'u danda'a?

16. Caasluga tooftaa waliindubbiitiin barsiisuun maal maal of keessaa qaba?

17. Barnoota caasluga keessatti gaheen barsiisaa maal maal ta'uu jettu?

18. Barnoota caaslugaa keessatti gaheen barataa maal fa'i ta'uu qaba jettan?

19. Karoora barnootaa:

a. kan woggaa ni qopheeffattuu?

Eeyye Miti

b. Kan torbanii ni qopheeffattuu?

Eeyye Miti

c. Caacculee ijoon (major elements) qophii karoora barnootaa maal fa'i?

▪ Kan woggaa _____

▪ Kan torbanii _____

20. Bu'aan (goal) barumsa caaslugaa maali jettu?

21. “Barnoota caasluga keessatti barsiisonni odeeffannoo barattoonni kanadura beekan barsiisuu qabu, sababni isaas kaka'umsa barumsaa ittiuma” jedhutti ni amantu? Eeyyee ☐ Miti ☐ (Sababa keessan osoo laatani!)

22. Caasluga tooftaa waldubbiitiin barsiisuuf rakkoolee ni jiru jettan barreessaa:

Galatoomaa!

YUNIVARSITII FINFINNEE
FAAKALTII BARNOOTAA
MUUMMEE AFAANOTA ITITYOOPHIYAA FI OGBARRUU

DABALEE “C”: GAAFFIIFI DEEBII/HOGGANITOOTAA

Kabajamaa _____

Kaayyoon gaaffiifi deebii kanaa kallattiidhaan tooftaa barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo manneen barumsa sadarkaa lammaffaa Godina Shawaa Kaabaa keessatti hojiirra ooluufi dhiisuu saa sakatta'uuf odeeffannoo gara waajjira keessaniitiin argamuu danda'u walitti qabuudha.

Gaaffilee

1. Barumsi Afaan Oromoo keessumattuu kan caaslugaa, manneen barumsa sadarkaa lammaffaa keessatti barsiisaadha moo barattoota jiddu galeeffata? Haala mana barumsaa /Aaanaa/Godina kana keessa jiru osoo ibsitani?

2. Tooftaaleen hojiirra oolinsa kanaa/yoo oole/ittiin too'attan maal fa'i? woggaatti /simisteeratti/ ji'a saditti /kan biroo.../ si'a meeqa?
3. Qunnamtiin qophii, hojiirra oolinsa, madaalliifi gabaasa, kan kana fakkaatan, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa ilaalchisee manneen barnoota sadarkaa lammaffaafi (kutaa sagal) aanaa, aanaafi godina jidduu jiru maal fakkaata?
4. Barsiisonni Afaan Oromoo sadarkaa kanatti kutaa sagal barsiisan adeemsa baruuf barsiisuu keessatti maal fakkaatu, keessumattuu qabxiilee armaan gaditti taa'anirratti?
 - a) Qophii karoora barumsaa kan woggaafi torbanii qopheesuu irratti:
 - b) Itti fayyadama meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa irratti:
 - c) Mana kitaabaatti/Intarneetiitti/wiirtuu barnootaa.... Gilgaalota adda addaa qopheessuuf fayyadamuu irratti
 - d) Kabaja/itti fayyadama/yeroorratti
5. Walumaagalatti, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa/afaanii barnoota barattoota jiddu galeessa godhate hojiirra oolchuuf rakkooleen muudachuu danda'an maal faa ta'u jettanii yaaddu?
6. Carraaleen leenjjiwwan adda addaa barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagal barsiisan argatan maal fa'i? (yoo jiraate).

Galatoomaa

YUNIVARSITII FINFINNEE
FAAKALTII BARNOOTAA
MUUMMEE AFAANOTA ITITYOOPHIYAA FI OGBARRUU
DABALEE “D”: ULAAGAA DAAWWII KUTAA

Guyyaa _____

Kaayyoo barnootaa _____

Qabiyyee _____

Mata duree _____

Turtii (duration) _____

1. Xiyyeeffannoo barataarraa.

➤ Haala barattoonni itti dalagan:

A. Garee maraan (Whole class) _____

B. Gareewwan xixinnoodhaan _____

C. Cimdiidhaan _____

D. Dhuunfaadhaan _____

➤ Gahee barataa (kutaatti) _____

2. Xiyyeeffannoo barsiisaarraa:

➤ Haala barsiisaan yerootti fayyadamu (barumsarratti)

- Yeroo seensaaf itti fayyadame _____
- Yeroo dhiyeessaaf fudhate _____
- Yeroo cuunfaa barnootaa dalagu:

➤ Gaheewwan inni dareetti dalagu:

- A. _____
- B. _____
- C. _____
- D. _____
- E. _____

➤ Haala barsiisaan barattootaa itti kakaasu:

- A. _____
- B. _____
- C. _____
- D. _____
- E. _____

➤ Itti fayyadama meeshaalee gargaarsa barnootaa (yoojiraate):

Kaayyoo _____

3. Adeemsa dhiyeessa fi Shaakalaa:

➤ Haala haalonniitti (contexts) uumaman: _____

➤ Xiyyeeffannoo barsiisaa:

- A. Caasaa caaslugaarratti _____
- B. Hiika Caasaarratti _____
- C. Dhugooma hawaasummaarratti _____

D. Hundumarrattuu _____

➤ Carraa shaakala caasaa caaslugaa:

A. Daraan olaanaa _____

B. Olaanaa _____

C. Jiddugaleessa _____

D. Gadi aanaa _____

E. Baayyee gadi aanaa _____

F. Gonkumaa Hinjiru _____

➤ Carraan shaalaa haala kamiin mirkanaa'a? (yoo jiraate)

A. _____

B. _____

4. Sadarkaa hirmaannaa (Production)

A. Hojiilee barattoonni dalagan (Kutaatti).

B. Hojiileen kutaa kaayyoo barnootichaa faana deemuu?

Eeyyee ☐ Miti ☐

5. Too'annaa kutaa (classroom management):

A. Hojiileen kutaa haala salphaadhaan barattootaa dhiyaate?

Eeyyee ☐ Miti ☐

B. Barattoonni jaaqumfamani? (Are the student confused)?

- Kaayyoorratti _____

- Adeemsota hojiileerratti _____

C. Haala Kutaa:

- Callisaa (silent) _____

- Wacaa (loud) _____

- Sagalee sadarkaa barbaachisaa _____

6. Yaad deebii (Feedback):

- A. Kan dhuunfaadhaan laatamu _____
- B. Kan gareedhaan kennamuu _____
- C. Kan yeroo barbaachise laatamu _____

7. Si'aayina (motivation):

➤ Haala kutaa:

- kan haalaan ka ka'e. _____
 - kan ciminaan dalagu _____
 - kan biroo _____
- _____
- _____

8. Daawwii waliigalaa (overall observation)

Ibsa Qorannichaa

Ani kan mallattoon kiyya armaan gaditti mul'atu waraqaan kun hojuma kiyya kan hojii namoota biroorraa hingaragalfamne ta'uu saa beeksisa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Iddoo _____

Guyyaa _____

Warqaan kun ana gorsaa yunvarsitchaatiin erga mirkanaa'ee booda qormaataaf kennamee jira.

Maqaa _____

Mallattoo

Iddoo

Guyyaa
